

**ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ ҲУҚУҚ, БИЗНЕС ВА СИЁСАТИ
ТОҶИКИСТОН**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 327 (575.3)

ТКБ: 66, 4 (06) (2 тоҷик)

Р - 88

РУСТАМЗОДА ЗАВҚИДДИН РУСТАМ

**САМТҲОИ АСОСИИ ҲАМКОРИҲОИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БО СОЗМОНҲОИ
СИЁСИИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ**

ДИССЕРТАТСИЯ

**барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои сиёсӣ
аз рӯи ихтисоси 23.00.04 – Проблемаҳои сиёсии
муносибатҳои байналмилалӣ, инкишофи глобалӣ
ва минтақавӣ**

**Роҳбари илмӣ:
доктори илмҳои сиёсӣ,
профессор Акмалова М.А.**

ХУҶАНД - 2022

МУНДАРИЧА

	ФЕҲРИСТИ ИХТИСОРАҶО	3
	МУҚАДДИМА	4-18
БОБИ I.	МАСЪАЛАҶОИ НАЗАРИЯВӢ-МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ ҲАМКОРИҶОИ АКТОРҶОИ НИЗОМИ СИЁСИИ ҶАҶОНӢ	
1.1.	Мақом ва нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми сиёсии олам.....	19- 44
1.2.	Ташаккул ва инкишофи низоми ҳамкориҶои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҶои сиёсии байналхалқӢ.....	44-61
1.3.	СозмонҶои байналхалқӢ ва истиқлолияти давлатӢ дар шароити муосири муносибатҶои байналхалқӢ	62-79
БОБИ II.	ХУСУСИЯТҶОИ ТАШАККУЛ, ИНКИШОФ ВА ТАҲКИМИ ҲАМКОРИҶОИ ТОҶИКИСТОН БО СОЗМОНҶОИ СИЁСИИ БАЙНАЛХАЛҚӢ	
2.1.	Ҷойгоҳи созмонҶои сиёсии байналхалқӢ дар рушди сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон	80- 102
2.2.	Воқеияти ҳамкориҶо ва пайвастҶои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҶои байналхалқӢ	103- 144
2.3.	МасъалаҶо ва дурнамои ҳамкориҶои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҶои байналхалқӢ	144- 165
	ХУЛОСА	166- 171
	НатиҷаҶои асосии илмии таҳқиқот	
	ТавсияҶо оид ба истифодаи амалии натиҷаҶои таҳқиқот	
	Номгӯи адабиёт ва сарчашмаҶои истифодашуда.	172- 187
	Феҳристи интишороти илмии довталаб.....	187-189

ФЕҲРИСТИ ИХТИСОРАҲО:

- СММ – Созмони Милали Муттаҳид
- ХБА – Ҳазинаи байналмилалии асъор
- БЧ – Бонки ҷаҳонӣ
- СБС – Созмони байналхалқии савдо
- ИАҲИ – Иттифоқи аврупоии ҳамкориҳои иқтисодӣ
- СМАШ (НАТО) – Созмони Муоҳидаи (Аҳдномаи) Атлантикаи Шимолӣ
- ЮНКТАД – Конференсияи СММ оид ба савдо ва рушд
- ЮНИДО – Созмони СММ оид ба рушди саноатӣ
- АСЕАН – Ассосиатсияи кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ
- ОПЭК – Созмони кишварҳои содиркунандаи нафт
- ИДМ – Иттиҳоди давлатҳои мустақил
- СҲШ – Созмони Ҳамкориҳои Шанхай
- СААД – Созмони аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ
- СБҲ (IGO) – созмонҳои байниҳукуматӣ
- СҲИР – Созмони ҳамкориҳои иқтисодӣ ва рушд
- БРСММ – Барномаи рушди Созмони Милали Муттаҳид
- ХКСММ – Ҳазинаи кӯдакони Созмони Милали Муттаҳид
- БУО – Барномаи умумичаҳонии озуқаворӣ
- БМЗСММ (ЮНЕП) – Барномаи муҳити зисти СММ
- ЮНЕСКО – Созмони милали муттаҳид оид ба маориф, илм ва фарҳанг
- ББЭР – Бонки байналхалқии эҳё ва рушд
- МВФ – Ҳазинаи байналмилалии асъор

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Дар таърихи инсоният, муддати тӯлонист, ки муносибатҳои байналмилалӣ тариқи ниҳодҳои махсус ба роҳ монда шудааст, ки онҳо ҳамчун мақомоти муносибатҳои хориҷӣ шинохта мешаванд. Ин ниҳодҳо аз номи давлат баромад намуда, қисми таркибии дастгоҳи давлатӣ ба ҳисоб мераванд. Маҳз дар асоси бароҳмони фаъолияти хориҷӣ тавассути мақомоти махсус, давлат ҳамчун субъекти мустақили ҳуқуқи байналхалқӣ баромад менамояд. Аз солҳои 50-уми асри XIX дар сахнаи байналмилалӣ акторҳо ва иштирокчиёни нави муносибатҳои байналхалқӣ таҳти унвони созмонҳои байналхалқӣ зуҳур намуда, аз нимаи дууми асри XX ба субъекти муҳими ҳуқуқи байналхалқӣ мубаддал гардиданд.

Дар пайванд бо ин шароит самтҳои нави муносибатҳои хориҷии давлат ва амалисозии сиёсати хориҷӣ пайдо гардиданд, ки ба рушди босуръати дипломатия дар доираи созмонҳои байналхалқӣ, аз он ҷумла қувват гирифтани дипломатияи бисёрҷониба мусоидат намуданд. Албатта зуҳури самтҳои нав дар муносибатҳои байналхалқӣ, рушди босуръати дипломатия ва ҳамкориҳо дар доираи созмонҳои байналхалқӣ, фароҳам гаштани имконият барои бурдани сиёсати хориҷӣ дар доираи чунин созмонҳо аз болоравии нақши ин субъектҳо дар сатҳи байналмилалӣ дарак доданд. Аз ин рӯ, дар сатҳи ҷаҳонӣ ва минтақаҳои алоҳидаи олам дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, ҳарбӣ, молиявӣ ва ғайра созмонҳои байналхалқӣ таъсис гардиданд, ки ҳамчун маркази ҳамоҳангсозии фаъолият ва муносибатҳои кишварҳо дар риштаҳои мухталиф баромад менамуданд. Тадричан нуфузи созмонҳои байналхалқӣ дар муносибатҳои байналмилалӣ афзуд ва онҳо ба субъектҳои муҳим ва таъсиргузори сатҳи ҷаҳонӣ ва минтақавӣ табдил ёфтанд. Дар шароити имрӯза низ мо таъсири назарраси созмонҳои байналхалқиро дар самтгирӣ ва рушди муносибатҳои байналмилалӣ мушоҳида менамоем. Хусусан, созмонҳои байналхалқӣ дар шаклгирии сиёсати хориҷии кишварҳо ва фароҳам намудани фазои ҳамкорӣ миёни

давлатҳои мухталиф нақши муассир доранд. Боло рафтани шумораи созмонҳои байналхалқӣ ва навъҳои мухталифи он дар шароити имрӯза аз таъсиргузори онҳо ба муносибатҳои байналмилалӣ муосир дарак медиҳад. Мувофиқи додаҳои Солномаи созмонҳои байналхалқӣ (Yearbook of International Organizations) шумораи созмонҳои байналхалқӣ сол аз сол тамоюл ба болоравӣ дорад, ки бозгӯи муҳимияти нақши онҳо дар муносибатҳои байналмилалӣ аст.

Зикр намудан зарур аст, ки дар муносибатҳои байналмилалӣ муосир созмонҳои байналхалқӣ ба сифати механизми фаъолияти якҷоя ва мувофиқагардидаи давлатҳо дар соҳаҳои мухталифи ҳамкорӣ баромад менамоянд. Дар шароити имрӯза вазифаҳои хориҷии давлат, аз он ҷумла дар асоси иштирок ва фаъолияти он дар доираи иттиҳодияҳои мухталифи байналхалқӣ амалӣ карда мешавад, ки ба рушду тақвияти нерӯи давлат ва низоми ҳуқуқии он мусоидат намуда, истиқлолияти онро зери суол намегузорад. Ҳамин тариқ, созмонҳои байналхалқӣ шакли устувори ҳамкориҳои байнидавлатӣ ва ташкиливу ҳуқуқӣ ба ҳисоб рафта, ҳамчун субъекти мустақили ҳуқуқи байналхалқӣ баромад менамоянд.

Аз ин рӯ, вобаста ба муҳимияти нақши созмонҳои байналхалқӣ дар олами муосир метавон чунин зикр намуд, ки омӯзиш ва баррасии ҳамкориҳои мухталифи давлатҳо дар доираи онҳо муҳим аст. Ҳамчунин саҳмгузори созмонҳои байналхалқӣ дар рушду инкишофи иҷтимоиву сиёсии давлатҳои аъзо, дар шароити имрӯза ба яке аз мавзӯҳои муҳими илмиву амалӣ мубаддал гардидааст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон низ пас аз бадастории истиқлолияти давлатӣ ва ҳамчун субъекти мустақили муносибатҳои байналхалқӣ эътироф гардидан, яке аз самтҳои сиёсати хориҷии худро ба роҳ мондани ҳамкорӣ ва иштирок дар доираи фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ қарор дод. Аз солҳои аввали соҳибистиклолӣ то ба имрӯз кишвари мо бо бароҳмонии ҳамкориҳои бисёрҷониба дар доираи созмонҳои

байналхалқӣ, ҳамчунин бо дастгирӣ ва кӯмаки созмонҳои мухталифи байналхалқӣ ва минтақавӣ масъалаҳои гуногуни сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҳешро ҳаллу фасл намудааст. Аз ин хотир, муайян намудани хусусиятҳои ҳамкории Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ, хусусан ошкор намудани нақши созмонҳои байналхалқӣ дар рушди сиёсату иҷтимоии кишвари мо яке аз мавзӯҳои муҳимми соҳаи сиёсати хориҷӣ ва муносибатҳои байналхалқӣ гардидааст. Хусусан бо баҳогузориҳои ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ дар самти рушди сиёсату иҷтимоӣ мо метавонем чиҳатҳои мухталифи рушди сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишварамонро дарк намоем. Дар навбати худ мо метавонем нақши созмонҳои байналхалқиро дар рушди давлатҳои алоҳида беҳтар дарк карда бошем. Таҳқиқ ва ошкор намудани паҳлӯҳои мухталифи масъала ҳамчунин метавонад барои рафъи тасаввуротҳои манфӣ ва ҳамчунин идеалистӣ перомуни фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ муҳим бошад.

Албатта зикр намуданамон бамаврид аст, ки мавзӯи ҳамкории Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ хеле васеъ ва фарогир аст. Агарчанде паҳлӯҳои мухталифи ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ мавриди пажӯҳиши илмӣ қарор гирифтаанд, аммо то ба имрӯз перомуни ҳамкориҳои сиёсату иҷтимоии кишвари мо бо созмонҳои байналхалқӣ таҳқиқоти алоҳидае бахшида нашудааст, ки чиҳатҳои мухталифи ин масъаларо ҳамачониба мавриди таҳлил ва баҳогузурӣ қарор дода бошад. Таҳқиқот асосан ба ҳамкории Тоҷикистон бо ягон созмони мушаххаси байналхалқӣ гузаронида шудааст, ки асосан ҷанбаҳои ҳуқуқӣ дошта, самтҳои фаъолият ва вазифаҳои асосии онҳо дар доираи ҳуҷҷатҳои оинномавӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Ҳамкориҳо ва иштироки Тоҷикистон дар доираи фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ бо назардошти манфиатҳои давлатӣ ва манфиатҳои миллӣ ба таври зарурӣ таҳқиқ нашудааст, ки боиси интиҳоб ва баррасии мавзӯи мазкур гардидааст.

Дарачаи коркарди илмии мавзӯи мавриди омӯзиш. Ташаккул ва инкишофи созмонҳои байналхалқӣ, зарурати зухур ва самтҳои фаъолияти онҳо дар арсаи байналхалқиву минтақавӣ, корбарии созмонҳои байналхалқӣ дар мавриди ҳалли масъалаҳои мухталифи сатҳи байналхалқӣ аз ҷониби муҳаққиқон мавриди омӯзиши амиқ ва ҳамачониба қарор дода шудааст. Муҳаққиқон ба ҷиҳатҳои мухталифи зухур ва фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ ва рушди ҳамкориҳои давлатҳо дар доираи онҳо тавачҷуҳ намудаанд. Таҳқиқоти анҷомшуда дар масъалаи ташаккул ва инкишофи созмонҳои байналхалқиро мо метавонем ба гурӯҳҳои алоҳида ҷудо намоем.

Муҳаққиқони гурӯҳи якум масъалаҳои назариявии ташаккул ва инкишофи созмонҳои байналхалқиро ба таври васеъ ва фарогир мавриди баррасӣ ва таҳлил қарор додаанд. Аксарияти муҳаққиқони гурӯҳи аввал марказҳои пешбари ҷаҳониро намояндагӣ менамоянд. Таҳқиқоти муҳаққиқони ғарбӣ бо сатҳи баланди таҳлили ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ фарқ мекунанд.

Дар ин самт мо метавонем таҳқиқоти доманадори ҷунин муҳаққиқони ғарбӣ, ба монанди Я. Хард, Ҷ. Коган, Д. Армстронг, Л. Лойд, Ҷ. Редмонд, К.Арчер, В.Риттбергер, Б. Зангл ва Ч. Кеглийро зикр намоем.¹

Ҷанбаҳои назариявии зухур ва инкишофи созмонҳои байналхалқӣ, нақш ва мақоми онҳо дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ дар таҳқиқоти намояндагони назарияҳои реализм, либерализм, амнияти дастаҷамъӣ ва ниҳодҳои сиёсии байналхалқӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Дар ин самт метавон таҳқиқоти ҷунин муҳаққиқон, ба

¹ Ниг.: Ian Hurd. International Organizations: Politics, Law, Practice. [Text] / Hurd, I. – Cambridge University Press, 2017. – 375p; David Armstrong, Lorna Lloyd, John Redmond. International Organisations n World Politics. [Text] / Armstrong, D. –Macmillan Education UK, 2004. – 280p; James D. Armstrong, Lorna Lloyd, John Redmond. From Versailles To Maastricht: International Organization in the Twentieth Century. [Text] / Armstrong, D. - Palgrave Macmillan, 1996. – 321p; Clive Archer. International Organizations. [Text] / Archer, C. Routledge, 2014. – 200p; Volker Rittberger, Bernhard Zangl. Internationale Organisationen: Politik und Geschichte. [Text] / Rittberger, V. – Springer-Verlag, 2013. – 346p; Kegley Ch. World Politics: Trend and Transformations. [Text] / Ch. Kegley. – Belmont: Tomson Higher Educations, 2007, 138p.

монанди Л.Франсиз, Ф. Дефарж, Е.Г.Карр, Р.О. Кохэн, Л.Л. Мартин, Ч. Най, Ч. Гласер ва К. Рингро ба таври хоса зикр намуд.¹

Таҳқиқоти муҳаққиқ Я. Хард “Созмонҳои байналхалқӣ: сиёсат, ҳуқуқ, амалия”¹ хеле ҷолиби диққат мебошад. Дар таҳқиқоти худ ӯ асосҳои методологӣ ва дидгоҳҳои омӯзиши созмонҳои байналхалқиро мавриди баррасӣ қарор додааст. Дар асоси ҳодисаву падидаҳои солҳои охир фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ, табиати ҳуқуқиву байналхалқии онҳо, муҳолифатҳои сиёсӣ, ки аз онҳо бармеоянд, мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор дода шудаанд.

Дар таҳқиқоти гурӯҳи муҳаққиқони британи Д. Армстронг, Л. Лойд, Ч. Редмонд “Созмонҳои байналхалқӣ дар сиёсати ҷаҳонӣ”² масъалаҳои назариявии зуҳур ва инкишофи созмонҳои байналхалқӣ мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Дар муқаддимаи он таърихи арзишманди ташаккули созмонҳои байналхалқии муосир пешниҳод карда шудааст. Таваҷҷуҳи асосӣ ба чунин созмонҳои байналхалқӣ, ба монанди Лигаи Миллатҳо, СММ ва Иттиҳоди Аврупо равона гардидааст. Қисмҳои алоҳидаи таҳқиқот ба асосноксозии методологӣ самтҳои нав дар омӯзиши созмонҳои байналхалқӣ чун регионализми нав, идоракунии глобалӣ, режимҳои байналхалқӣ, ҷомеаи шаҳрвандии глобалӣ бахшида шудаанд. Илова бар ин, мақоми созмонҳои байналхалқӣ дар сиёсати ҷаҳонӣ мавриди омӯзиш, баррасӣ ва баҳогузорӣ қарор дода шудааст.

¹ Ниг.: Lieber Frances. On Civil Liberty and Self-Government (1853) [Text] / Frances, L. – Indianapolis, 2009; Дефарж Ф. Основные понятия международной политики. [Текст] / Ф. Дефарж. – М., 1995; Carr E.H. The Nemesis of Utopianism [Text] / E. Carr // Security Studies (A Reader) / Ed. by Ch.W. Hughes, Lai Yew Meng. L.; N. Y.: Routledge, 2011; Keohane R.O. International Theory and the Realist Challenge After the Cold War [Text] / R, Keohane // Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate / Baldwin D. (ed.). N. Y.: Columbia University Press, 1993; Keohane R. O. International Institutions: Two Approaches [Text] R, Keohane // International Studies Quarterly. 1988. № 32. – P.381; Martin L.L. Coercive Cooperations: Explaining Multilateral Economic Sanctions. [Text] / L, Martin. – Princeton University Press, 1992; Най Дж. С. Взаимозависимость и изменяющаяся международная политика [Текст] / Дж. Най // Мировая экономика и международные отношения. 1989. № 12; Glaser Ch. Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help [Text] / Ch, Glaser // International Security. Vol.19.-№3.1994–1995; Wright Q. A Study of War [Text] / O, Wright. – Chicago: University of Chicago Press, 1942. Vol. 2. P. 781.

¹ Ниг.: Ian Hurd. International Organizations: Politics, Law, Practice.[Text] / Hurd, I. – Cambridge University Press, 2017. – 375p;

² Ниг.: David Armstrong, Lorna Lloyd, John Redmond. International Organisations in World Politics. [Text] / Armstrong, D. – Macmillan Education UK, 2004. – 280p.

Гуруҳи дуҷум, муҳаққиқони шуравӣ ва рус мебошанд, ки ҷанбаҳои назариявии фаъолияти созмонҳои байналхалқиро мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор додаанд. Дар замони шӯравӣ масъалаҳои алоқаманд бо фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ дар таҳқиқоти муҳаққиқон О.В. Афанасева, Г.И.Морозов, Е.А.Шибоева, Г.М. Веляминов, В.И.Маргиев, Э.С. Кривчикова мавриди омӯзиш қарор дода шуда буд.¹ Аксари муҳаққиқони рус ба таҳқиқоти В.И. Маргиева таваҷҷуҳ зоҳир менамоянд, ки дар онҳо банизомдарории асосҳои назариявии созмонҳои байналхалқӣ ба роҳ монда шудааст. Лозим ба ёдоварист, ки муҳаққиқи пешбари шӯравӣ ва сипас рус, ки асосҳои омӯзиши созмонҳои байналхалқиро гузоштааст Г.И. Морозов ба ҳисоб меравад. Дар қисматҳои алоҳидаи таҳқиқоти муҳаққиқони рус Г. А. Дробот, П. А. Сиганков, М. М. Лебедева, А. В. Кортунов ва дигарон як қатор ҷанбаҳои назариявии сохтор ва фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ ошкор гардида, таваҷҷуҳи асосӣ ба ҷиҳатҳои масъалавии мавзӯё равона карда шудааст.²

Дар шароити имрӯза бархе паҳлуҳои назариявии фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ дар пайванд бо масъалаҳои муҳталифи арсаи байналхалқӣ аз ҷониби муҳаққиқони рус, ба монанди Д.З.Мутагиров, В.Г. Барановский, П.А. Сиганков, Г.А. Дробот мавриди омӯзиш қарор дода шудааст.³

¹ Ниг.: Афанасьева О.В. Краткий очерк истории Лиги наций. [Текст] / О. Афанасьева. – М., 1945.; Актуальные проблемы деятельности международных организаций: теория и практика / Отв. ред. Г. И. Морозов. [Текст] / Морозов И. – М.: Международные отношения, 1982; Шибоева Е. А. Специализированные учреждения ООН. [Текст] / Е. Шибоева. – М.: Международные отношения, 1966; Маргиев В. И. Международные организации: Теоретические аспекты. [Текст] / В. Маргиев. – Майкоп, 2001; Морозов Г. И. Международные организации: некоторые вопросы теории. [Текст] / Г. Морозов. – М., 1974.

² Ниг.: Дробот Г. А. Мировая политика. [Текст] / Г. Дробот. – М.: Юрайт, 2017.; Международные отношения: теории, конфликты, движения, организации / П. А. Цыганков, Г. А. Дробот, М. М. Лебедева. [Текст] / Цыганков, А. – М.: Инфра – М, 2016.; Международные отношения и мировая политика: учебно-методический комплекс / Под редакцией П. А. Цыганкова. [Текст] / А. Цыганкова – М.: Политическая энциклопедия, 2014. – 639 с.; Кортунов А. В. Возможности ООН в поддержании мира на территории бывшего СССР. [Текст] / А, Кортунов // Хрестоматия «Внешняя политика и безопасность современной России. 1991 – 2002». – М.: МГИМО, 2002.

³ Ниг.: Мутагиров Д. З. История и теория международных отношений. Международные политические институты. [Текст] / Д. Мутагиров. – М.: Издательство Юрайт, 2018; Формирование позитивного имиджа России через взаимодействие с многосторонними международно-политическими институтами / Отв. ред. В.Г. Барановский. [Текст] – М.: ИМЭМО РАН, 2008; Цыганков П.А. Теория

Гуруҳи сеюм муҳаққиқони ватанӣ мебошанд, ки ҷанбаҳои амалии фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ ва паҳлӯҳои мухталифи ҳамкориҳои Тоҷикистонро бо созмонҳои байналхалқӣ мавриди омӯзиш ва таҳлил қарор додаанд. Ба ин гуруҳ метавон чунин муҳаққиқон, ба монанди Р. Алимов, Ш.Д. Бобоев, Ҳ. Зарифӣ, А. Мамадазимов, Т. Н. Назаров, Э. Раҳматуллоев, А.З. Сабуров, З.Ш. Сайидзода, А. Сатторзода, Ф. Умаров, И. К. Усмонов, Х.Холиқназар, А.Л. Шарипов ва дигаронро дохил намуд.¹

Гуруҳи чорум таҳқиқоти диссертатсионӣ ба ҳисоб мераванд, ки дар доираи онҳо масъалаҳои мухталифи фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудаанд. Дар ин самт метавон таҳқиқоти диссертатсионии муҳаққиқони ватанӣ У.А. Мансуров, Ф.Ф. Идиев, З.Х. Сайфуллоева, К.Д.Собирова, К.С.

международных отношений. [Текст] / П. Цыганков. – М.: Гардарики, 2003; Дробот Г.А. Роль международных организаций в мировой политике: основные теоретические подходы [Текст] / Г. Дробот // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология. 1999. №1;

¹ Ниг.: Алимов Р. Таджикистан и Китай: курсом стратегического партнёрства. Международно-политические, экономические и гуманитарные измерения сотрудничества. [Текст] / Р. Алимов. – М.: «Весь Мир», 2014. – 382 с; Бобоев Ш.Д. Шанхайская организация сотрудничества в геополитической структуре Среднего Востока. [Текст] / Ш. Бобоев. – Душанбе: ООО «Контраст», 2011. – 268 с; Зарифи Х. Многовекторная дипломатия Таджикистана. [Текст] / Х. Зарифи. – Душанбе: ООО «Офсет», 2010. – 352 с; Зарифи Х., Сатторов А. Таджикистан – Китай: становление государственной границы. История и современность. [Текст] / Х. Зарифи, А. Сатторов. – Душанбе: Ирфон, 2014. – 704 с; Мамадазимов А. Новый Таджикистан. Вопросы становления суверенитета. [Текст] / А. Мамадазимов. – Душанбе: Шарки озод, 1996. – 172 с.; Мамадазимов А. Развитие таджикско-китайских отношений в современных условиях [Текст] / А. Мамадазимов // Центральная Азия: Внешний взгляд. Международная политика с центрально-азиатской точки зрения. - Бишкек: ИД «Принтхаус», 2009. - С. 390- 400; Назаров Т.Н. Таджикистан: экономическое сотрудничество и безопасность. [Текст] / Т. Назаров. – Минск: РУП «Белполиграф», 2003. – 264с; Раҳматуллаев Э. Миротворчество ООН в Таджикистане и перспективы превентивной дипломатии в Центральной Азии. [Текст] / Э. Раҳматуллаев. – М.: ЗАО «АСТИ – Издат», 2001. – 230с.; Сабуров А.З., Сайидзода З.Ш. Информационное измерение внешнеполитического процесса в Таджикистане (1993-1995 гг.). [Текст] / А. Сабуров, З. Сайидзода – Душанбе: НИАТ «Ховар», 2007. - 68 с; Саидов З.Ш. Внешняя политика Республики Таджикистан на современном этапе. [Текст] / З. Саидов. – Душанбе: Авасто, 2006. – 560 с.; Саидов З.Ш. Основные внешнеполитические интересы Таджикистана на рубеже веков. - 4-е, доп. изд. [Текст] / З. Саидов. – Душанбе: ООО «Контраст», 2011. - 624с.; Сайидзода З.Ш., Сабуров А.З., Саидов Ф.З. Республика Таджикистан: информационное и внешнеполитическое измерения. [Текст] / З. Сайидзода. – Душанбе: Иттилоот ва муошират, 2009. – 154с.; Сатторзода А. Актуальные проблемы внешней политики Таджикистана (Многовекторность в действии). [Текст] / А. Сатторзода. – Душанбе: Фонд им.Ф.Эберга, 2014. – 520с.; Умаров Ф. Республика Таджикистан и мусульманский мир: особенности сотрудничества. [Текст] / Ф. Умаров. – Душанбе: Ирфон, 2011. – 184с; Усмонов И.К. Миростроительство в Таджикистане. [Текст] / И. Усмонов. – Душанбе: Деваштич, 2006. – 160с; Холиқназар Х. Деятельность Республики Таджикистан в процессе становления и развития ШОС. [Текст] / Холиқназар Х. – Душанбе: Ирфон, 2014. - 384 с.; Шарипов А.Л. Таджикско-российские отношения: состояние и перспективы [Текст] / А. Шарипов // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. - 2002. - №3. - С. 51-54.

Шарипова, З.Шарифзода, С.Д.Ризозода ва дигаронро махсус зикр намуд.¹

Робитаи диссертатсия бо барномаҳо (лоихаҳо) ва мавзӯҳо. Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур дар ҷаҳорҷӯбаи мавзуи кори илмию таҳқиқотии кафедраи сиёсатшиносии Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон «Таъсири равандҳои сиёсии ҷаҳон ба рушди иҷтимоиву иқтисодӣ ва сиёсии Тоҷикистони соҳибистиклол: муаммо, стратегия ва тараққиёт», ки солҳои 2015-2020 иҷро гардидааст, ба анҷом расонида шудааст.

¹ Ниг.: Мансуров У.А. Международно-правовые основы сотрудничества Республики Таджикистан с международными межправительственными организациями. [Текст] / У. Мансуров. – Душанбе, 2008; Идиев Ф.Ф. Международно-правовые основы участия международных организаций в урегулирование конфликта в Таджикистане. [Текст] / Ф. Идиев. – Душанбе, 2011; Сайфуллоева З.Х. Роль международных организаций и стран сотрудничества в укреплении мира в Таджикистане: из опыта Таджикистана. [Текст] / З. Сайфуллоева. – Душанбе, 2007; Собирова К.Д. Вклад международных организаций в решение политических, социально-экономических и культурных проблем Горно-Бадахшанской автономной области Республики Таджикистан в годы независимости (1991-2011). [Текст] / К. Собирова. – Душанбе, 2015; Шарипова К.С. Национальная безопасность Республики Таджикистан в контексте региональных и международных вызовов. [Текст] / К. Шарипова. – Душанбе, 2017; Шарифзода З. Международное сотрудничество Республики Таджикистан в борьбе с терроризмом. [Текст] / З. Шарифзода. – Душанбе, 2017; Ризозода С.Д. Место и роль международных региональных организаций в политических процессах. [Текст] / С. Ризозода. – Душанбе, 2019.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Объекти таҳқиқотро ҳамкориҳои сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои сиёсии байналхалқӣ дар давраи соҳибистиқлолӣ ташкил медиҳад.

Мавзӯи таҳқиқот фарогири масъалаҳои мухталифи ҳамкориҳои сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои сиёсии байналхалқӣ ва хусусиятҳои асосии онҳо мебошад.

Мақсади таҳқиқот омӯзиш, таҳлил ва натиҷагирии ташаккул ва инкишофи ҳамкориҳои сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои сиёсии байналхалқӣ ба ҳисоб меравад.

Барои амалӣ намудани мақсади таҳқиқот **вазифаҳои зерин** ҳал карда шудаанд:

- омӯзиш, таҳлил ва баҳогузориҳои мақом ва нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низомии сиёсии олам;
- баррасӣ ва таҳлили ташаккул ва инкишофи низомии ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои сиёсии байналхалқӣ;
- омӯзиш ва таҳлили фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ ва масъалаи истиқлолияти давлатӣ дар шароити муносири муносибатҳои байналхалқӣ;
- омӯзиш ва таҳлили ҷойгоҳи созмонҳои сиёсии байналхалқӣ дар рушди сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- ошкор ва таҳлил намудани воқеияти ҳамкориҳо ва пайвастиҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои сиёсии байналхалқӣ;
- таҳлили вазъити имрӯза ва дурнамои рушди ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ.

Навгонии илмӣ таҳқиқоти диссертатсионӣ. Навгонҳои илмӣ дар таҳқиқот аз мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот бармеоянд, ки ҷиҳатҳои зеринро дарбар мегиранд:

- мақом ва нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низомии сиёсии олам мавриди омӯзиш қарор дода шуда, дар ин самт монеаҳо ва масъалаҳои ҷойдошта ошкор карда шудаанд. Муаллиф дар асоси муайян намудани

мақом ва нақши Тоҷикистон дар низоми сиёсии олам омилҳои асосии таъсиррасонро гурӯҳбандӣ намуда, мавриди таҳлил қарор додааст;

– ҷанбаҳои назариявии ташаккул ва инкишофи низоми ҳамкорӣҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои сиёсии байналхалқӣ мавриди баррасӣ қарор дода шуда, баҳогузорӣ гардидааст;

– ҳамкорӣҳои давлат бо созмонҳои байналхалқӣ ва дар ин замина вазъияту дурнамои истиқлолияти давлатӣ дар марҳилаи ҷаҳонишавӣ таҳлил карда шуда, ин ҳолат мавриди баҳогузориҳои объективӣ қарор гирифтааст;

– ба таври объективӣ ҷойгоҳи созмонҳои сиёсии байналхалқӣ дар рушди сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ба ҳисоб гирифтани омилҳои таъсиррасон таҳлил карда шудааст;

– бо таҳлили воқеият ва пайвастагиҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мисоли созмони алоҳидаи сиёсии байналхалқӣ, ба таври умумӣ, ба нақш ва мақоми созмонҳои сиёсии байналхалқӣ баҳои объективӣ дода шуда, камбудӣҳои мавҷуда дар ин самт ошкор ва баррасӣ карда шудаанд;

– дар заминаи омӯзиш ва таҳлили вазъи имрӯзаи сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар самти ҳамкорӣҳо бо созмонҳои байналхалқӣ, инчунин вазъияти иҷтимоиву сиёсии кишвар дурнамои ҳамкорӣҳои он бо созмонҳои сиёсии байналхалқӣ ошкор карда шудаанд.

Ҳолатҳои асосии ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

- воқеияти муносибатҳои байналмилалӣ баёнгари он аст, ки давлатҳо аз нуқтаи назари ҳудудӣ, аҳоли, манбаъҳои табиӣ, потенциали иқтисодӣ, суботи иҷтимоию сиёсӣ, идораи сиёсӣ, рушди технологӣ ва таҷрибаи давлатдорӣ бо ҳам яқин ва баробар нестанд. Ба мақом ва нақши Тоҷикистон дар низоми сиёсии олам омилҳои муҳталифе чун вазъияти сиёсии кишвар дар замони соҳибистиклолӣ, омилҳои ҷуғрофӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ғайра таъсиргузор буданд. Ташаккули мавқеъ ва нақши Тоҷикистон дар низоми сиёсии олам батадриҷ ва бо ҳалли мушкилоту масъалаҳои муҳталифи дохилӣ хориҷӣ сурат гирифтааст;

- созмонҳои байналхалқӣ дар тақвияти ҳамкориҳои миёни давлатҳо ва ҳалли масъалаҳои мухталифи сатҳи ҷаҳонӣ ва минтақавӣ нақши барҷастаро мебозанд. Дар шароити имрӯза нақши онҳо дар ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ сиёсӣ назаррас аст. Муҳимияти нақши сиёсӣ ва иҷтимоӣ созмонҳои байналхалқӣ дар муносибатҳои байналмилалӣ муосир инкорнопазир мебошад. Ҷиҳати муҳими фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ дар он аст, ки онҳо ҳамчун майдони баррасӣ, баҳамӣ ва ҳалли мушкилоти мухталифи сатҳи ҷаҳонӣ ва минтақавӣ баромад карда метавонанд. Муносибат ва ҳамкориҳои давлат бо созмонҳои байналхалқӣ аз ҳолати рушди давлат, доираи мушкилоти баррасишаванда аз ҷониби созмонҳои байналхалқӣ ва дигар омилҳои замонӣ ва маконӣ вобаста аст. Омилҳои заминавии ҳамкориҳои давлат бо созмонҳои байналхалқӣ метавонанд мухталиф бошанд;

- истиқлолияти давлатии як кишвар дар арсаи байналхалқӣ бо ӯҳдадорӣ риоя ва эҳтироми истиқлолияти давлатҳои дигар пайванди ногусастанӣ дорад. Ин ҷиҳатҳо бешубҳа ҷанбаи берунаи истиқлолиятро тасниф менамоянд. Лекин чунин равандро, ба монанди ҷаҳонишавӣ ва ҳамгироии ҷаҳониву минтақавӣ ба таври ногузир нисбати истиқлолияти давлатӣ дар арсаи байналхалқӣ тағйирот ворид намуданд. На танҳо истиқлолияти комил дар муносибатҳои байналхалқӣ, балки ҳамчунин мақоми олий доштани ҳокимияти сиёсӣ дар ҳудуди худ, ки хоси давлатҳои миллӣ мебошад, бештар бо ҳуқуқҳо ва меъёрҳои байналхалқӣ маҳдуд намуда мешавад;

- яке аз омилҳои асосии инкишофи ҷаҳони муосир густариши ҳамкориҳои байналхалқӣ ва равандроҳои ҳамгироӣ мебошад. Таҳлили таҷрибаи таърихӣ шаҳодат медиҳад, ки ҳиссиёти табиӣи башарӣ ҷомеаи ҷаҳониро ба оромиву ризоият ва ҳамкориҳои мутақобилаи судманд водор месозад. Дар ин самт, дар таъмин намудани фазои ҳамкориву ҳамгироии кишварҳо нақш ва мавқеи созмонҳои байналхалқии глобалӣ ва минтақавӣ бузург аст. Маҳз дар доираи созмонҳои байналхалқӣ барои Тоҷикистон имконияти мусоиде фароҳам омадааст, ки дар ҳалли

мушкилоти мухталифи ҷаҳониву минтақавӣ сахми худро гузошта бошад. Аз ин рӯ, фаъолияти Тоҷикистон дар доираи созмонҳои мухталифи байналхалқӣ яке аз бахшҳои муҳимми сиёсати хориҷии кишвар ба ҳисоб меравад. Ҳамкорӣҳои байналхалқӣ дар шароити ҷаҳонишавии равандҳои хоҷагидориву иқтисодӣ, муқовимати якҷояи кишварҳо бар алайҳи хатару таҳдидҳои амниятии минтақавӣ ва глобалӣ, ба монанди терроризму ифротгароӣ ва гардиши маводи муҳаддир имкониятҳои сиёсати хориҷиро дар самти ба даст овардани манфиатҳои миллӣ ва таъмини амнӣи кишвар васеъ мегардонад.

- дар таҳияи стратегияи сиёсати хориҷӣ ва фаъолияти Тоҷикистон дар доираи созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ на танҳо омилҳои дохилии сиёсӣ, балки ҳамчунин вазъияти байналхалқӣ ва минтақавӣ таъсири назаррас гузоштааст. Ба хотири дарки инкишоф ва тағйирёбии нақш, мақом ва аҳамияти созмонҳои байналхалқӣ дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, зарур аст, ки давраҳои ташаккул ва тақвияти ҳамкорӣҳои кишвар бо созмонҳои байналхалқӣ баррасӣ карда шаванд. Дар муносибатҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ тарҳи ҳамкорӣҳои самаранок мушоҳида карда мешавад. Мувофиқи хусусиятҳои ҳамкорӣ асосан се давари инкишофи ҳамкорӣҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ ҷудо карда мешавад. Тоҷикистон дар сиёсати хориҷии хеш вобаста ба манфиатҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, геополитикӣ ва омилҳои тамаддунӣ бо созмонҳои мухталифи байналхалқӣ ҳамкорӣҳои ҳамҷонибаро ба роҳ мондааст. Кишварӣ мо аз ҳамкорӣ бо созмонҳои мухталифи байналхалқӣ судӣ назаррасе ба даст овардааст.

- иштироки Тоҷикистон дар фаъолияти созмонҳои байналхалқии мухталиф ба манфиатҳои сиёсӣи кишвар мувофиқ аст ва аз ин рӯ зарурати дар оянда дастгирӣ ва васеъгардонии ҳамкорӣҳо дар доираи ин созмонҳо тақозо мегардад. Дар доираи иштироки кишвар дар фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ амалӣ намудани як қатор вазифаҳои муҳим, ба монанди ташаккули сифати нави идораи иқтисодиёт, ба роҳ

мондани муносибатҳои самти иҷтимоӣ, демократикунонии равандҳои сиёсӣ, бунёди шароити зарурӣ барои васеъ гардонидани ҳамкориҳои байналхалқӣ тариқи зиёд намудани гардиши воридотиву содиротии молу маҳсулот, васеънамویی ҳамкориҳои илмиву техникӣ ва саноативу технологӣ, беҳтар намудани сиёсати молиявӣ қарзӣ ва андозбандиву бучавӣ пеш гирифта шудаанд.

Аҳамияти назариявӣ методологӣ ва илмию амалии таҳқиқот. Дар раванди омӯзиши масъала, муаллиф ба як қатор таҳқиқоти назариявӣ муҳаққиқони соҳаи муносибатҳои байналхалқӣ аз қабили В.Н.Федеров, И. Мюллер, Ф.М. Заемский, Т. Вейс, А.И.Никитин ва Л.Е. Гришаева такя намудааст.

Объект, мавзӯ ва мақсади таҳқиқот ба интихоб ва истифодаи методҳои таҳлили сиёсӣ, методҳои системавӣ ва таърихӣ мусоидат намуданд. Таҳлили сиёсӣ нисбат ба сиёсати хориҷӣ, фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ мавриди истифода қарор дода шудааст. Муносибати институтсионалӣ дар омӯзиш ва баррасии созмонҳои байналхалқӣ ҳамчун ниҳодҳои алоҳида дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ, нақш ва мақоми онҳо дар тартиботи нави ҷаҳонӣ истифода гардидааст. Муносибати системавӣ барои ошкор намудани навъҳои мухталифи созмонҳои байналхалқӣ ҳамчун унсурҳои муҳимми муносибатҳои байналхалқӣ мавриди истифода қарор дода шудааст. Дар доираи методи системавӣ таҳлили воқеияти байналхалқӣ, табиати фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ, шаклгирии сиёсати хориҷӣ дар ҳамкорӣ бо иштирокчиёни дигари муносибатҳои байналхалқӣ амалӣ карда шудааст. Муносибати таърихӣ дар таҳлили ташаккул ва инкишофи сиёсати хориҷии Тоҷикистон, зуҳури созмонҳои байналхалқӣ ҳамчун субъектҳои сиёсати ҷаҳонӣ мавриди истифода қарор гирифтааст.

Дар диссертатсия натиҷаи коркардҳои назариявӣ муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ, аз он ҷумла таҳқиқоти навтарин пешниҳод ва ҷамъбасти карда шудаанд, ки дар асоси онҳо, муаллиф ҷамъбасти

назарияҳо, хулосаҳои нав, тавсияҳои амалиро пешниҳод намудааст. Ҷамъбасти назарияҳо ва тавсияҳои муаллифро метавон бо мақсадҳои таълимӣ ва фаъолияти мақомоту идораҳои давлатӣ, ки сиёсати хориҷиро амалӣ менамоянд, мавриди истифода қарор дод. Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур инчунин барои дарки ҳамаҷонибаи роҳҳо ва доираҳои ҳамкориҳо бо созмонҳои байналхалқӣ дар шароити нави ҷаҳонӣ, бо назардошти мафиатҳои миллӣ ва давлатӣ мусоидат менамояд.

Саҳми шахсии доктараби дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Таҳия, коркард ва таҳлили ҳамаҷонибаи мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ маҳсули фаъолияти ҷандинсолаи муаллиф мебошад. Муаллиф дар ҳамаи марҳилаҳои таҳқиқот иштироки бевосита намуда, натиҷаҳои таҳқиқоти мазкурро мустақилона ҷамъбаст кардааст.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия дар мавзӯи “Самтҳои асосии ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои сиёсии байналхалқӣ” барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои сиёсӣ бо шиносномаи ихтисосҳои Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоси илмӣ 23.00.04 – Проблемаҳои сиёсии муносибатҳои байналмилалӣ, инкишофи глобалӣ ва минтақавӣ мутобиқат менамояд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Вобаста ба мавзӯи диссертатсия муаллиф 4 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расонидааст. Нуқтаҳои асосии таҳқиқот дар конференсияҳо ва семинарҳои гуногуни илмию амалии донишгоҳӣ, ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ, аз ҷумла: конференсияи илмӣ-амалӣ таҳти унвони «Илм ва инноватсия дар низоми татбиқи ҳадафҳои Стратегияи миллӣ» (21-24 апрели соли 2021, Хучанд), конференсияи илмӣ-амалӣ таҳти унвони “Нақши СҲШ дар иқтисодиёти байналмилалӣ: 20 соли ҳамкориҳои судманд ва дурнамо” (Хучанд), конференсияи илмӣ-амалӣ таҳти унвони «Масъалаҳои мубрами муносибатҳои байналхалқӣ ва

дипломатия» (ш.Душанбе), конференсияи илмӣ-амалӣ таҳти унвони «Иқтисодиёти рақамӣ: ҳолат ва дурнамо» (27 октябри соли 2021, Хучанд) дар шакли маърузаҳо пешниҳод гардидаанд.

Ҳаҷм ва сохтори диссертатсия аз муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқот, ду боб, шаш зербоб, хулоса, рӯйхати адабиёти истифодашуда ва интишори довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ иборат аст.

БОБИ I. МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВӢ-МЕТОДОЛОГИИ ТАҲҚИҚИ ҲАМКОРИҲОИ АКТОРҲОИ НИЗОМИ СИЁСИИ ҶАҲОНӢ

1.1. Мақом ва нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми сиёсии олам

Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз эълони истиқлолияти давлатии хеш субъекти мустақили сатҳи байналхалқӣ гардид ва масъулияти давлатдориро дар ин фазои мураккаб ба дӯши худ гирифт. Аз рӯзи аввали ба даст овардани истиқлолият давлатҳои зиёди дунё Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳамчун субъекти мустақил эътироф намуданд ва масъалаи ҳифзи мақом ва нақши худ дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ барои кишвари мо муҳим ва рӯзмарра гардид. Эълони истиқлоли давлатӣ ва эътирофи он он аз ҷониби субъектҳои мухталифи муносибатҳои байналхалқӣ як қадами бузург дар шинохти мақом ва нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми сиёсии муосири олам буд. Аз солҳои аввали соҳибистиқлолӣ кишвари мо дар ин самт кӯшишҳо ба харҷ дода, барои тақвияти мақом ва нақши хеш дар сатҳи байналмилалӣ корҳои назаррасеро ба анҷом расонидааст. Лозим ба ёдоварист, ки масъалаи таҳким бахшидани мавқеъ ва нақши худ дар низоми сиёсии олами муосир ва муносибатҳои байналмилалӣ як мавзӯи доимӣ ва ҳамешагии сиёсати хориҷии кишвари мо мебошад, ки дар Консепсияи сиёсати хориҷӣ ба таври хоса зикр карда шудааст.¹

Барои дарки самтҳои асосии ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ моро зарурат пеш меояд, то дар аввал мақом ва нақши кишвари хешро дар олами муосир дарк намоем. Чигунагии шакл гирифтани ин ҳамкориҳо ва дурнамои рушди онҳо аз нақш ва мавқеи кишвар дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ вобаста аст.

Дарки мақом ва нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми муосири олам моро водор ба он мекунад, ки ба ду ҷиҳати ин масъала таваҷҷуҳ

¹ Ниг.: Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 27 январи соли 2015 тасдиқ шудааст. <https://www.mfa.tj/tg/main/view/4255/konsepsiyai-sijosati-khorijii-jumhurii-tojikiston>, санаи дастрасӣ 12.02.2022

намуда бошем. Аввалан, мақоми Тоҷикистонро дар низоми сиёсии олами муосир ҳуқуқи байналхалқӣ муқаррар намудааст. Ҳуқуқи байналхалқӣ кишвари моро ҳамчун як субъекти мустақил ва баробар бо дигар давлатҳо эътироф менамояд. Барои мисол Оинномаи СММ, ки ҳамчун санади муҳимми байналхалқӣ эътироф шудааст, дар Моддаи 2-юм принсипи мустақилият ва баробарии ҳамаи аъзоёни созмонро муқаррар намудааст. Тоҷикистон ҳамчун давлати мустақил созишномаҳо ва конвенсияҳои байналхалқиро ратификатсия намуда, дар муносибатҳои байналмилалӣ дар асоси меъёрҳои ҳуқуқи байналхалқӣ фаъолият менамояд. Мувофиқи меъёрҳои ҳуқуқи байналхалқӣ кишвари мо метавонад озодона сиёсати хориҷии хешро муқаррар намояд. Албатта, ҳуқуқи байналхалқӣ бештар ҷиҳати расмии муносибатҳои байналмилалиро ифода менамояд, ки дар ҳама сураат инъикосгари воқеиятҳои олами муосир ва бархӯрди миёни кишварҳои олам нест. Агарчанде ҳуқуқи байналхалқӣ *де-юре* муқарраротҳои баробарӣ, ҳамзистии осоишта ва даҳлат нақардан ба қорҳои якдигарро муайян намудааст, аммо омилҳои муҳталифе метавонанд ба мақом ва нақши давлатҳои алоҳида дар низоми сиёсии олам таъсир гузоранд. Аз ин рӯ, барои дарки мақеъ ва нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мо муҳим аст, ки ба воқеиятҳои имрӯзаи муносибатҳои байналмилалӣ низ таваҷҷуҳ намуда бошем, зеро ҷигунагии шаклгирӣ ва рушди сиёсати хориҷии Тоҷикистон бештар аз ин зовия бармеояд.

Воқеияти муносибатҳои байналмилалӣ баёнгари он аст, ки давлатҳо аз нуқтаи назари ҳудудӣ, аҳоли, манбаъҳои табиӣ, потенциали иқтисодӣ, суботи иҷтимоию сиёсӣ, идораи сиёсӣ, рушди технологӣ ва таҷрибаи давлатдорӣ бо ҳам якранг ва баробар нестанд. Дар ҳама сураат дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ таъсиргузори он давлатҳо, ки дар риштаҳои муҳталиф иқтидорманд ҳастанд метавонд бузург бошад. Ноҳамгунии зикршуда ва нобаробарии давлатҳо аз рӯи тавони миллии онҳо ҷамъбаст қарда мешаванд. Раддабандии байналмилалии давлатҳо

дар соҳаҳои мухталифи рушд баёнгари нобаробарии воқеии онҳо аст. Аз ин рӯ, мо мақом ва нақши Тоҷикистонро дар низоми сиёсии олам зери таъсири якҷанд омилҳои муҳим мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор медиҳем. Албатта, ба мақом ва нақши Тоҷикистон дар низоми сиёсии олам омилҳои мухталифе чун вазъияти сиёсии кишвар дар замони соҳибистиклолӣ, омилҳои ҷуғрофӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ғайра таъсиргузор буданд. Муҳаққиқон омилҳои гуногунро дар мавриди шаклгириву рушди сиёсати хориҷии Тоҷикистон ва нақши он дар олами муосир ном бурдаанд. Ба андешаи муҳаққиқ Исмоилзода З.М. сатҳи рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ ва ҷамъиятию сиёсии давлат, мавқеи ҷуғрофии он, анъанаҳои миллии таърихии халқ, мақсадҳо ва талаботҳои таъмини истиқлолияти амният муайянкунандагони сиёсати хориҷӣ мебошанд. Муҳаққиқ чунин зикр намудааст, ки омилҳои асосии пешбарандаи фаъолияти пурсамари давлати соҳибихтиёр дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ манфиатҳои объективии миллии ӯ давлатӣ мебошанд, ки ба соҳибихтиёрӣ, тамомияти арзӣ, принсипи даҳлат накардан ба қорҳои дохилӣ пайванд доранд. Муайян намудани манфиатҳои миллии ва дар асоси онҳо қабул намудани қарорҳои сиёсати хориҷӣ аз роҳбарони давлатҳо талаб мекунад, ки омилҳои объективии иқтисодӣ, сиёсӣ, ҷуғрофӣ ва дигар манфиатҳои дохилии сиёсӣ, мавқеъгирии сиёсии нерӯҳои гуногуни ҷамъиятию сиёсӣ, гурӯҳҳои манфиатдор ва созмонҳо ба назар бигиранд. Ҳамчунин муҳаққиқ ба эътибор гирифтани воқунишҳои эҳтимолии кишварҳои манфиатдорро зарур мешуморад.¹

Яке аз омилҳои таъсиргузор ба мавқеъ ва нақши кишвари мо дар низоми сиёсии олами муосир ба шароитҳои замони гузаришии кишвари мо пайванд дорад. Мутаассифона ҳолати рушди сиёсӣ ва бӯҳрони солҳои аввали соҳибистиклолӣ ба мақом ва нақши кишвари мо дар сатҳи

¹ Ниг.: Исмоилзода З.М. Государственный суверенитет в системе международных отношений в условиях глобализации (опыт Республики Таджикистан). [Текст] / З.М.Исмоилзода. Диссертация на соискание учёной степени канд. полит. наук. – Душанбе, 2019. – С. 97.

байналхалқӣ бетаъсир набуд. Тоҷикистон дар замони рӯоварӣ ба истиқлолияти давлатӣ ба мушкилотҳои ҷиддии сиёсӣ ва даҳолати омилҳои берунӣ мувоҷеҳ шуд. Зикр намудан бамаврид аст, ки ташаккули мавқеъ ва нақши Тоҷикистон дар низоми сиёсии олам батадрич ва бо ҳалли мушкилоту масъалаҳои мухталифи дохилӣ хориҷӣ сурат гирифтааст. Тадричан бо ҳалли масъалаҳои гуногуни сиёсӣ, мустақам намудани истиқлолияти давлатӣ, таҳким бахшидани давлатдории миллии хеш ва саҳмгузори дар ҳалли мушкилоти мухталифи минтақавию байналхалқӣ кишвари мо тавонистааст мавқеъ ва нақши хешро дар низоми сиёсии олам тақвият бахшад.

Ташаккул ва рушди мавқеъ ва нақши Тоҷикистон дар низоми сиёсии олам аз равандҳои сиёсии солҳои аввали соҳибистиклолӣ ва ҷигунагии ба роҳ мондани сиёсати хориҷӣ дар ин замина вобастагии амиқ дошт. Чи хеле ки муҳаққиқи тоҷик С. Солиҳочаева зикр намудааст, ташаккули сиёсати хориҷии Тоҷикистон бо мушкилоти бузурги ҳосияти объективӣ ва субъективӣ дошта пайванд дошт. Ҳолати номуайяни ва носуботӣ, ки пас аз ғурупошии ИҶШС ба миён омада буд, аз роҳбарияти кишвар талаб менамуд, то вазифҳои душвореро барои баромадан аз бунбасти зухурнамуда, мутобиқшавӣ ба ҳолати нави геополитикӣ, муайян намудани афзалиятҳои сиёсати хориҷӣ вобаста ба воқеиятҳои нави сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии минтақавию ҷаҳонӣ ҳал намояд, ки метавонистанд ба Тоҷикистони соҳибистиклол дар пайдо намудани мақоми арзанда дар ҷомеаи ҷаҳонӣ кӯмакрасон бошанд.¹

Муҳаққиқ Маликиян М. низ ба ташаккули сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар солҳои аввали соҳибистиклолии кишвар тавачҷуҳ намуда, чунин зикр кардааст, ки дар ин замон Тоҷикистон дар шароити хеле мураккаби дохилӣ қарор дошт. Тоҷикистон, ки дар пешорӯи низои шаҳрвандӣ қарор дошт ва мушкилоти ҷиддии иҷтимоӣ иқтисодиро аз сар мегузаронид барои нигоҳдорӣ ва таъминоти намояндагӣҳои хеш дар

¹ Ниг.: Солиҳоджаева С.А. Историография внешней политики Республики Таджикистан (1991-2016 гг.) [Текст] / С.А. Солиҳоджаева. – Худжанд: Нури маърифат, 2021. – С. 35.

хориҷ имконият надошт ва ҳамчунин дар кишвар кадрҳои тахассусманди дипломатӣ намерасиданд.¹

Новобаста аз мушкилоти мавҷуда ханӯз аз солҳои аввали соҳибистиклолӣ кишвари мо дар сиёсати хориҷии хеш кӯшиш бар он намуд, ки мавқеяшро дар низоми муносибатҳо байналҳалқӣ пайдо намояд. Лозим ба ёдоварист, ки омили шароитҳои сиёсӣ дар замони соҳибистиклолии Тоҷикистон дар чигунагии шаклгирии сиёсати хориҷии кишвар ва хусусан рушди ҳамкориҳо бо созмонҳои байналҳалқӣ таъсири назаррас гузошт.

Новобаста аз ба бӯҳрони сиёсӣ воридшавии кишвар дар ин давра як қатор дастовардҳои муҳимро дар самти сиёсати хориҷӣ дарҷ намудан зарур аст. Яке аз дастовардҳои муҳим ин шинохти Тоҷикистон ҳамчун кишвари мустақил аз ҷониби дигар субъектҳои муносибатҳои байналҳалқӣ мебошад. Пас аз эълони расмии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон давлатҳои ҷаҳон, яке баъд аз дигаре истиқлолияти кишварамонро пазируфта, бо Тоҷикистон муносибатҳои дипломатиро барқарор намуданд. Таваҷҷӯҳи дигар кишварҳо ба Тоҷикистон чунон зиёд шуда буд, ки аз моҳи октябри соли 1991 то ноябри соли 1992 ба Тоҷикистон 16 ҳайатҳои ҳукумати кишварҳои мухталифи ҷаҳон ташриф оварда бо кишварамон муносибатҳои дипломатиро барқарор намуданд. Лозим ба ёдоварист, ки танҳо дар соли 1992 Ҷумҳурии Тоҷикистон бо 48 кишвари хориҷӣ робитаҳои дипломатӣ барқарор намуда буд.²

Дар замони соҳибистиклолӣ рӯйдодҳои сиёсӣ ба таври мухталиф ба мақом ва нақши кишвари мо дар низоми сиёсии олам таъсир гузоштанд. Бинобар сабаби надоштани таҷрибаи мустақили давлатдорӣ дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ кишвари мо ба як бӯҳрони ҷиддии сиёсӣ рӯ ба рӯ гардида буд, ки эҳтимолияти аз харитаи олам нопадид гаштани он низ

¹ Ниг.: Маликиян М. Роль Ирана в таджикском мире [Электронный ресурс]. URL: <https://centrasia.org/newsA.php?st=1237009980> (дата обращения: 04.06.2021).

² Ниг.: Назриев Д., Саттаров И. Республика Таджикистан: история независимости. Год 1992-й (хроника событий). Т. II. [Текст] / Д. Назриев, И. Саттаров. – Душанбе, 2005. - С. 661-662.

вучуд дошт. Хусусан, дар замони низои дохили Тоҷикистон аз ҷиҳати иқтисодӣ хисороти хеле калон дид, ки ба рушди мавқеи он дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ бетаъсир набуд. Агар ҷумҳуриҳои дигари собиқ шӯравӣ дар рӯи заминаҳои мавҷуда аз ИҚШС ба бунёди давлатҳои мустақили хеш шурӯъ намуда буданд, пас дар шароити мо бинобар сабаби низои сиёсии тӯлонӣ заминаҳои боқимонда аз давлати шӯравӣ аксаран хароб гардониданд. Чунин ба назар мерасад, ки рушди аксари соҳаҳои кишварро мо аз сифр оғоз намудем.

Лозим ба ёдоварист, ки дар солҳои аввали соҳибистиқлолӣ баъзе иштибоҳҳо дар сиёсатгузори низ боиси заиф гардидани мавқеи Тоҷикистон гардиданд. Барои мисол дар он замон элитаи сиёсии кишвар нерӯҳои мусаллаҳи ИҚШС-ро ки дар ҳудуди кишвар мустақар буданд миллӣ эълон накард. Ба андешаи муҳаққиқи тоҷик Зокиров Г.Н. ин яке аз хатогиҳои дағали роҳбарияти ондавраи кишвар дар муносибат ба масъалаи саҳмгирӣ дар моликияти собиқи шӯравӣ ба ҳисоб мерафт. Бахусус, вақте ки масъала дар бораи эҳтимолияти милликунони дивизияи 201-уми Қушунҳои собиқи Шӯравӣ мерафт, бепарвоӣ ва нафаҳмидани моҳияти масъала аз бесалоҳияти роҳбарияти онрӯзаи кишвар дарак меод. Он рӯзҳо баҳонае пеш оварда мешуд, ки гӯё бучаи давлатӣ барои нигоҳ доштани чунин нерӯҳои мусаллаҳ тавоноӣ надорад. Муҳаққиқ Зокиров Г.Н. чунин иддао намудааст, ки бо миллӣ намудани дивизияи 201-ум шояд ҷанги ҳамватанӣ ба чунин сатҳ намерасид ва кишварро бенизому беқудрат намегардонид.¹ Ба андешаи мо низ, шояд бо миллӣ гардонидани нерӯҳои мавҷуда дар ҳудуди кишвар шакли ширкати Тоҷикистон ва таъсиррасонии он дар минтақа ва умуман муносибатҳои байналхалқӣ ранги дигар мегирифт.

Агарчанде бо ҳалли тадриҷии бӯҳрони сиёсӣ Тоҷикистон тавонист сиёсати хоричии худро шакл диҳад ва мавқеяшро дар низоми сиёсии олам мустаҳкам намояд, аммо дар ҳар сурат он вазъияти ногувор ба

¹ Ниг.: Зокиров Г.Н. Геополитика. [Матн] / Г.Н. Зокиров – Душанбе, «Эҷод», 2009, - С. 242.

рушди муносибатҳои кишвар бо субъектҳои муносибатҳои байналмилалӣ таъсири назаррас расонид. Дар замоне, ки дигар кишварҳои собиқ шӯравӣ хиштҳои аввали давлатсозии худро рӯи заминаҳои боқимонда аз собиқ ИҶШС мегузоштанд, Тоҷикистон саргарми ҳалли бӯҳрони сиёсӣ ва начоти худ аз эҳтимолияти фаношавӣ буд. Хушбахтона, кишвари мо тавонист, ки ба таври тадриҷӣ аз бӯҳрони ҷиддии сиёсӣ ва низои дохилӣ берун равад ва аз нав дар низоми сиёсии олам мавқеи хешро пайдо намояд. Албатта, чунин ҳолат яку якбора сурат нагирифтааст, балки тадриҷан бо сиёсатгузориҳои воқеъбинона рӯи кор омадааст.

Дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ, мавқеъгирии ҷиддии Тоҷикистонро дар нисбати сиёсати хориҷӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ мо метавонем дар баргузориҳои Иҷлосияи 16-уми Шурои Олӣ бараъло мушоҳида намоем. Муҳаққиқони муносибатҳои байналмилалӣ баргузориҳои Иҷлосияи 16-уми Шурои Олиро ҳамчун марҳилаи муҳим дар шаклгирии сиёсати хориҷии Тоҷикистон медонанд.

Барои мисол Сайидзода З., муҳаққиқи сиёсати хориҷии Тоҷикистон, ин марҳиларо дар таърихи навини Тоҷикистон ҳамчун марҳалаи талошҳои ҷиддӣ дар роҳи хотима бахшидан ба низои дохилӣ, сарчамъ намудани миллати тоҷик ва фароҳам овардани заминаҳои ваҳдати миллӣ, поя гузоштан ба низоми сифатан нави давлатдорӣ қаламдод намудааст. Ба андешаи ӯ маҳз дар ҳамин давра сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчун муҳимтарин ҳавзаӣ ҳаёти сиёсӣ, ба шакл гирифтани оғоз кардааст.¹ Муҳаққиқ Исмоилзода З.М. низ дар ин маврид чунин зикр намудааст, ки принципҳои бунёдии фаъолияти хориҷии Тоҷикистон дар Иҷлосияи 16-уми Шурои Олии кишвар дар соли 1992 шакл гирифта буданд. Баргузориҳои Иҷлосияи 16-уми Шурои Олӣ боиси тағйироти решаӣ ва сифатии иҷтимоию сиёсӣ дар кишвар пас аз

¹ Ниг.: Сайидзода З. Ш. Фаъолияти байналмилалӣ Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон: бозгашти давлати миллии тоҷикон ба арсаи сиёсати ҷаҳонӣ: Монография. [Матн] З.Ш. Сайидзода – Душанбе: ҶДММ «Контраст», 2016. – С. 39

бадастории истиқлолияти давлатӣ гардид, ки тарзи иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ муайян намуд.¹

Ба андешаи мо низ мавқеъгирии дақиқи Тоҷикистон дар сиёсати хориҷӣ дар Иҷлосияи 16-уми Шурои Олӣ сурат гирифт. То ба ин замон як номуайяни дар самтгирии сиёсати хориҷии кишвар ба назар мерасид, ва ба таври возеҳ муайян набуд, ки Тоҷикистон бартарии ҳамкориро ба кадом кишварҳо медиҳад. Хусусан дар ин замон тавассути неруҳои исломию демократихоҳ ва унсурҳои миллигарой таъсиргузори кишварҳои мусалмонӣ ва хусусан Ҷумҳурии Исломии Эрон ба Тоҷикистон мушоҳида мегардид. Пушти неруҳои сиёсии Тоҷикистон кишварҳои мухталиф қарор доштанд. Дар он замон барои сиёсатмадорони мо зарур буд, то мавқеъгирии кишварро дар сиёсати хориҷӣ муқаррар намоянд ва ба ин номуайяни хотима бахшанд. Эҳтимолан, дар он давра ба эътибор нагирифтани вазъияти геополитикӣ ва манфиати давлатҳои таъсиргузори минтақа метавонист паёмадҳои низои дохилро ба маротиб зиёд гардонад ва ҳатто ба порашавии кишвар оварда расонад.

Дар Иҷлосияи 16-уми Шурои Олӣ дар мавқеъгирии сиёсати хориҷии ҳеш Тоҷикистон ба кишварҳои ИДМ бартарӣ дод. Хусусан аз кишварҳои ИДМ барои ҳалли низои дохилӣ дар Тоҷикистон ва ворид намудани неруҳои сулҳпарвар кӯмак дархост карда шуд. Ба андешаи мо ин қадами дурусте дар сиёсати хориҷии кишвар ва заминаи муҳимме барои рушди минбаъдаи нақш ва мақоми Тоҷикистон дар муносибатҳои байналмилалӣ гардид. Чунин мавқеъгирӣ дар сиёсати хориҷӣ воқеъбинона ва саривақтӣ ба назар мерасид, зеро Тоҷикистон бо кишварҳои ИДМ заминаи зарурии пайванди инфрасохторӣ ва таҷрибаи кофии ҳамкориро дошт.

¹ Ниг.: Исмоилзода З.М. Государственный суверенитет в системе международных отношений в условиях глобализации (опыт Республики Таджикистан). [Текст] / З.М.Исмоилзода. Дис. на соискание учёной степени канд. полит. наук. – Душанбе, 2019. – С. 97.

Вазъияти имрӯзаи минтақа, носуботи бардавом дар Афғонистон, мушкилоти барномаи ҳастаии Эрон ва таҳримҳои пайихам бар алайҳи ин кишвар, зуҳури ҳар гуна созмонҳои хосияти ифротӣ ва террористӣ дошта, бухрони Сурияву Ироқ, давом ёфтани бозии бузурги кишварҳои абаркудрат дар минтақа, зиддиятҳои мазҳабӣ дар кишварҳои мусалмонӣ ва дигар омилҳо баёнгари он ҳастанд, ки самтгирии Тоҷикистон ба ҷониби кишварҳои ИДМ дар Иҷлосияи 16-уми Шурои Олӣ қадами муҳим, саривақтӣ ва дурбинона буд, ки боиси тадричан мустаҳкам шудани нақши кишвари мо дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ гардид. Ҳанӯз аз он замон сарҳади ҷанубии Тоҷикистон ҳамчун сарҳади амнияти кишварҳои ИДМ эътироф гардида буд. Шаклгирии минбаъдаи сиёсати хориҷии Тоҷикистон, аз он ҷумла ба роҳ мондани ҳамкорӣ бо созмонҳои мухталифи байналхалқӣ то як дараҷае аз самтгирӣ ба ҷониби кишварҳои ИДМ вобастагӣ дошт.

Рӯйдоди дигари муҳим дар замони соҳибистиқлолӣ, ки ба рушди мавқеи Тоҷикистон дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ мусоидати бештар намуд, имзои Созишномаи истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон буд. Хусусан бо расидан ба сулҳ ва ошти миллӣ имкони мусоиде фароҳам гардид, то Тоҷикистон сари масъалаҳои тақвияти нақши хеш дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ биандешад.

Муҳаққиқон расидан ба сулҳу ваҳдати миллиро ҳамчун марҳилаи муҳим дар рушди сиёсати хориҷии Тоҷикистон ва таҳким ёфтани мавқеи он дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ мешуморанд. Барои мисол муҳаққиқ Малишева Д. ҳалли низои дохилӣ ва расидан ба сулҳу суботро ҳамчун марҳилаи муҳим дар рушди сиёсати хориҷии Тоҷикистон ва мустаҳкам шудани мавқеи кишвар дар сатҳи байналхалқӣ қаламдод намудааст. Ӯ чунин зикр намудааст, ки пас аз ҳалли паёмдҳои низои шаҳрвандӣ ва мустаҳкам намудани давлатдории миллии хеш Тоҷикистон дар сатҳи байналхалқӣ бо бурдани сиёсати хориҷии фаъол боэътимодона амал менамуд. Дар ин замина, дар баргузориҳои ҷашни даҳсолагии Сессияи 16-уми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври расмӣ

заминаи концептуалии сиёсати хориҷии кишвар, ки ба принципи бароҳмонии сиёсати «дарҳои кушод» асос ёфта буд, садо дод. То ба ин замон заминаи меъёриву ҳуқуқӣ ва ниҳодии соҳаи дипломатӣ бунёд гузошта шуданд, ки дар тағйиротҳои сифатии сиёсати хориҷии кишвар инъикос меёфтанд.¹

Муҳаққиқи масъалаҳои муносибатҳои байналхалқӣ Сайидзода З. имзои созишномаи сулҳ ва расидан ба ваҳдати миллиро ҳамчун марҳилаи муҳиме дар эҳё ва густариши сиёсати хориҷии Тоҷикистон арзёбӣ намудааст. Ба андешаи муҳаққиқ барқарор гардидани сулҳу оромӣ ва таҳкими суботи сиёсӣ дар кишвар ба Ҳукумати мамлакат имконият пеш овард, то ҳамкориҳои бештаре густурдатареро бо кишварҳои ҷаҳон ва созмонҳои байналмилалӣ роҳандозӣ намояд.²

Дастовардҳои музокироти сулҳи тоҷикон барои пешрафти сиёсати хориҷии Тоҷикистон заминаи муносиб фароҳам оварданд, зеро вазъи номуътадил ва номусоиди кишвар барои ҳамкорӣ бо давлатҳои хориҷӣ, бахусус дар баҳши ҷалби сармояи хориҷӣ ба иншоотҳои муҳим халали ҷиддӣ эҷод мекард.³

Муҳаққиқ Солиев Ш. расидан ба сулҳу суботро дар самти сиёсати хориҷӣ ба таври маҷозӣ чун марҳилаи «хонатақонӣ» ном бурдааст. Ба андешаи ӯ пас аз низои дарозмӯҳлат ва нооромиву носуботӣ барои кишвар имкон фароҳам омада буд, то ҳама ҷангу гардҳои «хона»-и худро тоза созад, онро таъмиру тартиб кунад ва ба қабули меҳмонони зиёд ва мухталиф омодагӣ бигирад.⁴ Дар воқеъ суботи сиёсӣ заминаро фароҳам кард, то субъектҳои мухталифи муносибатҳои байналмилалӣ бе ягон мушкил муносибатҳои онро бо кишвари мо барқарор созанд ва

¹ Ниг.: Мальшева Д. Центральная Азия и Европейский Союз [Текст] Д. Мальшева // Россия и новые государства Евразии. 2010. № 2 (7). С. 24-34.

² Ниг.: Сайидзода З. Фаъолияти байналмилалии Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон: бозгашти давлати миллии тоҷикон ба арсаи сиёсати ҷаҳонӣ. [Матн] / З. Сайидзода – Душанбе: ҶДММ «Контраст», 2016, 216с.

³ Ниг.: Сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар масири истиқлолият // Зери назари Ҳамроҳон Зарифӣ. [Матн] / Ҳ. Зарифӣ. – Душанбе: «Ирфон», 2011, - С. 182.

⁴ Ниг.: Солиев Ш.Х. Барқароршавии сулҳу Ваҳдати миллии чун марҳилаи муҳим дар таҳкими сиёсати хориҷии Тоҷикистон [Матн] / Ш.Х. Солиев // Ҷавонон – пайравони Пешвои миллат, 24 октябри соли 2017, Хучанд, 2017, - С. 125-129.

намояндагиҳои худро дар Тоҷикистон ифтиҳо бахшанд. Албатта, пас аз барқарор шудани сулҳу оштии таваҷҷӯҳи кишварҳои хориҷӣ ба Тоҷикистон ба маротиба зиёд шуд.

Дар муносибатҳои байналмилалӣ яке аз ҷиҳатҳои муҳимро барои барқарорӣ робитаҳо бо субъектҳои дигар ҷолибияти кишвар ташкил медиҳад. Солҳои аввали соҳибистиклолӣ ҳолати бӯҳронӣ ва низои дохилӣ ҷолибияти кишвари моро шикаста буд ва чуноне ки маълум аст дар ин замон аксари намояндагиҳои дипломатӣ тарки Тоҷикистон намуда буданд. Сулҳу ваҳдати миллӣ аз нав ҷолибияти Тоҷикистонро эҳё намуд ва субъектҳои муносибатҳои байналхалқӣ аз нав пайи ҳам муносибатҳои хешро бо Тоҷикистон тақвият бахшиданд. Ҳамчунин дар ин замон шароит ба вуҷуд омад, ки кишвари мо сари масъалаи фароҳам сохтани фазои муносиби сармоягузорӣ биандешад.

Пас аз барқарор шудани сулҳу ваҳдати миллӣ муносибатҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ низ дар сифаи дигар ба роҳ монда шуданд. Дар давраи низои дохилӣ аксари ҳолатҳо созмонҳои байналхалқӣ ба он таваҷҷӯҳ мекарданд, ки чи гуна низои сиёсӣ ҳалли худро ёбад ва дар кишвар сулҳу субот фароҳам намуда шавад. Вақте низои дохилӣ роҳи ҳалли худро дарёфт ва дар кишвар сулҳу ваҳдат пойдор гардид созмонҳои байналхалқӣ муносибаташонро бо Тоҷикистон дар масъалаи ниғаҳдории сулҳ, ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ ва барқарорсозии пас аз низои равона сохтанд. Хусусан таваҷҷӯҳи созмонҳои байналхалқӣ ба масъалаи рушди минбаъдаи Тоҷикистон равона карда шуд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон низ дар суҳанронии худ ба ифтиҳори 10-умин солгарди Рӯзи ваҳдати миллӣ дар соли 2007 сулҳи тоҷиконро чун заминаи дар арсаи байналхалқӣ боло рафтани обрӯи Тоҷикистони соҳибистиклол ва таҳкими нуфузу мавқеи он дар миёни ҷомеаи ҷаҳонӣ баҳогузорӣ намуда буд.¹

¹ Ниг.: Суҳанронӣ ба ифтиҳори 10-умин солгарди Рӯзи ваҳдати миллӣ // Сономаи расмӣи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, www.president.tj (дастрасӣ санаи 09.03.2019)

Муҳаққиқ Исмоилзода З. иштироки Тоҷикистонро дар низоми муносибатҳои байналмилалии минтақавӣ ва ҷаҳонии ибтидои асри 21 таҳлил намуда, чунин ёдовар шудааст, ки он дар шароитҳои ғайриодӣ, зиддиятнок ва зудтағйирёбандаи тамоми қитъаҳои сайёра, тамоюлу равандҳои мунтазам таъсиргуздор ба мӯҳтавои дигаргуниҳои иҷтимоию иқтисодӣ дар давлат ва фаъолияти шахрвандонаш сурат мегирад.¹

Омили дигари таъсиргуздор ба шаклгирии сиёсати хориҷӣ ва рушди мавқеи Тоҷикистон дар низоми сиёсии олам ҳолати геополитикии минтақа мебошад. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар як минтақаи ҳассоси геополитикӣ қарор дорад, ки садсолаҳост кашмакашҳои геополитикӣ, хусусан бозиҳои сиёсии абаркудратҳо ва таъсиррасонии онҳо дар соҳаҳои мухталиф идома дорад, ки паёмади ин бозиҳои сиёсӣ ба тақдирӣ миллати тоҷик ва давлатдорӣ тоҷикон бетаъсир набуд. Дар замони имрӯза низ ин гуна бархӯрдҳои геополитикӣ дар шакли дигар ва иштирокчиёни нав идома доранд. Аз ин рӯ, дар шароити имрӯза Тоҷикистон дар таҳия ва татбиқи сиёсати хориҷии хеш кӯшиш бар он менамояд, ки тавозуни геополитикиро риоя намояд, зеро масъалаи амният ва суботи он аз ҳолати рушди геополитикии минтақа вобастагӣ дорад.

Таъсири омили геополитикӣ ба мақоми байналмилалии миллати мо садсолаҳои охир хеле бузург ба назар мерасад. Аз шурӯи «бозии бузург»-и абаркудратҳо дар Осиёи Марказӣ то ба имрӯз, ки ин «бозӣ» дар шакли дигар ва иштирокчиёни дигар идома дорад, яке аз миллатҳои аз ҷиҳати геополитикӣ парешоншуда ва тақсимгардида миллати тоҷик буд, ки мувоҷеҳи шикастҳои ҷиддии геополитикӣ гардид. Таъсири омили геополитикӣ дар садсолаҳои охир ба ташаккули мақоми байналмилалии кишвари мо бузург буд. Пас аз бадастории истиқлолияти давлатӣ низ таъсири ин омил ба мақоми байналмилалии кишвар мо хеле назаррас

¹ Ниг.: Исмоилзода З.М. Государственный суверенитет в системе международных отношений в условиях глобализации (опыт Республики Таджикистан). [Текст] / З.М.Исмоилзода. Дисс. на соискание учёной степени канд. полит. наук. – Душанбе, 2019. – С. 112.

буд. Хусусан, пас аз фурӯпошии ИҚШС ва мустақил шудани Тоҷикистон манфиатҳои кишварҳои мухталифе чун Покистону Эрон, мушкилоти Афғонистон, сиёсатгузориҳои кишварҳои ИДМ ва хусусан Ўзбекистон ва Федератсияи Россия аз таъсиргузориҳои омили геополитикӣ дарак меод. Зикр намудан бамаврид аст, ки дар муносибатҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ низ омили геополитикӣ таъсиргузор аст. Тоҷикистон дар ин маврид воқебинона амал намуда, кӯшиш бар он менамояд, то тавозуни сиёсӣ ва геополитикиро риоя намояд. Ба андешаи мо барои Тоҷикистон, ки дар ҳолати рӯ ба инкишоф қарор дорад ва дар як минтақаи ҳассоси ҷуғрофӣ ҷойгир аст, ба роҳ мондани сиёсати хориҷии воқеънигарона муҳим аст. Аз он ҷумла дар Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин дарҷ карда шудааст, ки сиёсати хориҷӣ бо дарназардошти мавқеи геополитикии кишвар, имкониятҳои табииву демографӣ ва сатҳи тараққиёти иқтисодию иҷтимоии он ва ба таври воқеънинона ва амалгароёна ба роҳ монда мешавад.¹

Ба мақом ва нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми муносири олам ҳамчунин раванду падидаҳои мухталифи сатҳи байналхалқӣ ва минтақавӣ метавонанд таъсиргузор бошанд. Хусусан дар шароити имрӯза, ки ҷаҳон ба як деҳқадае табдил шудааст раванду ҳодисаҳои гушаву канори мухталифи олам метавонанд ба Тоҷикистон таъсир гузоранд. Даҳсолаҳои охир бӯҳронҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ ва молиявӣ зӯҳурнамуда дар сатҳи байналхалқӣ ба рушди кишвари мо бетаъсир набуданд. Албатта, кишвари мо ҳамчун аъзои ҷомеаи байналмилалӣ аз таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ дар канор буда наметавонад.

Муҳаққиқи тоҷик Сайидзода З. перомунӣ таъсири раванди ҷаҳонишавӣ ба давлатҳои миллӣ сухан ронда, то як андоза бӯҳрони давлатҳои миллиро ёдовар мегардад. Хусусан ӯ таъсири ин равандро ба мавқеи кишварҳои рӯ ба инкишоф ва ҷаҳони сеюм ба тасвир кашидааст. Дар ин маврид зерӣ суол рафтани мустақилияти давлатҳо махсусан зикр

¹ Ниг.: Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон // Дастрасӣ аз сомонӣ расмӣ Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон – www.mfa.tj

шудааст. Ба андешаи \bar{y} нерӯҳое, ки мошини ҷаҳонишавиро ба пеш мебаранд, ба таври ошкоро иқтисодҳои миллиро таҳти нуфузи худ қарор додаанд ва барои ба даст гирифтани манбаҳои даромад бо ҳукуматҳо сари носозгорӣ доранд. Қонунҳо ва меъёрҳои милли андак-андак дар сояи қонунҳо ва созишномаҳои байналмилалӣ камаҳамият мешаванд. Ҳар ҷо, ки пой созмонҳои фаромиллӣ, монанди Бунёди байналмилалӣ асър ва Бонки ҷаҳонӣ, мерасад, дастгоҳи қонунгузори кишварҳо вазифаи қонунгузори бо тарсу ҳарос анҷом медиҳад. Масъулони умуми иқтисодии давлатҳо ҳангоми таъсиси буҷа, молиёт ва тақсими даромадҳо тавсияҳои созмонҳои байналмилалӣ бояд ба таври ҳатмӣ дар назар дошта бошанд. Барои кишварҳои дар ҳоли тавсеа сиёсатгузори ва иҷрои барномаҳои иқтисодӣ монанди гузаштан аз даҳлезии торикест, ки ҷо-ҷои он ханҷарҳо ва олатҳои бурранда гузошта шудаанд.¹

Сиёсатшиноси тоҷик Зокиров Г.Н. нақши давлатҳои хурдро дар сиёсати ҷаҳонӣ чандон назаррас намедонад. Ба андешаи \bar{y} дар равандҳои ҷаҳонишавии муосир вазифаи асосии давлатҳои хурдро мутобиқгардӣ ва нафъе бардоштан аз ин раванд ташкил медиҳад.² Албатта, дар ҳама ҳолат дар равандҳои ҷаҳонишавии муосир бештар кишварҳои муқтадирӣ олам, ки аз ҷиҳати сиёсӣ, иттилоотӣ, истеҳсоли, иқтисодӣ, молиявӣ, техникӣ ва ҳарбӣ таъсиргузор ҳастанд нақши муҳимро иҷро мекунанд. Чунин ба назар мерасад, ки кишварҳои муқтадир аз раванди ҷаҳонишавӣ барои ба амал бароварда сохтани манфиатҳои мухталифи худ ва дар амал татбиқ намудани сиёсати хориҷияшон васеъ истифода мекунанд. Дар ин раванд бошад кишварҳои хурд чандон таъсири ҷиддӣ гузошта наметавонанд. Ба андешаи мо раванди ҷаҳонишавӣ кишварҳои хурдро дар низоми муосири олам то як андоза ба истифодабарандагони ғайрифайол, бозори кишварҳои қудратманд ва манбаи ашёи хоми онҳо табдил додааст. Аз ин рӯ, шароити имрӯзаи рушди глобалӣ аз ҳар

¹ Ниг.: Сайидзода З. Ш. Густариши ахлоқи милли – посух ба пайомадҳои манфии ҷаҳонишавӣ [Матн] / З. Сайидзода – Душанбе: ҚДММ «Контраст», 2014. – С. 30-31

² Ниг.: Зокиров Г.Н. Сиёсатшиносӣ. (Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни ихтисосҳои сиёсии мактабҳои олий). Ҷ. 2. [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе: «Эр-граф», 2019. – С. 573.

давлати хурд тақозо мекунад, ки сиёсати мутавозини хориҷиро ба роҳ монда, ба масъалаи таҳкими истиклолияти давлатии хеш ва таъмини худкифой таваччуҳи зарурӣ дошта бошанд. Танҳо бо мустаҳкам намудани иқтисоди хеш ва боло бурдани худкифой давлати хурд метавонад худро аз таъсироти манфии раванди ҷаҳонишавӣ дар амон нигоҳ дорад.

Чунин ба назар мерасад, ки ҷомеаи муосир бештар хосияти сиёсӣ ба худ касб мекунад. Чуноне ки муҳаққиқ Ҳайдаров Р. зикр намудааст, таъсиси созмонҳои мухталифи ҷамъиятӣ, зуҳури ниҳодҳои нави сиёсӣ, ташаккули ҷомеаи шахрвандии ҷаҳонӣ, боло гирифтани мавқеи созмонҳои байналхалқии ғайриҳукуматӣ масъулияти давлатҳоро барои дуруст ба роҳ мондани сиёсати дохилӣ ва хориҷии хеш боло бурдааст. Ба андешаи ӯ он давлате ки нисбати сиёсати хориҷии хеш безътиноӣ менамояд ва барои дуруст ба роҳ мондани сиёсати дурусти хориҷӣ таваччуҳ намесозад дар сатҳи байналхалқӣ ба мушкилотҳои ҷиддӣ дучор мегардад. Ҳамчунин ӯ зикр намудааст, ки дар ҷаҳони имрӯза як давлат наметавонад дарҳои худро ба рӯи дигарон бипӯшад ва бо умед бошад, ки омилҳои берунӣ ба сиёсатгузориҳои он таъсир намегузоранд.¹

Ҳамчунин ба мақом ва нақши давлатҳои алоҳида дар низоми сиёсии олам ҳолати амнияти минтақавӣ ва байналхалқӣ метавонад таъсиргузор бошад. Ба андешаи мо масъалаи ҳифзи амнияти субот ва бақои хеш яке аз ангеҷаҳои асосии амалкарди давлатҳо дар низоми сиёсии олам аз он ҷумла пайванди онҳо ба аҳдномаҳои мухталифи ҳарбию сиёсӣ мебошад. Мақом ва нақши Тоҷикистон низ дар низоми муосири олам аз ҳолати амнияти минтақа ва ҷаҳон вобастагӣ дорад. Дар ин низоми мураккаб кишвари мо низ ба масъалаи ҳифзи амнияти миллӣ ва байналхалқӣ таваччуҳи хоса менамояд. Тақвияти суботу амният ва ҳифзи дахлнопазирӣ яке аз ангеҷаҳои муҳими Тоҷикистон аст. Чун

¹ Ниг.: Ҳайдаров Р.Ҷ. Стратегияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳкими истиклолият дар шароити ҷаҳонишавӣ. //Маводи конфронси илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ «Ҷимояи манфиатҳои миллӣ, таҳкими истиклолияти сиёсӣ ва масоили концептуалии рушди давлатдорӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ». [Матн] / Р.Ҷ. Ҳайдаров – Душанбе, 2016. – С. 26-29.

Тоҷикистон дар як минтақаи хассоси геополитикӣ қарор дорад, аз ин рӯ дар авлавиятҳои сиёсати хориҷии он масъалаҳои таъмини амнияти миллӣ ҳамеша ҷойгоҳи хоса дорад.

Дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ ҳар кишвар вобаста ба ангеҷаҳо ва манфиатҳои миллии хеш амал менамояд. Дар шароити имрӯза Тоҷикистон низ манфиатҳои миллии худро ҳамчун маҳаки асосии ба роҳ мондани муносибатҳо бо субъектҳои мухталифи сатҳи минтақавӣ ва ҷаҳонӣ қарор додааст. Кишвари мо бо ҳама гуна василаҳои имконпазир ва дар дастрасӣ доштааш, кӯшиш бар он менамояд, ки манфиатҳои миллӣ ва мақоми хешро дар сатҳи минтақавӣ ва байналхалқӣ ҳифз намояд.

Муҳаққиқони муносибатҳои байналхалқӣ масъалаҳои мухталифи ҳифзи манфиатҳои миллиро мавриди баррасӣ қарор додаанд. Барои мисол муносибатҳои байниҳамдигарии манфиатҳои миллӣ ва амнияти миллиро ва ба таври васеъ муҳаққиқ У. Липпман мавриди баррасӣ қарор додааст. Ба ақидаи ӯ «миллат ҳамеша дар ҳолати амният қарор дорад, вақте ки манфиатҳои худро бо мақсади наҷот ёфтани аз ҷанг ба қурбонӣ намеорад ва дар ҳолати зарурӣ тавонад ин манфиатҳоро бо ҷанг ғимоя намояд».¹ Албатта, чунин мавқеъгирӣ намудани давлат дар ҳифзи манфиатҳои худ дар сатҳи байналхалқӣ аз мавқеъ ва қудрати он бармеояд. Чунин навъи ғимояти манфиатҳо дар сатҳи байналхалқӣ маъмулан хоси кишварҳои бузург мебошад ва кишварҳои хурд дар ҳеҷ ҳолат аз ин тарҳи ҳифзи манфиатҳои худ дар сатҳи байналхалқӣ истифода намеkunанд.

Ба андешаи муҳаққиқ Зокиров Г.Н. ҳалли масъалаҳои амнияти байналхалқӣ аз танзими манфиатҳои геополитикии давлат шурӯъ мегарданд. Агар манфиатҳои геополитикии давлатҳо ба низом оварда нашаванд, онҳо метавонанд ба истиқлолияти сиёсӣ, тамомияти арзии кишварҳо таҳдид намоянд ва ба яке аз омилҳои асосии

¹ Lippman W. US Foreign Policy [Text] / W. Lippman, - Boston, 1943. – P. 5.

ноустувории муносибатҳои байналхалқӣ таъдил ёбанд.¹ Андозанамоии геополитикии амнияти миллиро метавонем чун бақои давлати милли, ҳифзу ҳимояи мустақилияти он, дахлнопазирии сарҳадот ва ҳудуди он, истодагарӣ карда тавонистани давлат ба тамоми таҳдидҳои дохилӣ ва ҳама гуна ҳаракатҳои ҷудоихоҳӣ тафсир намоем.

Дар сатҳи байналхалқӣ дар шароити имрӯза се гурӯҳи давлатҳо мавҷуд ҳастанд – давлатҳои абарқудрат, давлатҳои бузурги минтақавӣ ва давлатҳои хурд. Дар ин секунҷа албатта осебпазирии давлати хурд зиёд мебошад. Чун давлати хурд дорои иқтисодӣ каме аст, метавонад дар ҳифзи манфиатҳои миллии худ дар сатҳи байналхалқӣ бо давлатҳои бузурги минтақавӣ ва абарқудрат рӯ ба рӯ гардад, ки онҳо ба осонӣ метавонанд манфиатҳои давлати хурдро инкор намоянд. Дар ҳама ҳолат дар муносибатҳои байналхалқӣ давлатҳои хурд таъсири давлатҳои бузургро эҳсос мекунанд. Эҳтимолияти зиёде аст, ки давлатҳои хурд ҳам аз таъсири давлати бузурги минтақавӣ ва ҳам аз таъсири давлати абарқудрат ранҷ баранд. Ҳам давлати абарқудрат ва ҳам давлати бузурги минтақавӣ мекӯшанд, ки давлати хурдро дар зери назорат ё таъсири худ қарор диҳанд. Чуноне ки таҷрибаи минтақаҳои гуногуни олам нишон медиҳанд, давлати бузурги минтақавӣ имкониятҳои зиёдтари дар зери таъсири худ нигоҳ доштани давлати хурдро дорад. Аммо дар сурати ҳалал расонидан ва монетаи сиёсати фаъоли давлати бузурги ҷаҳонӣ гаштани давлати муқтадири минтақавӣ бузургдавлат бо истифодаи тамоми имкониятҳо ва воситаҳо «ҷазо»-и давлати бузурги минтақавиро меҷӯяд ва воқеӣ мегардонад.²

Дар шароити имрӯза фазои муносибатҳои байналхалқӣ бештар ба худ хосияти реалистиро касб намудааст. Дар ин фазо барои давлатҳо кафолати пурраи дар амният қарор доштан вучуд надорад. Танҳо давлатҳо бо тақия ва боварӣ ба иқтисодӣ худ ва ё шариконашон метавонанд дар ин фазои реалистӣ амнияти миллии худро ҳифзу ҳимоят

¹ Ниг.: Зокиров Г.Н. Геополитика. [Матн] / Г.Н.Зокиров. – Душанбе: «Эҷод», 2009, - С. 286.

² Дар ҳамон ҷо. – С.250.

намоянд. Албатта, дар ҳама даври замон муносибатҳои байналхалқӣ ба худ хосияти реалистиро доро буд ва дар он нерӯи муқтадир дастболо мегашт. Дар шароити имрӯза низ давлатҳои қудратманд дар ҳифзи манфиатҳои миллии хеш пешсафанд ва бо ҳар роҳу васила, ҳатто бо истифода аз зӯрӣ ва ё таҳдиди истифода аз он бар алайҳи манфиатҳои миллий ва амнияти миллии дигар кишварҳо, хусусан ҷомеаҳои камиқтидор манфиатҳои миллии худро ҳимоят мекунанд.

Омили бисёр муҳим дар тақвияти нақш ва мақоми ҳар давлат дар низоми сиёсии олам метавонад сиёсатгузорию дурусти он бошад. Хушбахтона сиёсатгузорию Ҳукумати мамлакат боиси он гардидааст, ки нақш ва мақоми Тоҷикистон дар низоми сиёсии олам тадриҷан бифазояд. Бо кӯмаки субъектҳои байналхалқӣ ҳал намудани низои дохилӣ, ба роҳ мондани сиёсати амалгароёнаи хоричӣ, ҳифзи амнияти худ дар фазои муносибатҳои байналмилалӣ, тадриҷан боло бурдани мақом ва нақши хеш дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ аз сиёсатгузориҳои дурусти Тоҷикистон дар ин самт дарак медиҳанд.

Ҳанӯз 29 сентябри соли 1993 сарвари давлати Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон нахустин бор аз минбари Созмони Милали Муттаҳид суҳан ронда, ҷомеаи ҷаҳониро бо нияту нақшаҳои бунёдкорона, ҳадафҳои сиёсии сулҳҷӯёна, расидан ба ваҳдати миллий, инчунин таҳкиму тақвият бахшидани ҳамкориҳо бо ҳама кишварҳои дӯсту сулҳпарвари ҷаҳон ошно намуда буд. Ширкат дар самитҳо ва форумҳои созмонҳои байналхалқӣ дар ин замон барои Тоҷикистон хеле муҳим буданд ва ҳамчун як фазои худмуаррифии кишвар хизмат менамуданд. Хусусан дар ин давра, ки кишвар нав ба истиқлолият расида буд ниёз ба муаррифии бештар ва шиносонидани худ дар фазои байналхалқиро дошт. Ҳамчунин барои мустаҳкамтар намудани мавқеи кишвар ва истифода намудан аз имкониятҳои ниҳодии сатҳи байналхалқӣ Тоҷикистон дар ин давра кӯшиш ба харҷ дод, ки аъзогии созмонҳои муҳимми сатҳи байналхалқӣ ва минтақавиро ба даст оварад. Намояндагҳои созмонҳои байналхалқӣ дар ин замон дар кишвар тадриҷан зухур менамуданд. Танҳо дар соли

1993 дуvozдаҳ созмони байналмилалӣ, аз қабилӣ Созмони Милалӣ Муттаҳид, Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, Ҳазинаи байналмилалӣ асбор, Бонки ҷаҳонӣ ва Бонки Аврупоии таҷдид ва рушд, соли 1994 ҳашт созмони байналмилалӣ, 1995 ду созмон ва соли 1996 ду созмони дигар намояндагӣҳои худро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода, ба фаъолият шурӯъ намуда буданд. Албатта ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ аз тадриҷан тақвият ёфтани сиёсати хориҷии кишвар дарак меод.

Аз рӯзҳои аввал Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи байналхалқӣ сиёсати созандаи хориҷиро пеш гирифтааст. Барои мисол дар Иҷлосияи 17-уми Шурои Олии кишвар сарвари давлати Тоҷикистон чунин зикр намуда буд: «Сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар асоси эҳтироми меъёрҳои умумибашарӣ, принсипҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва ба мадди назар гузоштани манфиатҳои олии Тоҷикистон фаъолият хоҳад кард. Тоҷикистон манфиатдор аст, ки сиёсати мутавозину прагматиро пеш гирад, ки аз пайравии якҷониба ҳолӣ бошад».¹

Лозим ба ёдоварист, ки дар самти тадриҷан беҳтар шудани нақши Тоҷикистон дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ саҳми сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон хеле назаррас мебошад. Таҳкими обрӯи байналмилалӣ ҷумҳурӣ ва пайдо намудани мавқеи арзандаи он дар арсаи ҷаҳонӣ дар фаъолияти Эмомалӣ Раҳмон аз оғоз мавқеи марказиро ишғол менамояд. Ӯ дар нахустмурочиатномаи худ ба мардуми ҷумҳурӣ оид ба ҳадафи ниҳии ҷомеаи кишвар сухан ронда, онро чунин арзёбӣ намуда буд: «Дар ниҳояти қор кӯҳандиёри мо, Тоҷикистони азиз, бояд дар ҷомеаи ҷаҳонӣ ҷои худро ёбад».²

Тоҷикистон дар сиёсати хориҷии худ ҷонибдори аз ҷангу низоъҳо, ҳушунату зӯрварӣ ва таассубу бадбинии милливу динӣ оӣ будани низоми нави ташаккулёбандаи ҷаҳонӣ ва бо роҳи сулҳу субот ва муқолама ҳал намудани ҳамагуна масъалаҳои зухурқунанда мебошад.

¹ Эмомалӣ Раҳмон – бунёнгузори сиёсати хориҷии Тоҷикистон. [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: «Ирфон», 2012. – С.11.

² Ҳамон ҷо. – С.12.

Албатта чунин мавқеъгирӣ дар шароити имрӯзаи муносибатҳои байналмилалӣ, ки хосияти мураккаб ва мутааздро ба худ гирифтааст муҳим мебошад.

Қиҳати муҳимми сиёсати хориҷии Тоҷикистонро сиёсати «дарҳои кушод» ташкил медиҳад. Қавҳари ин навъи сиёсат дар он аст, Тоҷикистон ҳеҷ кишвареро ғайридӯст намешуморад ва омода аст бо ҳамаи субъектҳои муносибатҳои байналмилалӣ бар пояи дӯстӣ ва ҳамдигарфаҳмӣ ҳамкориҳои судмандро ба роҳ монда бошад. Сиёсати «дарҳои кушода» чунин маънӣ дошта метавонад, ки Тоҷикистон ба ҳамаи давлату миллатҳо муносибати некбинона намуда, дар сиёсати хориҷии худ «дӯстӣ» ва «ҳамкорӣ»-ро чун маҳаки асосӣ қарор медиҳад.

Сиёсати «дарҳои кушод» мусоидат ба он намуд, ки Тоҷикистон узви шоистаи созмонҳои байналмилалӣ гардад ва равобитаи сиёсиву ҳамкориҳои судмандро бо кишварҳои мухталифи дунё ба роҳ андозад. Чуноне ки Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ зикр намудааст: «Ташаккул ва татбиқи сиёсати хориҷӣ, ки меҳвари онро сиёсати «дарҳои кушода» ташкил медиҳад, яке аз дастовардҳои бузурги давлати миллии мо дар замони соҳибистиклолӣ ба шумор меравад... Ба шарофати сиёсати хориҷии мутаваззин дар ин давра Тоҷикистони мо дар арсаи байналмилалӣ мавқеи шоистаи худро пайдо намуда, муносибат ва ҳамкориҳои гуногунчанбаро бо кишварҳои дунё, созмонҳои байналмилалӣ минтақавӣ ва ниҳодҳои байналмилалӣ молиявӣ ба роҳ монд».¹

Зикр намудан зарур аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун ҷузъи ҷомеаи байналмилалӣ нисбати тақдири олам ва инсоният бепарво нест ва саҳмгузори намуданро дар ҳалли мушкилоти мухталифи сатҳи глобалӣ ва минтақавӣ яке аз масъулиятҳои муҳимми худ медонад. Аз ин рӯ, Тоҷикистон ба ҳалли масъалаҳои глобалӣ ва минтақавӣ тавачҷуҳи худро равона сохтааст ва дар ин самт ташаббусҳои хеле назаррасеро низ

¹ Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] суроғи дастрасӣ www.president.tj, санаи дастрасӣ 20 майи соли 2022

ироа намудааст. Агарчанде Тоҷикистон як давлати нисбатан хурд аст, аммо бо ташаббусҳои ҷаҳонияш дар олам маъруф гаштааст. Сарвари давлати мо Эмомалӣ Раҳмон дар шароити имрӯза дар ҷаҳон ҳамчун роҳбари ташаббускор эътироф шудааст. Ӯ шахсияте шинохта шудааст, ки дар айни дарки мушкилоти кишвари худ ва ёфтани роҳи ҳалли дуруст барои онҳо, ба ояндаи башарият низ тавачҷуҳи махсус дорад. Хусусан дар чандин маврид мушкилотеро, ки эҳтимолан дар оянда домангири минтақаи Осиёи Марказӣ ва умуман ҷаҳони муосир мегарданд, пешбинӣ намуда, барояшон роҳи ҳалли муносиб ба миён мегузорад. Роҳбарони давлатҳо ва созмонҳои байналхалқӣ дар аксар ҳолат аз пешниҳодҳо ва ташаббусҳои Тоҷикистон истиқбол ва пуштибонӣ мекунанд, ки аз муҳимият ва саривақтӣ будани онҳо дарак медиҳад. Аз ин рӯ, сарвари давлати мо Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаҳон бо ташаббусҳои фарогир ва нақшгузорӣ дар ҳалли мушкилоти глобалӣ шинохта шудааст. Барои мисол 20 сентябри соли 2010 дар шаҳри Нью-Йорк дар Маҷлиси умумии сатҳи олии Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид баҳшида ба масъалаҳои Ҳадафҳои Рушди Ҳазорсола, Муовини Дабири Кулли СММ Ша Тсу Кан чунин изҳор дошта буд, ки «Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон чемпиони ҷаҳон дар ҳалли масоили глобалии вобаста ба об мебошад».¹ Албатта, бо ташаббусҳои сатҳи байналхалқии худ Тоҷикистон тавонистааст мавқеъ ва нақши хешро дар низоми сиёсии олам мустаҳкам гардонад.

Дар шароити имрӯза сиёсатгузориҳои Тоҷикистон дар сатҳи минтақавӣ ва байналхалқӣ аксаран ҷиҳати амалгароёна дорад. Хусусан муқаррар карани ҳавзаҳои сиёсати хориҷии кишвар ва ба роҳ мондани муносибатҳои дучонибаву бисёрҷониба дар сатҳи байналмилалӣ вобаста ба мавқеи ҷуғрофии кишвар, ҷиҳатҳои тамаддунӣ, инфрасохторӣ ва иқтисодиву иҷтимоӣ сурат гирифтааст. Ба андешаи мо ҳавзаҳои муайяншуда дар сиёсати хориҷии Тоҷикистон воқеияти имрӯзаи кишвар

¹ 25 қадам дар паҳнои олам.//Зери назари С. Аслов. [Матн] / С. Аслов. – Душанбе: «Ирфон», 2016. - С. 8.

ва дурнамои рушди ҳамкорихоро ба пуррагӣ фаро гирифта, гуногунпахлӯӣ ва гуногунсамтии сиёсати хориҷии кишварро инъикос месозанд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзи арзи вучуд кардани худ ҳамчун давлати мустақил устуворона пой ба арсаи муносибатҳои байналмилалӣ гузошта, ҳамеша кӯшиш ба харҷ дода истодааст то муносибатҳои гуногунҷабҳаи сиёсӣ, иқтисодӣ, тичоратӣ ва фарҳангиашро бо кишварҳои ҷаҳон ва созмонҳои байналмилалӣ дар заминаи шартномаҳои мутақобилан судманд ва ҷавобгӯ ба манфиатҳои миллии кишвар роҳандозӣ намояд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кишвари рӯ ба инкишоф ҷонибдори рушди ҳамгирӣ ва ҳамкориҳои минтақавӣ аст. Дар шароити имрӯза Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди ҳамгирӣ ва ҳамкориҳои минтақавиро чун воситаи муассири ҳалли масъалаҳои иқтисодиву тичоратӣ, иҷтимоиву экологӣ ва аз ҳама муҳим таъмини амнияти суботи минтақавӣ арзёбӣ мекунад. Кишвари мо дар замони соҳибистиқлолии хеш ҳамеша таҳкими муносибатҳои байниҳамдигарии мардумони минтақаро дар пояи дӯстӣ ва ҳамкорӣ ҷонибдорӣ намудааст ва онро чун заминаи рушди иқтисодиву иҷтимоии давлатҳои минтақа медонад. Ба андешаи мо ҳамгирӣ ва ҳамкориҳои миёни кишварҳои Осиёи Марказӣ дар оянда метавонад рушди минтақаро на танҳо чун ҳудуди ҷуғрофӣ балки ҳамчун умумияти сиёсӣ фароҳам намояд.

Зикр намудан бамаврид аст, ки барои пайдо намудани мақоми арзанда дар низоми сиёсии олам чигунагии ҳалли мушкилоти дохилӣ ва таҳкими иқтисодии дохилӣ барои як кишвар муҳим мебошад. Сиёсати хориҷии кишвари мо низ дар асоси ниёзҳои дохилӣ ва масъалаҳои ҳалталабу муҳимми кишвар, ки аз манфиатҳои миллии он бармеоянд ба роҳ монда мешавад. Дар бисёр мавридҳо масъалаҳои сиёсати дохилии як кишвар ҳамчун объекти баҳси байналхалқӣ ва даҳолати кишварҳои манфиатхоҳ ба умури дохилии он мегарданд. Чунин ҳолат метавонад ба симои байналхалқии кишвар таъсиргузор бошад. Тоҷикистон дар

шароити имрӯза кӯшиш бар он намуда истодааст, то дар сатҳи байналхалқӣ симои хубе аз худ ба намоиш гузошта бошад. Хусусан кишвари мо кӯшиш дар он менамояд, ки дар раддабандиҳои мухталифи байналхалқӣ нишондодҳои беҳтаре дошта бошад.

Дар шароити имрӯзаи мураккабгардии муносибатҳои байналмилалӣ ва пайдо гардидани танишҳои нав дар муносибати миёни субъектҳо яке аз авлавиятҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистонро таъмини амнияти кишвар ва ҳизфи суботи он дар арсаи байналмилалӣ ташкил медиҳад. Воқеан, ҷаҳони имрӯза ба марҳилаи нави турбулентнокӣ, мураккабият ва номуайянии муносибатҳо ворид шудааст. Дар чунин ҳолат вазифаи муҳимми давлатро ҳифзи бақои худ ва пешгирӣ аз ҳар гуна танишҳо ташкил медиҳад. Ба андешаи мо дар чунин ҳолат давлатро зарур аст ба суботи дохилияш таваҷҷуҳи зарурӣ диҳад, зеро муҳолифатҳо ва низоъҳои дохилӣ метавонанд заминаи даҳолати беруниро фароҳам созанд. Албатта, субъектҳои манфиатҳо дар шароити қувват гирифтани зиддиятҳои дохилӣ метавонанд як кишварро ба майдони набарди хеш табдил диҳад. Мисоли ин гуфта метавонад бӯҳрони Сурия бошад, ки аз низои дохилӣ ба майдони набарди миёни абарқудратҳо ва фаъолгардии созмонҳои ифротӣ ва террористӣ табдил ёфт.

Лозим ба ёдоварист, ки мустаҳкам шудани мавқеи Тоҷикистон дар низоми сиёсии олам ҳамчунин аз ниҳодҳои сиёсати хориҷӣ вобастагӣ дорад. Дар шароити имрӯза мустаҳкам намудани заминаи ниҳодӣ яке аз авлавиятҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистонро ташкил медиҳад. Тадричан мустаҳкам намудани ниҳодҳои сиёсати хориҷӣ метавонад мавқеи кишвари моро дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ боло барад.

Ба андешаи мо василаи дигари мустаҳкам намудани мавқеъ ва нақши Тоҷикистон дар низоми муосири олам тарғиб намудани симои мусбати кишвар дар сатҳи байналмилалӣ аст. Хусусан зарур дониста мешавад, ки ба раддабандиҳои мухталифи сатҳи байналмилалӣ таваҷҷуҳ карда шавад, зеро аксаран мақом ва нақши ин ва ё он кишвар дар

низомии муносибатҳои байналмилалӣ аз рӯи онҳо муайян карда мешавад. Раддабандиҳои сатҳи байналхалқӣ барои як кишвар метавонад ҳамчун меъёри санҷиши мавқеи худ ва ҳамчунин меъёри баҳогузори ва арзёбии рушди худ дар сатҳи минтақавӣ ва байналхалқӣ бошанд. Дар ҳама сурат беҳтар шудани мавқеи давлат дар раддабандиҳои байналмилалӣ боиси боло рафтани обрӯву эътибори он дар муносибатҳои байналхалқӣ ва рушди эътимоди дигар субъектҳо ва хусусан сармоягузoron ба он давлат мегардад. Тоҷикистонро низ зарур аст, ки раббадандиҳои сатҳи байналмилалиро ҳамчун меъёри баҳогузори самаранокии сиёсати дохилӣ ва хориҷии хеш қарор диҳад.

Дар шароити имрӯзаи ҷаҳонишавӣ, минтақагароӣ ва ҳамгироӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон кӯшиш бар он дорад, ки барои боло бурдани нақш ва мақоми хеш дар низомии сиёсии олам бо созмонҳои мухталифи байналхалқӣ ҳамкории ҳамаҷонибаро ба роҳ монда бошанд. То ба имрӯз Тоҷикистон ба аъзогии созмонҳои гуногуни сатҳи байналхалқӣ ва минтақавӣ пазируфта шудааст, ки дар доираи ҳар яке аз онҳо манфиатҳои худро ҳифз мекунад. Аз он ҷумла кишвари мо созмону ниҳодҳои сатҳи байналхалқиро чун абзори муҳимми муборизаи дастҷамъона бо хатару мушкилҳои глобалии замони муосир, саҳнаи ҳаллу фасли ихтилофот ва мушкilot дар низомии муносибатҳои байналмилалӣ ва василаи муассири таҳкими амнияти суботи ҷаҳонӣ медонад ва дар ҷаҳорҷӯби онҳо фаъолона иштирок менамояд. Дар муносибатҳои бисёрҷонибаи Тоҷикистон бо дигар кишварҳо чунин созмонҳои байналхалқие чун Созмони Милали Муттаҳид, Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Созмони ҳамкории Шанхай, Созмони Аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ, Созмони ҳамкории Исломӣ, Созмони ҳамкории иқтисодӣ, Муколамаи ҳамкории Осиё, Машварати ҳамкорӣ ва тадбирҳои боварӣ дар Осиё ва дигар ниҳодҳои байналмилалӣ афзалият доранд. Иштироки Тоҷикистон дар доираи фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ дар асоси манфиатҳои миллии кишвар, мавқеи ҷуғрофӣ, ниёзҳои иқтисодию иҷтимоӣ ва сиёсӣ,

хамчунин дигар ангезаҳои кишвар ба роҳ монда шудааст. Дар умум метавонем зикр намоем, ки мақом ва нақши Тоҷикистон дар низоми сиёсии олам тадричан дар ҳоли афзоиш аст.

Дар асоси таҳлилҳои овардашуда метавонем дар ин зербоб ба чунин хулосаҳо бирасем:

- мавқеъ ва нақши як давлат дар низоми сиёсии олами муосир дорои ҷиҳати расмиётӣ ва воқеӣ мебошад. Агарчанде, мувофиқи ҳуқуқи байналхалқӣ ҳамаи давлатҳо дар низоми сиёсии олам баробарҳуқук доништа мешаванд, аммо дар воқеият бинобар омилҳои иқтисодӣ, истеҳсолӣ, ҳудуду аҳоли, технологӣ, ҳарбӣ ва ғайра давлатҳо қомилан аз ҳам фарқ мекунанд. Нақши воқеии як давлатро дар низоми сиёсии олам таъсиргузори он ба дигар субъектҳо ташкил медиҳад;
- ба ташаккул ва рушди мавқеъ ва нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми сиёсии олам омилҳои мухталиф таъсир гузоштаанд. Аз он ҷумла таъсири омили гузаришӣ, бӯҳрони сиёсии солҳои аввали соҳибистиклолӣ, баргузори Иҷлосияи 16-уми Шурои Олӣ, ҳалли низои сиёсӣ ва расидан ба сулҳу субот, ҳолати рушди баъдичангӣ ва ғайра назаррас мебошанд;
- ҳолати геополитикии минтақа ва раванду ҳодисаҳои мухталифи сатҳи байналхалқӣ, аз он ҷумла бархӯрдҳои кишварҳои абарқудрат дар минтақа, масъалаҳои амнияти минтақавӣ ва байналмилалӣ ба мақом ва нақши Тоҷикистон дар низоми сиёсии олам таъсир мегузоранд;
- новобаста аз он ки барои тақвияти мақоми Тоҷикистон дар низоми сиёсии олам омилҳои зиёде таъсири манфӣ мегузошанд, аммо кишвари мо бинобар сиёсатгузориҳои воқеъбинона тавонистааст ба дастовардҳои назаррасе дар ин самт ноил гардад. Хусусан ташаббусҳои байналмилалии Тоҷикистон аз афзоиши нақши он дар низоми сиёсии олами муосир дарак медиҳад;

- барои тақвияти мақом ва нақши кишвар зарур аст, ба сиёсати дохилӣ ва ҳалли мушкилоти дохилии давлат таваҷҷуҳ зоҳир карда шавад. Низоъҳои дохилӣ ва носуботии дохилӣ метавонад даҳолати субъектҳои беруниро ба умури як кишвар фароҳам оварад. Боло бурдани симои давлат низ метавонад ба мақоми байналмилалӣ он таъсиргузор бошад.
- Тоҷикистон дар сатҳи минтақавӣ ва байналмилалӣ дар асоси манфиатҳои миллӣ ва ангезаҳои мухталифи сиёсӣ, иқтисодӣ, амниятӣ ва ғайра фаъолият мебарад.

1.2. Ташаккул ва инкишофи низоми ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои сиёсии байналхалқӣ

Созмонҳои байналхалқӣ даврони муайяни таҳаввулотро паси сар намудаанд ва нақшу аҳамияти онҳо дар шароити муосир ба тадриҷ меафзояд. Фаъолияти бисёрсамта ва иштироки созмонҳои байналхалқиро дар танзими низоъҳои байналхалқӣ ба назар гирифта, метавон аҳамияти онҳоро дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ муосир ва дар равандҳои сиёсии ҷаҳонӣ махсусан зикр намуд. Гуногунпаҳлӯии ҳодисаву воқеаҳо дар шароити ҷаҳонишавӣ нақши созмонҳои байналхалқиро афзун мегардонанд, онҳоро ҳамчун поягузори раванди гуфтушуниди байни давлатҳо перомуни ҳалли мушкилоти мухталифи сатҳи минтақавию ҷаҳонӣ ва бунёди шароити муфид барои равандҳои ҳамгироӣ муайян менамоянд.

Паҳлуи муҳимми таъсисёбӣ ва фаъолияти созмонҳои мухталифи байналхалқиро ҷиҳати функционалии онҳо ташкил медиҳад. Лозим ба ёдоварист, ки таъсиси созмонҳои байналхалқӣ дар заминаи заруратҳои ҷомеаи башарӣ ва фароҳам сохтани майдони мувофиқи ҳамкорӣ миёни давлатҳо сурат гирифтааст. Албатта, дар мавриди зарурати таъсиси созмонҳои байналхалқӣ андешаҳои зиёд ва ҷолибе ироа карда шудаанд. Аслан таъсисёбии созмонҳои байналхалқӣ барои бароҳмони

хамкорихои судманди миёни кишварҳо дар самтҳои мухталиф пайванд дорад.

Чуноне ки мушоҳида мегардад созмонҳои байналхалқӣ дар тақвияти ҳамкорихои миёни давлатҳо ва ҳалли масъалаҳои мухталифи сатҳи ҷаҳонӣ ва минтақавӣ нақши барҷастаро мебозанд. Дар шароити имрӯза нақши онҳо дар ҳалли мушкилоти иҷтимоию сиёсӣ назаррас аст. Муҳимияти нақши сиёсӣ ва иҷтимоии созмонҳои байналхалқӣ дар муносибатҳои байналмилалӣ муосир инкорнопазир мебошад. Ҷиҳати муҳими фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ дар он аст, ки онҳо ҳамчун майдони баррасӣ, баҳамойӣ ва ҳалли мушкилоти мухталифи сатҳи ҷаҳонӣ ва минтақавӣ баромад карда метавонанд.

Албатта, чигунагии муносибат ва ҳамкориҳои давлат бо созмонҳои байналхалқӣ аз ҳолати рушди давлат, доираи мушкилоти баррасишаванда аз ҷониби созмонҳои байналхалқӣ ва дигар омилҳои замонӣ ва маконӣ вобаста аст. Омилҳои заминавии ҳамкориҳои давлат бо созмонҳои байналхалқӣ метавонанд мухталиф бошанд. Давлатҳо дар ҳама ҳолат вобаста ба ҳадафҳои дар пеш дошта ва манфиатҳои миллияшон рӯ ба созмонҳои байналхалқӣ меоваранд.

Муносибати иҷтимоию сиёсии давлатҳо бо созмонҳои байналхалқӣ аз чигунагии мавқеи онҳо дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ ва иқтисодии онҳо вобастагӣ дорад. Ба андешаи мо бархӯрди давлатҳои иқтисодманд ва давлатҳои хурд дар бароҳмонии муносибатҳо бо созмонҳои байналхалқӣ самти мухталифдошта якранг ва якнавохт намебошад. Аксари маврид давлатҳои бузург ва иқтисодманд ҳамчун ташаббускори таъсиси созмонҳои мухталифи байналхалқӣ баромад мекунанд ва тавассути он фазои мусоидеро барои фаъолияти худ дар сатҳи байналмилалӣ фароҳам меоваранд. Давлатҳои хурд бошанд вобаста ба ҳадафҳои хеш ба аъзогии созмонҳои байналхалқӣ ҷалб карда мешаванд. Аз ин рӯ, дар ҳама сурат таъсир ва нуфузи давлатҳои иқтисодманд дар доираи фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ назаррас мебошад.

Яке аз масъалаҳои муҳимро дар муносибатҳои байналмилалии муосир чигунагии бароҳмони хамкорихои иҷтимоӣ-сиёсии давлатҳо бо созмонҳои байналхалқӣ ташкил медиҳад, ки тавачҷуҳи махсусро талаб менамояд. Дар шароити муосир, ғолибан, масъалаи хамкории давлат бо созмонҳои байналхалқӣ дар заминаи ҳалли мушкилоти мухталиф, аз он ҷумла бо назардошти ниёзҳои як давлат, хусусан манфиатҳои геополитикӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ғайра пайдо мешаванд, ки заминаи ҳамгирии давлатро бо ҷомеаи ҷаҳонӣ фароҳам менамоянд.

Лозим ба ёдоварист, ки хамкории иҷтимоӣ-сиёсии давлат ва созмонҳои байналхалқӣ аз вазифаҳои асосии онҳо бармеояд. Ҳар чи қадаре, ки давлат ва созмонҳои байналхалқӣ вазифаҳои худро дар сатҳи зарурӣ иҷро намоянд, ҳамон андоза муносибати миёни онҳо самаранок мегардад. Аз ин хотир барои баҳогузори хамкорихои иҷтимоӣ-сиёсии давлат ва созмонҳои байналхалқӣ зарур мешуморем, ки пеш аз ҳама вазифаҳои асосии онҳоро дар алоҳидагӣ мавриди баррасӣ қарор дода бошем.

Ба масъалаи баҳсноки навъбандии вазифаҳои давлат нигоҳ накарда, дар адабиёти сиёсӣ чун анъана вазифаҳои дохилӣ ва берунаи давлат ҷудо карда мешавад. Дар чунин ҳолат нишондиҳандаи асосии чунин навъбандӣ соҳаи ҳаёти ҷамъиятӣ ба ҳисоб меравад, ки дар он ин ё он вазифаи давлат амалӣ мегардад. Дар қатори вазифаҳои хориҷии давлат ҳифзи кишвар аз таҳдидҳои беруна, мубориза барои сулҳ ва ҳамзистии ошошта, мустаҳкам намудани дӯстиву хамкорҳои дӯстона ва кӯмаки тарафайни миёни кишварҳо номбар карда мешаванд.¹

Дар марҳилаи муосир хусусияти муносибатҳои байналмилалӣ тағйир ёфтааст: ҷаҳонишавӣ равандҳои иқтисодӣ ва сиёсии ҷаҳониро васеъ намуда, ба рушди минбаъдаи ҳамгирӣ дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ мусоидат менамояд.² Чунин ҳолат ба фаъолгардии хамкорихои

¹ Ниг.: Щетинин Б.В. К вопросу об основных функциях народно-демократических государств в современных условиях [Текст] / Б. Щетинин // Советское государство и право. 1959. № 9. – С. 56.

² Ниг.: Фесенко К.П. Выгоды и проблемы международного разделения труда [Текст] / К. Фесенко // Экономические науки, - 2013. - № 21. – С. 3.

байналмилалӣ ҳам дар соҳаҳои анъанавӣ ва ҳам дар ҳалли мушкилоти нав, ки ҳалли онҳо тавассути сиёсати дохилӣ номумкин аст, оварда мерасонад.

Албатта, тағйир ёфтани муносибатҳои байналмилалӣ зарурати зуҳури вазифаҳои нави давлат, ба монанди ҳамгирӣ ба иқтисоди ҷаҳонӣ, шарикӣ иқтисодӣ хориҷӣ, дастгирии давлатӣ сармоягузориҳои хориҷӣ, дастгирии тартиботи ҳуқуқӣ ҷаҳонӣ ва ҳалли масъалаҳои глобалӣ ҷаҳониро ба миён меорад.¹

Лекин, баррасии анъанавӣ вазифаҳои дохилӣ ва хориҷӣ давлат ба таври ҷиддӣ, вобаста ба таснифоти давлат тағйир меёбад. Дар ҳолати таҳлили муносибатҳои мавҷуда ба фаҳми давлат метавон ба чунин ҳулоса омад, ки муаллифон давлатро дар фаҳми “васеъ” ва дар фаҳми “маҳдуд” тасниф намудаанд. Дар фаҳми васеъ давлат ҳамчун ташкилоти махсуси ҷомеа, ҳамчун нави махсуси фаъолияти дастаҷамъӣ, умумият, ки бо ҷомеа, кишвар ва ҳатто бо миллат, халқ ва этнос монанд карда мешавад, тасниф мегардад.²

Мисоли чунин фаҳми давлат чунин таснифоти давлат, ба монанди “ягонагии ҷомеа ва ҳокимият ё ҷомеа ва сохтори мутобиқи давлатӣ”, “иттифоқи аъзоёни гурӯҳҳои иҷтимоӣ, ки дар принсипи умумиинсонӣ адолатнокӣ асос ёфтааст” ба ҳисоб меравад. Ба тафовутҳои мавҷуда нигоҳ накарда, аксарияти чунин таснифоти давлатро “ҳамчун воситаи сохтори ҳудудӣ-сиёсӣ ҷомеа, воситаи бароҳмонӣ ва нигоҳдории тартибот дар он, муттаҳид менамояд”.³

Давлат дар фаҳми “маҳдуд” маҷмӯи мақомоти идоракунии ва маҷбурнамоии ташкили ҳокимияти махсус аст, ки аз ҳисоби ҷомеа

¹ Ниг.: Морозова Л.А. Понятие и содержание функций государства [Текст] / Л. Морозова // Государство и право. - 1993. - № 6. – С. 98-108.

² Ниг.: Гомеров И.Н. Государство и политическая власть: предпосылки, особенности, структура. [Текст] / И.Гомеров – М., 2002. - С. 50; Грачев Н.И. Государственный суверенитет и формы территориальной организации современного государства: основные закономерности и тенденции развития. [Текст] / Н. Грачев. – М., 2009. – С. 11.

³ Посконина О.В. Интерпретация понятия «Государство» в контексте исторического развития [Текст] / О. Посконина // Вестник Удмуртского университета. - 2011.- № 2. – С. 75-81.

мавчуд буда, онро бо мақсади бунёд ва нигоҳдории тартиботи муайян дар ҷомеа амалӣ менамояд.¹

Дар чунин фаҳмиш, давлат аллакай на ташкилоти тамоми ҷомеа, балки ҳамчун ташкилот, ки дар ҷомеа мавчуд буда, онро ҳифз менамояд ва ба он хизмат менамояд баромад мекунад. Ин низоми марказонидашудаи инфиродҳо мебошад, ки дорои ваколатҳои ҳокимиятӣ буда, ҳамчун неруи аз дигар гурӯҳҳои ҷамъиятӣ ҷудогардида, ки дорои монополияи маҷбурнамӯй ва ҳуқуқи қабули қарорҳои умумӣ мебошанд, баромад менамояд.²

Дар ҳолати қабули давлат дар фаҳми васеъ, ҷудонамоии вазифаҳои дохилӣ ва хориҷӣ содда ба назар мерасад: вазифаҳои дохилӣ ин ҳамон вазифаҳои ба ҳисоб мераванд, ки дар доираи ҳудуди давлат тариқи воситаҳои сиёсии дохилӣ амалӣ карда мешаванд; вазифаҳои беруна ин ҳамон вазифаҳои мебошанд, ки дар ҳамкориҳои давлат бо дигар субъектҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ амалӣ карда мешаванд.

Лекин, дар ҳолати баррасии давлат дар фаҳми маҳдуд, яъне, ҳамчун унсури ҷомеа, ё ҳамчун як навъ зернизомии ҷудогардида, ки қисме аз низоми васеъ – ҷомеа ба ҳисоб меравад, вазифаҳои дохилӣ ва хориҷии давлат ба таври дигар муайян карда мешаванд. Дар ин самт ба вазифаҳои дохилии давлат ҳамон вазифаҳои дохил мешаванд, ки ба ташкил ва такмили ҳуди низом равона карда шудаанд: танзими ҳуқуқӣ ва ташкилии самаранокии амалнамоии мақомоти давлатӣ, таъмини ҳамкориҳои байни онҳо, мувофиқгардии сохтори онҳо ба воқеияти тағйирёбандаи ҳаёти ҷамъиятӣ ва ғайраҳо.

Дар фаҳми маҳдуди давлат ба вазифаҳои хориҷӣ ҳамон вазифаҳои дохил мешаванд, ки давлат нисбат ба ҷомеаи дар таркиби он

¹ Ниг.: Фетюков Ф.В. Анализ сущности и содержания понятия «функции государства» [Текст] / Ф. Фетюков // История государства и права. - 2014. - № 22. – С. 37-41.

² Ниг.: Лейст О.Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права. [Текст] / О. Лейст – М., 2002. - С.128.

карордошта амалӣ менамояд. Ҳамин тариқ, ба вазифаҳои хориҷии давлат метавон вазифаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоиро дохил намуд.¹

Дар чунин ҳолат, албатта, масъалаи муайян намудани вазифаҳои давлат, ки дар арсаи байналхалқӣ амалӣ карда мешаванд, пайдо мешавад. Як қатор муаллифон зикр менамоянд, ки аз рӯи методология чунин вазифаҳо – вазифаҳои байналхалқӣ номидан дуруст аст.²

Вазифаҳои байналхалқии давлат дорои хусусиятҳои махсус мебошанд, ки имконият медиҳанд ба таври саҳеҳ онҳо аз вазифаҳои дохилии давлат ҷудо карда шаванд. Ба он хотире, ки дар арсаи байналхалқӣ давлатҳои соҳибистиклол баромад менамоянд, ки ба таври расмӣ ҳуқуқӣ баробарҳуқуқ ҳастанд, давлат наметавонад, ки ҳаёти байналмилалиро ба таври озод, ба монанди сиёсати дохилӣ роҳбарӣ ва идора намояд. Аз ин рӯ, вазифаҳои байналхалқии давлат характери намояндагиро касб менамоянд.³

Намояндагии давлатӣ ин танҳо намояндагии ҳуқуқӣ, ки ҳамчун амалӣ намудани муомила аз тарафи як нафар аз номи нафарони дигар ва дар асоси мутобиқати ваколатҳо фаҳмида мешавад намебошад. Намояндагии давлатӣ дар арсаи байналхалқӣ ин, пеш аз ҳама, намояндагии сиёсӣ аст, ки дар асоси он принсипи ваколатдихии аҳолии кишвар ба ҳуқуқи давлат дар нигоҳдории манфиатҳои миллӣ дар муошират бо ҷомеаи ҷаҳонӣ ҷой дорад.

Манфиатҳои миллӣ талаботи объективии шахсият, ҷомеа ва давлат дар самти таъмин намудани амнияти онҳо ва рушди устувор аст, ки дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ чун иқтисодиёт, сиёсат, маънавият, иҷтимоиёт ва ғайра зоҳир мегардад. Намояндагии манфиатҳои миллӣ на

¹ Ниг.: Щетинин Б.В. К вопросу об основных функциях народно-демократических государств в современных условиях [Текст] / Б. Щетинин // Советское государство и право. - 1959. - № 9. – С. 87.

² Ниг.: Езов А.Н. Экономико-правовые проблемы законодательства об образовании Российской Федерации [Текст] / А. Езов // Вестник Международного «института управления». - 1999. - № 1-4. – С. 49.

³ Ниг.: Кузнецов И.А. Охрана прав и свобод как функция гражданского общества [Текст] / И. Кузнецов // Научный вестник ВФ РАНХиГС. Волгоград. - 2016. - № 1. – С. 9-14.

танҳо яке аз вазифаҳои асосии байналмилалии давлат, балки вазифаи умумии он мегардад, ки давлат дар арсаи байналхалқӣ амалӣ менамояд.

Муҳаққиқ В.Ф. Фетюкова зикр менамояд, ки мундариҷаи асосии мафҳуми “вазифаҳои давлат” аз соҳаи таъмини некӯаҳволии ҷомеа, гурӯҳи манфиатҳои нисбатан муҳимми ҷомеа, қоньномаӣ ва ҳимояи онҳо уҳдадории якумин ва асосии давлат ба ҳисоб меравад.¹

Ҳифзи манфиатҳои миллӣ ҳамчун вазифаи асосии давлати муосир аз якҷанд зервазифаҳо иборат мебошад:

- намоёндагии расмии манфиатҳои миллӣ дар арсаи байналхалқӣ – ифодаи доира, ҳаҷм ва мундариҷаи манфиатҳои миллӣ, барномаҳо барои амалиномаӣ ва ҳифзи онҳо;

- ҷамъоварии байналхалқии манфиатҳои миллӣ – мувофиқанамоии барномаҳои ҳифзи манфиатҳои миллӣ бо дигар аъзоёни ҷомеаи ҷаҳонӣ. Моҳиятан, ин бунёди шароити амалиномаии манфиатҳои миллӣ дар фазои геополитикии байналхалқӣ ба ҳисоб меравад;

- ҳимояи манфиатҳои миллӣ амалӣ намудани сиёсати давлатиро дар самти таъмини манфиатҳои миллӣ аз риоя нагардидани эҳтимоли ё мавҷуда, инчунин барқарор намудани вазъияти риоянагардидаро пешниҳод менамояд.

Дар асоси ҷанбаҳои зикргардида чунин мешуморем, ки ҳифзи манфиатҳои миллӣ вазифаи ба таври равшан ифодагардидаи байналхалқии давлат ба ҳисоб меравад, ки дар фарқият аз дигар вазифаҳо дар раванди ҳамкорӣ бо ҷомеаи ҷаҳонӣ амалӣ карда мешавад.

Яке аз субъектҳои муносибатҳои байналхалқӣ, ки дар шароити имрӯза нақш ва мақоми муайяно касб намудаанд, созмонҳои байналхалқӣ ба ҳисоб мераванд. Аз ин хотир, зарур аст, ки давлат дар муносибат ва ҳамкориҳои иҷтимоиву сиёсӣ бо созмонҳои байналхалқӣ дар аввал маҳз ҳифзи манфиатҳои миллиро гузорад.

¹ Ниг.: Фетюков Ф.В. Анализ сущности и содержания понятия «функции государства» // История государства и права. - 2014. - № 22. С. 37-41.

Ба хоџири баррасии ҳамкориҳои иҷтимоиву сиёсии давлат бо созмонҳои байналхалқӣ зарур аст, ки вазифаҳои созмонҳои байналхалқӣ низ мавриди таҳқиқ ва таҳлили илмӣ қарор дода шаванд.

Дар доираҳои илмӣ муҳаққиқон нисбат ба вазифаҳои созмонҳои байналхалқӣ ақидаҳои гуногунро пешниҳод намудаанд, ки асосан бо ҳуҷҷатҳои оинномавии онҳо алоқаманд аст, зеро барои илм ҷудо намудани вазифаҳои асосии объекти омӯхташаванда дар воқеияти иҷтимоӣ хос аст.

Яке аз вазифаҳои муҳимми созмонҳои байналхалқиро дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ меъёрофаринии онҳо ташкил медиҳад. Албатта, дар шароити имрӯза фаъолияти меъёрофаринии созмонҳои байналхалқӣ яке аз заминаҳои асосии тақвият пайдо намудани ҳуқуқи байналхалқӣ мебошад. Хусусан созмонҳои байналхалқии сатҳи ҷаҳонӣ дар ин самт нақши муҳим доранд. Тавассути вазифаи меъёрофарӣ созмонҳои байналхалқӣ барои ҳалли мушкилоти мухталифи глобалӣ ва ба роҳ мондани муносибатҳои мавзунӣ миёни давлатҳо нақши муассир мебозанд. Созмонҳои байналхалқӣ ҳамчун майдон баромад менамоянд, ки дар доираи онҳо давлатҳо дар таҳияи меъёрҳои мухталифи сатҳи ҷаҳонӣ ва минтақавӣ машварат менамоянд ва ба як ҳулосаи муайяне мерасанд. Таҷрибаи муносибатҳои байналмилалӣ дар шароити имрӯза баёнгари он аст, ки созмонҳои байналхалқӣ дар иҷрои вазифаи меъёрофарӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ ва минтақавӣ ва ё худ перомунӣ ҳалли мушкилоти мухталифи миёни гурӯҳи давлатҳо сахми бориз мегузоранд. Дар шароити имрӯза яке аз вазифаҳои муҳимми созмонҳои байналхалқӣ дар самти меъёрофарӣ ин муқаррар намудани режими ҳалли мушкилоти мухталифи сатҳи глобалӣ ва минтақавӣ аст. Тавассути муқаррар намудани режими ҳалли мушкилот меъёрҳои маҳдудкунанда нисбати фаъолияти давлатҳо муқаррар карда мешаванд. Албатта риояи режими ҳалли мушкилот аз ҷониби давлатҳо талаб намуда мешавад, то манфиати миллии кишварҳои алоҳида ба тавозуни байналмилалӣ ва амнияти минтақавию ҷаҳонӣ таҳдидовар нагардад. Барои мисол дар шароити

имрӯза ба хотири пешгирии бухрони экологӣ маҳдудияти сар додани газҳои гулхонаӣ ба атмосфера нисбати ҳар як давлат муқаррар намуда шудааст. Мисоли оварда баёнгири он аст, ки созмонҳои байналхалқӣ бо таъсиси режимҳои ҳалли мушкилот масъулиятшиносии давлатҳои алоҳидаро дар ҳаллу баррасии масъалаҳои алоҳида тақвият мебахшанд. Меъёрҳои таҳиянамудаи созмонҳои байналхалқӣ барои пешгирии худҳои давлатҳои алоҳида, ки метавонад ба ҳаёти кишварҳои дигар ва дар умум башарият таҳдид намояд муҳим мегардад.

Дар умум фаъолият, аъзогӣ ва ҳамкориҳои давлатҳо дар доираи созмони байналхалқӣ масъулиятшиносии онҳоро тақвият мебахшад. Созмонҳои байналхалқӣ механизме ба ҳисоб мераванд, ки дар мавриди иҷрои ин ва ё вазифаи гузошташуда ва ё худ риоя намудани принципҳои мухталифи муқаррашуда ҳисоботдиҳандагии аъзоёнро талаб менамояд. Аз ин рӯ, дар таркиби созмонҳои байналхалқӣ давлатҳо эҳсоси масъулият мекунанд ва то ҳадди муайян кӯшиш менамоянд то меъёрҳои муқарраршударо ба роҳбарӣ гирифта бошанд.

Ҳар як созмони байналхалқӣ барои бадастории мақсади мушаххас ва хоси худ фаъолият менамояд, ки дар асоси он маҷмуи вазифаҳои созмон, хусусияти ваколатҳои он, сохтори ташкилӣ ва паҳлуҳои дигари фаъолият муайян карда мешаванд. Ҷанбаҳои мухталифи вазифаҳои созмонҳои байналхалқӣ аз ҷониби Г.И. Тункин, Э.С. Кривичкова, Е.А. Шибалева, В. Моравецкий, С.А. Синкевич мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор дода шудаанд.¹

Таҳлил ва ҷамъбасти муқаррароти ҳуҷҷатҳои таъсисии созмонҳои байналхалқии байнихукуматӣ, инчунин таҳқиқоти илмӣ дар ин самт имконият медиҳад, ки доираи вазифаҳои созмонҳои байналхалқиро

¹ Ниг.: Тункин Г.И. Теория международного права. [Текст] / Г. Тункин. – М.: Зерцало, 2000. - 416 с; Кривичкова Э.С. Основы теории права международных организаций. [Текст] / Э. Кривичкова – М.: Международные отношения, 1979. – 107 с; Шибалева Е.А. Правовой статус межправительственных организаций. [Текст] / Е. Шибалева. – М.: Юридическая литература, 1972. – 176 с; Моравецкий В. Функции международной организации. [Текст] / В. Моравецкий – М.: Прогресс, 1976. – 384 с; Синкевич С.А. Функции современных международных межправительственных организаций (на примере Организации стран экспортеров нефти) [Текст] / С. Синкевич // Актуальные проблемы международного публичного и международного частного права: сб. науч. трудов. – Минск, 2009. Вып. 1. - С. 32–141.

чунин муайян намуд: ифодаи зухуроти берунаи фаъолияти дастаҷамъии давлатҳо дар доираи созмонҳои байналхалқӣ, ки ба амалӣ намудани вазифаҳои дар назди созмон гузошташуда, ки бояд дар доираи ҳуҷҷатҳои мавҷуда мустаҳкам гардида, ба мақсад ва принципҳо мувофиқ бошад, равона карда шудааст.

Муҳаққиқ В. Моравеский зикр намудааст, ки вазифа ин як навъ намунае мебошад, ки ба таври доимӣ амалӣ намудани он дар назар дошта шудааст. Агар намуна муайян намояд, ки созмон бояд кадом ҳадафҳоро ба даст орад, пас вазифа тарзи амалӣ намудани намунаро ифода менамояд. Механизми дохилии созмон нисбат ба вазифа дурумндарача аст ва бояд тобеи он бошад.¹

Вазифаҳои созмонҳои байналхалқӣ гуногун буда, аз вазифаҳои воғузорнамудаи давлатҳои аъзо вобаста аст. Таҳлили сарчашмаҳои илмӣ нишон медиҳад, ки дар доираҳои илмӣ нисбат ба вазифаҳои созмонҳои байналхалқӣ мавқеи ягона вучуд надорад. Лекин, ба тафовути навъбандиҳо нигоҳ накарда, дар онҳо монандии зиёд мушоҳида карда мешавад. Масалан, муҳаққиқон В. Моравский, Л. Готсев, В.И. Муравев чунин вазифаҳои созмонҳои байналхалқӣ, ба монанди вазифаи танзимнамоӣ, назоратӣ ва ғавриро ҷудо намудаанд.²

Муҳаққиқи рус Г.И. Морозов ба таври мушаххас муҳтавои ин вазифаҳоро муайян карда, инчунин бо назардошти болоравии талабот дар бадастории ва паҳни иттилооти дуруст ва воқеӣ оид ба соҳаҳои мухталифи фаъолияти инсон ин навъбандиро такмил додааст. Ҳамин тариқ, Г.И. Морозов вазифаҳои меъёриву танзимӣ, назоративу мушоҳидавӣ, ғаврӣ ва ҳамоҳангсозиву иттилоотии созмонҳои байналхалқиро ҷудо намудааст.³

¹ Ниг.: Моравецкий В. Функции международной организации. [Текст] / В. Моравецкий. – М.: Прогресс, 1976. - С. 53.

² Ниг.: Гоцев Л. Международные организации. [Текст] / Л. Гоцев – София, 1987. – 126 с; Муравьев В.И. Международные организации – специфические субъекты международного права. [Текст] / В. Муравьев. – Киев: Изд-во УМК ВО при Минвузе УССР, 1990. – 195 с.

³ Ниг.: Морозов Г.И. Международные организации. Некоторые вопросы теории. [Текст] / Г. Морозов. – М.: Мысль, 1974. – С.58.

Муҳаққиқон Р.Кохейн, Ч.Най, С.Хоффман вазифаҳои асосии созмонҳои байналхалқиро чунин арзёбӣ намудаанд:

- таъсири сиёсӣ ба равандҳои байналхалқӣ, созмонҳои дигар ва ба давлатҳои соҳибистиклоле, ки онҳоро таъсис додаанд;
- созмони байналхалқӣ ҳамчун макони мувофиқа намудани манфиатҳои кишварҳои мухталиф баромад менамоянд;
- заифгардонии як қатор созмонҳои байналхалқӣ аз ҷониби созмонҳои дигари байналхалқӣ ё ҳамкориҳои судманди миёни онҳо;
- иттилоотони давлат перомуни мақсадҳои пешгирифта;
- пешниҳоди самтгириҳо ба давлат дар ташаккули сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ дар асоси ҳуҷҷатҳои қабулгардидаи созмони байналхалқӣ;
- бунёди принципҳои пойгоҳӣ, ки давлат дар амалҳои худ мавриди истифода қарор медиҳад.¹

Таҳлили сарчашмаҳои мухталифи илмӣ нишон медиҳанд, ки муҳаққиқон ба масъалаи ҷудо намудани сарҳадоти байни вазифаҳои созмонҳои байналхалқӣ ва оғози давлатии онҳо рӯй оварда, чунин зикр менамоянд, ки ин масъалаи дуҷуминдараҷа аст. Аз чунин муайяннамоӣ вазифаҳои асосии созмонҳои байналхалқӣ дигаргун намешаванд ё сатҳи иҷроиши онҳо самараноктар намегардад. Аз ин хотир, пешниҳод менамоянд, ки тавачҷуҳи асосӣ ба вазифаҳои созмонҳои байналхалқӣ равона карда шавад.

Яке аз масъалаҳои муҳим дар баррасии вазифаҳои созмонҳои байналхалқӣ дар он зоҳир мегардад, ки бо тағйирпазирии низоми байналхалқӣ онҳо низ бояд дар сатҳи муайян дигаргун шаванд. Аз ин хотир зарур аст, ки ба тағйироту дигаргуниҳо, ки дар фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ, аз он ҷумла дар вазифаҳои асосии онҳо ба миён меоянд, тавачҷуҳ намуда, ин ҷиҳати масъала аз нуқтаи назари илмӣ мавриди баррасӣ қарор дода шавад.

¹ Ниг.: Keohane R. O., Nye J. S., Jr. and Hoffmann S. After the Cold War: International Institutions and State Strategies in Europe, 1989- 1991. [Text] / R. Keohane., J. Nye. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1993. – P.172.

Ҳамин тариқ зикр намудан зарур аст, ки созмонҳои байналхалқӣ, пас аз давлатҳои соҳибистиклол, дуҷумин иштирокчиҳои муҳим дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ ба ҳисоб мераванд.¹

Лозим ба ёдоварист, ки ҳамкориҳои иҷтимоиву сиёсии давлат бо созмонҳои байналхалқӣ аз вазифаҳои давлат ва вазифаҳои умумии созмонҳои байналхалқӣ вобастагӣ дорад. Инчунин ҳамкориҳои иҷтимоиву сиёсии давлат ва созмонҳои байналхалқӣ аз заминаҳои ҳуқуқии мавҷуда вобаста аст.

Ба таври умумӣ эътироф карда шудааст, ки меъёри асосии ҳуқуқӣ барои ҷомеаи ҷаҳонӣ, аз он ҷумла муайянкунандаи масъалаҳои ҳамкориҳои давлат ва созмонҳои байналхалқӣ Оинномаи СММ ба ҳисоб меравад.² Дар Оинномаи СММ принципҳои асосии муносибатҳои байналхалқӣ муайян карда шудаанд, ки дар Эълумия оид ба принципҳои ҳуқуқи байналхалқӣ,³ Ҳуҷҷати хотимавии маҷлиси машваратӣ оид ба амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо⁴ ва дигар ҳуҷҷатҳои байналхалқӣ дар самти таъмини сулҳ ва амнӣ байналхалқӣ, муайян намудани қоидаҳои умумии рафтори субъектҳои ҳуқуқи байналхалқӣ, рушди муносибатҳои дӯстона байни давлатҳо новобаста аз низоми сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сатҳи рушди онҳо, ҳамкориҳои давлат бо созмонҳои байналхалқӣ, иштироки давлат дар ҷомеаи байналхалқӣ таҷассум гардидаанд.

Заминаҳои ҳуқуқии ҳамкориҳои иҷтимоию сиёсии миёни созмонҳои байналхалқӣ ва давлатҳо инчунин “Конвенсияи Вена оид ба ҳуқуқи шартнома байни давлатҳо ва созмонҳои байналхалқӣ ё байни созмонҳои байналхалқӣ” (18 феврал 21 март соли 1986), “Баёнияи (Хартияи)

¹ Ниг.: Дробот Г.А. Роль международных организаций в мировой политике: основные теоретические подходы [Текст] Г. Дробот // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология. - 1999. - №1. – С. 93.

² Ниг.: Устав Организации Объединенных наций [Электронный ресурс]. [Текст] / <http://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text>

³ Ниг.: Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций [Текст] (Принята резолюцией 2625 (XXV) Генеральной Ассамблеи ООН от 24.10.1970).

⁴ Ниг.: Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе [Текст] (Подписан в г. Хельсинки 01.08.1975)

хуқуқҳо ва уҳдадорихои иқтисодии давлат” (12 декабри соли 1974) ба ҳисоб мераванд.

Дар “Баёнияти (Хартияти) хуқуқҳо ва уҳдадорихои иқтисодии давлат” аз ҷумла ҷунин зикр карда шудааст, ки тамоми давлатҳоро зарур аст бо мақсади мустаҳкам, функционалӣ ва самаранок намудани фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ дар амалисозии ҷорабиниҳои ангезабахш барои рушди умумии иқтисодии тамоми кишварҳо, ҳамкорӣ намоянд.

Фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ бояд ба меъёрҳои ҳуқуқи байналхалқӣ мувофиқ бошад, ки ба қатори онҳо метавон Конвенсияи Вена оид ба шартномаҳои байналхалқӣ (1969), Конвенсияи Вена оид ба намояндагии давлат дар муносибати онҳо бо созмонҳои байналхалқии характери умумидошта (1975), Конвенсияи Будапешт оид ба мақоми ҳуқуқӣ, имтиёзҳо ва имунитетҳои созмонҳои байнидавлатӣ, ки дар соҳаҳои муайяни ҳамкорӣ амал менамоянд (1980), Конвенсияи Вена оид ба ҳуқуқи шартномаҳо байни давлатҳо ва созмонҳои байналхалқӣ ва байни созмонҳои байналхалқӣ (1986), инчунин оинномаи таъсиси онҳо, шартномаҳои байналхалқӣ бо давлатро ворид намуд.

Перомуни ҳамкориҳои давлат ва созмонҳои байналхалқӣ дар соҳаи сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва дигар бахшҳои муносибатҳои байналмилалӣ шумораи зиёди созишнома ва шартномаҳои байналхалқии универсалӣ ва минтақавӣ, дучониба ва бисёрҷониба қабул карда шудаанд.

Ҳамин тариқ, фаъолияти давлат ва ниҳодҳои байналхалқӣ мувофиқи меъёрҳои ҳуқуқӣ танзим карда мешаванд. Дар мадди аввал ин меъёрҳои ҳуқуқии давлати алоҳида, конститутсияи он ва баъдан меъёрҳои ҳуқуқие мебошанд, ки дар якҷоягӣ аз ҷониби давлатҳои аъзои ниҳодҳои байналхалқии таъсисшуда таҳия ва қабул гардидаанд. Ниҳодҳои байналхалқӣ наметавонанд аз доираи он ваколатҳое, ки давлатҳои таъсисдиҳанда ба ўҳдааш гузоштаанд, берун раванд. Аз ин ҷо бармеояд, ки ҳангоми таъсис додани як ниҳоди байналхалқӣ давлатҳои таъсисдиҳанда дар муайян намудани меъёрҳои танзимкунанда ва

фаъолияти он, така ба манфиатҳои миллӣ ва афзалиятҳои ҳеш медиҳанд. Дар чунин ҳолат зикр намудан бамаврид аст, ки давлатҳои аъзо метавонанд ба ниҳодҳои таъсиснамудаи худ танҳо ҳамон ҳуқуқҳоро вогузор намоянд, ки мувофиқ ба конститутсияи онҳо мебошад.

Пас аз таъсиси худ ниҳодҳои байналхалқӣ мувофиқа намудани меъёрҳои фаъолияти аъзоёни худро дар соҳаи салоҳияти онҳо идома медиҳанд, эълomiaҳо, созишнома ва шарномаҳоро қабул менамоянд, ки ба аъзоёни созмон уҳдадорихои иловагиро зам менамоянд.¹ Мутобиқан онҳо фаъолияти давлатҳои аъзоро перомунӣ иҷроиши ихтиёрии уҳдадорихо назорат менамоянд ва мувофиқи меъёрҳои муқарраршуда ҳуқуқ доранд, ки нисбати иҷро нагардидани талаботҳо аз ҷониби кишварҳои аъзо, нисбати онҳо мучозоти муайян қабул намоянд. Албатта, бештари маврид чунин ба назар мерасад, ки имконияти ниҳодҳои байналхалқӣ дар маҷбур намудани аъзоёни худ оид ба иҷроиши дақиқи меъёрҳои ба таври дастаҷамъона қабулгардида, нисбат ба ниҳодҳои давлатӣ, махсусан дар муносибат бо аъзоёни пурқуввати созмон заифтар аст.²

Созмони байналхалқӣ ин воситаи ҳалли якҷояи масъалаҳои байналмилалӣ аст, ки ба манфиати миллату халқиятҳо, давлат ва ҷомеа дахл дорад. Мутобиқан, субъекти ин ниҳодҳои байналхалқӣ миллату халқиятҳо, давлат, мақомот ва иттиҳодияҳои онҳо мебошанд. Дар оинномаи созмонҳои байналхалқӣ ин субъектҳо ҳамчун аъзоён ба ҳисоб мераванд. Дар ҷаласаҳои ниҳодҳои байналхалқӣ метавонанд категорияҳои гуногуни субъектҳо, ба монанди аъзоёни комилҳуқуқ, алоқаманд, назоратчиён ва даъватшудагон иштирок намоянд. Ба таври расмӣ аъзоёни созмонҳои байналхалқӣ баробарҳуқуқ ҳисобида мешаванд. Масалан, дар Моддаи 3-юми Оинномаи СММ, ин созмон дар

¹ Ниг.: Pufendorf S. Of the Law of Nature and Nations. [Text] / S, Pufendorf. – New York, 1898. Book VIII. – P. 502

² Ниг.: Peters B. G. Institutional Theory in Political Science. [Text] / B, Peters. – The «New Institutionalism». – P. 127.

асоси принсипи баробарии тамоми аъзоёни он бунёд карда шудааст.¹ Оиннома ва мақсадҳои оинномавии созмонҳои байналхалқӣ бояд ба Оиннома ва мақсадҳои СММ мувофиқ бошанд, мутобиқан аъзогӣ дар ниҳодҳои байналхалқӣ бояд дар асоси баробарӣ асос ёфта бошад.

Оинномаи аксарияти созмонҳои байналхалқӣ, ҳуқуқи аъзоёни худро ба баробарӣ эълон намуда, нобаробарии воқеиро муқаррар менамоянд. Масалан, мавқеи аъзоён дар Созмони байналхалқии асёр дар қабули қарорҳо бо ҳаҷми саҳмгузории молиявии онҳо ба созмон муайян карда мешавад. Ҳамаи давлатҳои аъзо ҳуқуқ доранд, ки маблағи муайяно ба созмон пардохт намоянд, лекин мавқеи воқеии онҳо дар созмон бо саҳмгузории воқеии молиявӣ муайян карда мешавад. Лекин ин саҳмгузориҳо ва мутобиқан мавқеи овози даҳ аъзои пешбари созмон, ки 52,73% тамоми овозҳои созмонро идора менамоянд, ба таври ҷиддӣ аз яқдигар тафовут доранд. Дар чунин ҳолат 43 давлати аъзои Созмони байналхалқии асёр дар якҷоягӣ дорои тақрибан 1% овозҳо мебошанд. Албатта, чунин ҳолат ба даҳ кишвари пешбар имконият медиҳад, ки тамоми сиёсати созмонро муайян намоянд.²

Давлатҳои аъзои созмонҳои байналхалқӣ дар аксарияти ҳолатҳо бар зидди қабули ин ё он тағйирот баромад менамоянд ё тасдиқи онро дар парламенти миллӣ рад мекунанд. Умуман, ҳар як давлат дар ҳалли чунин масъалаҳо мустақил аст. Лекин, аз тарафи дигар, муқаррароте ки як ё якчанд давлат роҳи аксарияти мутлақи давлатҳоро дар ҳалли масъалаҳои глобалӣ пеша менамоянд ва имконияти амалӣ намудани хоҳиши худро нисбати дигар давлатҳо ба даст меоранд, наметавон муқаррарӣ номид.³ Аз ин хотир, амалияи созмонҳои байналхалқӣ механизмҳои мухталифи бартараф намудани чунин ҳолатро коркард

¹ Ниг.: Устав Организации Объединенных наций [Электронный ресурс]. [Текст] / <http://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text>

² Ниг.: Дробот Г. А. Роль международных организаций в мировой политике: основные теоретические подходы [Текст] / Г. Дробот // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология. -1999. -№1. – С. 93.

³ Ниг.: Bowett D. The Law of International Institutions. [Text] D, Bowett /London, 1975. – P. 320—321

намудааст, ки дар шароити имрӯза, шаклҳои зерини он мушоҳида карда мешаванд:

- давлатҳое, ки бо хоҳиши аксарияти парлумонӣ (конститутсионӣ) тавассути созмони байналхалқӣ ҳал намудани ин ё он масъала розӣ нестанд, метавонанд ба таври ихтиёрӣ онро тарк намоянд;

- давлатҳои аъзои созмонҳои байналхалқӣ изҳор менамоянд, ки уҳдадорихои нав ва иловагиро ба дӯш намегиранд, лекин ба дигар кишварҳо дар амалӣ намудани хоҳиши худ монеа эҷод намеkunанд;

- нисбат ба давлат мучозоти байналхалқӣ қабул карда мешавад ва дар ҳолати такрори вайронкунии тартиботи қабулгардида – барои ба таври доимӣ иҷро накардани уҳдадорихои оинномавии худ аз созмони байналхалқӣ хорич карда мешаванд.

Хусусиятҳои ҳамкорихои иҷтимоию сиёсии давлат бо созмонҳои байналхалқӣ, пеш аз ҳама, аз навъи созмони байналхалқӣ вобаста аст. Созмонҳои байналхалқӣ, ки дар кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз он ҷумла дар Тоҷикистон фаъолият доранд, метавон ба се навъи асосӣ ҷудо намуд:

- созмонҳои байналхалқии универсалию таъсиррасони глобалӣ: СММ, САҲА ва ғайра;

- созмонҳои байналхалқии минтақавӣ, ки дар доираи фазои пас аз шӯравӣ рушд намудаанд. Хусусияти ин созмонҳо дар он зоҳир мегардад, ки онҳо аз тарафи кишварҳои аъзо бунёд карда шуда, аз иштироки онҳо вобаста аст: ИДМ, СААД, СХШ ва ғайраҳо;

- созмонҳои байналхалқии таъиноти махсус: МАГАТЭ, ЮНЕСКО, Бонки ҷаҳонӣ ва ғайра.

Хусусияти ҳамкорихои иҷтимоию сиёсии ин созмонҳо бо давлатҳои минтақа, аз он ҷумла бо Тоҷикистон, аз омилҳои гуногун вобаста аст, ки дар ду принсипи мушаххас асос ёфтаанд:

- созмонҳои байналхалқӣ дар асоси манфиат ва хоҳиши худ амал менамоянд. Онҳо ба принсипи дахлнопазирӣ ба корҳои дохилии давлат ва ба инобат гирифтани афкори аҳолӣ ва ҷомеа, мақомотҳои давлатӣ

асос меёбанд. Механизмҳои чунин созмонҳо гуфтушунидҳо ва мушовараҳо мебошанд. Чунин вазъият аз омилҳо ва шартҳои мухталиф иборат аст. Чунин созмонҳои байналхалқӣ, дар аксарияти ҳолатҳо, вазифа ва барномаҳои ғайрисиёсӣ ва ғайриҳарбиро иҷро менамоянд. Сохтори ҷиддии фаъолият ва мақсаду вазифаҳои мушаххаси муайянгардида дар минтақа ба онҳо имконият медиҳанд, ки қарор ва роҳҳои бадастории натиҷаҳо дар асоси мақсадҳои стратегии худ қабул намоянд;

- созмонҳои байналхалқӣ, ки аз рӯи хусусиятҳо ва сохтори худ аз ақида ва манфиати давлатҳои аъзо вобаста мебошанд. Дар раванди қабули қарор онҳо манфиатҳои стратегии давлатҳои таъсискунандаро пайравӣ менамоянд. Дар фаъолияти онҳо, дар баъзе ҳолатҳо, унсурҳои фишороварӣ ва даҳлат намудан ба корҳои дохилии давлат мушоҳида карда мешавад. Тавассути гуфтушунидҳо бо мақомоти давлатӣ ва бахшҳои ҷамъиятӣ, созмонҳои байналхалқӣ кӯшиш менамоянд, ки онҳоро ба ҳамкорӣ водор намоянд, то дар якҷоягӣ қарор қабул намоянд. Механизми кори созмонҳои байналхалқӣ тамоми воситаҳои имконпазирро аз гуфтушунидҳо то ба танқидҳои сиёсӣ ва фишороварии иттилоотӣ дарбар мегирад.¹

Ҳамин тариқ, метавон зикр намуд, ки ҳамкориҳои иҷтимоиву иқтисодии давлат бо созмонҳои байналхалқӣ аз вазифаҳои давлат ва созмонҳои байналхалқӣ, аз манфиатҳои миллии давлатҳо, аз заминаҳои ҳуқуқии мавҷуда, аз навъ ва самти фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ вобаста аст. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар як қатор ҳолатҳо созмонҳои байналхалқӣ барои иҷроиш ба давлатҳои алоҳида тавсияҳо медиҳанд, ки дар амалӣ намудани чунин тавсияҳо давлат озод аст. Лекин, мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки як қатор созмонҳои байналхалқӣ, ба хоҳири кӯмакҳои қарзӣю молиявӣ иҷроиши тавсияҳо ба таври қатъӣ талаб менамоянд. Албатта, чунин ҳолатҳо дар

¹ Ниг.: Жабин Ж.Р. Особенности, специфика и уровни сотрудничества международных организаций в центральноазиатском регионе [Текст] / Ж. Жабин // Вестник КазНПУ, 2010. – С. 75.

муносибати байни давлат ва созмонҳои байналхалқӣ зиёд ба назар мерасанд, ки ба самаранокии сиёсати дохилӣ ва хориҷии давлати алоҳида таъсири манфӣ мерасонанд.

Афзоиши нақш ва мақоми созмонҳои байналхалқӣ дар муносибатҳои байналмилалӣ муосир боиси рӯоварии фаъоли давлатҳо барои ҳамкорӣ дар доираи онҳо шудааст. Воқеан ҳам созмонҳои байналхалқӣ дар ҳалли мушкилоти мухталифи сиёсӣ ва амалӣ намудани лоиҳаҳои мухталифи иҷтимоӣ нақши муассир гузошта метавонанд. Дар шароити имрӯза омилҳои мухталифе аз қабилӣ ҳамкориҳои иқтисодии минтақавӣ, фароҳам овардани имкониятҳо барои амалӣ намудани иқтисодии давлатҳо, зарурати ҳифзи амнияти суботи умумӣ, омилҳои тамаддуниву геополитикӣ давлатҳоро водор барои ҳамкорӣ дар доираи созмонҳои мухталифи байналхалқӣ намудааст.

Ҳамин тариқ, дар асоси баррасии ҳамкориҳои иҷтимоиву сиёсии давлат ва созмонҳои байналхалқӣ чунин хулосабарорӣ намудем:

- ҳамкориҳои иҷтимоию сиёсии давлат ва созмонҳои байналхалқӣ дар доираи вазифаҳои байналхалқии давлат ва вазифаҳои асосии созмонҳои байналхалқӣ ба роҳ монда мешаванд;

- дар ҳуқуқи байналхалқӣ ва оинномаи созмонҳои байналхалқӣ доираи ҳамкориҳои давлат ва созмонҳои байналхалқӣ ба таври саҳеҳ муайян карда шудаанд;

- давлат дар ҳамкорӣ бо созмонҳои байналхалқӣ ҳифзи манфиатҳои миллиро дар аввал гузошта, метавонад аз иҷроиши уҳдадориҳои иловагӣ даст кашад;

- дар ҳолати иҷро нагардидани уҳдадориҳо аз тарафи давлат, созмони байналхалқӣ метавонад нисбати он мучозоти сиёсӣ қабул намояд, дар ҳолати такрори амал, созмонҳои байналхалқӣ метавонанд давлатро аз аъзогӣ маҳрум намоянд;

- ҳамкориҳои иҷтимоию сиёсии давлат бо созмонҳои байналхалқӣ аз навъ ва самти фаъолияти созмони байналхалқӣ вобаста аст.

1.3. Созмонҳои байналхалқӣ ва истиқлолияти давлатӣ дар шароити муосири муносибатҳои байналхалқӣ

Нақши калидӣ дар низоми муосири муносибатҳои байналмилалӣ ба давлатҳои мустақили миллӣ тааллуқ дорад. Тартиботи байналмилалии Вестфал, ки соли 1648 бунёд гардида буд, дар муддати якчанд садсола мавқеи асосии давлатҳои соҳибистиклол ва шаклгирии муносибатҳои байналмилалиро дар сиёсати ҷаҳонӣ муайян намуд. Лекин, дар шароити имрӯза, давлатҳои миллӣ дигар иштирокчии ягонаи арсаи байналмилалӣ нестанд.

Дар нимаи дуюми асри XX дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ дар як қатор бо давлатҳои миллӣ иштирокчиёни нав, ба монанди созмонҳои байналхалқӣ, форумҳои дипломатияи бисёрҷониба, ширкатҳои фаромиллӣ, минтақаҳои наздисарҳадӣ ба фаъолият оғоз намуданд. Афзоиши нақш ва мавқеи онҳо дар ҳаёти байналмилалӣ, махсусан дар охири асри XX мушоҳида карда мешавад. Ҳамин тариқ, метавон зикр намуд, ки ба ҷои низоми байналмилалии якмеҳварии як иштирокчӣ, низоми байналмилалии бисёрмеҳвар бо иштирокчиёни зиёд зуҳур намуд.

Дар чунин шароит масъалаи фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ ва истиқлолияти давлатии кишварҳо муҳим мегардад, ки диққати махсуси муҳаққиқон ва сиёсатмадоронро талаб менамуд. Албатта, масъалаи таносуби фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ ва истиқлолияти давлатии кишварҳо дар заминаи меъёрҳои ҳуқуқӣ ба роҳ монда мешавад. Ҷанбаи ҳуқуқии фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ дар он зоҳир мегардад, ки онҳо дар асоси меъёрҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ва меъёрҳои ҳуқуқии дохилидавлатӣ бунёд гардида, хусусияти бунёд намудани меъёрҳои ҳуқуқиро доранд. Бо ин хусусияти худ созмонҳои байналхалқӣ асоси ҳуқуқии муносибатҳои байналхалқиро бунёд менамоянд ва ҳамчунин устуворию тартиботи онро таъмин мекунанд.

Асоси низоми муосири ҳуқуқи байналмилалӣ Оинномаи СММ ба шумор меравад. Аз ин хотир зарур аст, ки дар муносибатҳои байналмилалӣ ва сиёсати ҷаҳонӣ ба Оинномаи СММ таваҷҷуҳи махсуси сиёсатмадорон ва муҳаққиқони соҳаи сиёсати хориҷӣ равона карда шавад. Барои муайян намудани ҷанбаҳои ҳуқуқи фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ ошкор намудани таркиб, табиати ҳуҷҷатҳои таъсисӣ, инчунин таъсиргузори қарорҳои қабулшуда муҳим аст. Ҳамин тариқ, дар асоси табиати ҳуқуқи созмони байналхалқӣ мақсадҳо, манфиатҳои умумӣ ва мувофиқашудаи кишварҳои аъзо гузошта мешаванд ва ҳуди созмон бошад ҳамчун форум ва пойгоҳе барои ивазнамоии афкор, ҳамоҳангсозӣ ва мувофиқа намудани мавқеъ ва амали давлатҳо оид ба як қатор доираи масъалаҳои дорой аҳамияти байналхалқӣ баромад менамояд.¹

Пас аз зухур ва тақвияти нақши созмонҳои байналхалқӣ яке аз масъалаҳои асосиро дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ масъалаи ҳифзи истиқлолияти давлатӣ ташкил медиҳад. Хусусан чунин саволгузориҳое зухур намудаанд, ки фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ то чӣ андоза ба истиқлолияти давлатӣ таъсир мегузоранд ва таносуби миёни аъзогӣ дар созмони байналхалқӣ ва истиқлолияти як давлат дар чист?

Масъалаи истиқлолияти давлатӣ ҳамчун принципи муҳим дар муносибатҳои байналмилалии муосир эътироф гардидааст. Хусусан принципи истиқлолияти давлатӣ дар Оинномаи СММ ба таври возеҳ баён карда шудааст. Аз он ҷумла дар моддаи 2-юми Оинномаи СММ чунин омадааст, ки созмон ба принципи баробарии соҳибхитиёрии аъзоён асос ёфтааст. Оинномаи мазкур ба ҳеҷ сурат ба СММ ҳуқуқи даҳолат намудан ба коре, ки ба салоҳияти дохилии ҳаргуна давлат дохиланд намедиҳад.²

¹ Ниг.: Морозов Г.И. Международные организации. Некоторые вопросы теории. [Текст] / Г. Морозов – М.: Мысль, 1974. –С. 231.

² Ниг.: Устав ООН. [URL:http://un.org/ru/about-us/un-charter/full-text](http://un.org/ru/about-us/un-charter/full-text) [Текст] санаи дастрасӣ 12.12.2022

Дар Акти хотимагии Хелсинкӣ низ ба масъалаи истиқлолияти давлатҳои аъзои САҲА таваҷҷуҳи хоса равона карда шудааст. Дар ин ҳуҷҷати байналхалқӣ чунин омадааст, ки давлатҳои аъзо баробарии соҳибхитӣ, вижагии хоси якдигар ва ҳамаи ҳуқуқҳои дахлдор ба истиқлолияти онҳо, аз он ҷумла ҳуқуқи ҳар як давлатро ба баробарии ҳуқуқӣ, тамомияти арзӣ, озодӣ ва истиқлолияти сиёсӣ эҳтиром менамоянд.¹ Аз муқарраротҳои зикршуда бармеояд, ки масъалаи истиқлолияти давлатҳо барои созмонҳои байналхалқӣ ҳамчун арзиши муҳим боқӣ мемонад.

Аслан истиқлолияти давлатҳо хосияти нисбӣ дорад ва ҳифзи он аз омилҳои мухталиф ва ҳолати давлатҳои алоҳида дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ вобастагӣ дорад. Албатта дар ҳама сурат дар муносибатҳои байналмилалӣ давлатҳо кӯшиш бар он мекунанд, ки истиқлолияти хешро ҳамчониба ҳифз ва тақвият бахшанд. Аммо ба ҳар сурат омилҳои мухталифи замонӣ ва заминавӣ ба ин раванд таъсири худро мегузорад. Ҳам дар доираи муносибатҳои дучониба ва ҳам дар доираи муносибатҳои бисёрҷониба масъалаи ҳифзи истиқлолияти давлатӣ аз шароитҳо ва ҳолати рушди инкишофи як давлат вобастагӣ дорад. Дар ҳама сурат дар доираи муносибатҳои дучониба низ таъсир ва нуфузи давлати иқтидорманд бештар мегардад. Ба андешаи мо ҳифзи истиқлолияти давлатӣ бештар дар доираи созмонҳои байналхалқӣ имконпазир мегардад, зеро дар ин фазо давлат имкон пайдо менамояд, ки вобаста ба меъёрҳои муқарраршуда талаботҳо ва манифатҳои худро пеш гузорад.

Созмонҳои байналхалқӣ дар доираи хеш ба давлатҳои хурд низ имкон медиҳанд, ки мавқеи худро баён дошта бошанд. Аз ин рӯ, созмонҳои байналхалқӣ майдоне ҳастанд, ки дар доираи онҳо ба давлатҳои аз ҷиҳати иқтидор на чандон пешрафта имкон дода мешавад, то ташаббусҳои хешро ироа намоянд.

¹ Ниг.: Хельсинкский Заключительный акт. URL:http://osce.org/files/f/documents/0/c/39505_1.pdf [Текст] санаи дастрасӣ 03.11.2021

Созмонҳои байналхалқӣ то ҳадди муайян баробарии аъзоёнро дар доираи фаъолияти хеш фароҳам менамоянд, ки ба давлатҳои хурд низ имкони роҳбарӣ намудан ба созмон ва ироаи мавқеяшро медиҳанд. Дар доираи муносибатҳои дучониба чунин имконият мавҷуд нест ва дар ҳама сурат давлати қудратманд бо истифода аз тавони хеш ба давлати аз ҷиҳати иқтидор заифтар таъсир мегузорад.

Ҳамчунин он ҷиҳатро зикр намуданамон зарур аст, ки созмонҳои байналхалқӣ дар бисёр мавридҳо ҳамчун заминаи ҳифзу бақои истиқлолияти давлатии кишварҳо баромад менамоянд. Хусусан онҳо дар ҳалли мушкилоти давлатҳои, ки воридаи бӯҳрон шудаанд, кӯмак расонида бо ин васила ба ҳифзи истиқлолияти онҳо мусоидат менамоянд.

Масъалаи таъсиргузориҳои созмонҳои байналхалқӣ ба истиқлолияти давлатҳо ҳамчунин аз навъи созмони байналхалқӣ ва соҳаи фаъолияти он вобастагӣ дорад. Барои мисол созмонҳои байналхалқии ҳарбӣ дар сурати зарурат нерӯҳои ҳарбии кишвари аъзоро барои баргузор намудани амалиёти ҳарбӣ басиҷ мекунанд, ки дар чунин ҳолат давлати аъзо новобаста аз хости хеш дар он ширкат менамояд.

Созмонҳои байналхалқии байниҳукуматӣ бо фарогирии аъзогии давлатҳо ва бо риояи ҳатмии принсипи умумиэтирофгардидаи ҳуқуқи байналхалқӣ таъсис мегарданд, ки баробарии соҳибистиклолии давлатҳо ва бунёди созмонро дар асоси ихтиёрӣ, бисёрҷониба ва шартномавӣ таъмин менамоянд. Маҳз ҳуҷҷати таъсисии (оиннома, шартнома) созмонҳои байналхалқӣ меъёре ба ҳисоб меравад, ки тавозуни миёни соҳибистиклолии давлат ва мақсаду манфиатҳои умумии созмонро муқаррар менамояд. Илова бар ин, чунин ҳуҷҷат ба сифати субъекти ҳуқуқи байналмилалӣ будани ин ё он созмон, ки иродаи давлатҳои таъсисдиҳандаро нисбати бунёди субъекти нави ҳуқуқи байналхалқӣ ва ваколатдор намудани он бо ҳуқуқ ва уҳдадорихои байналхалқӣ барои иштирок дар муносибатҳои байналхалқӣ амалӣ менамояд, баромад мекунад.

Ваколатдор намудани созмони байналхалқӣ бо ҳуқуқ ва ўҳдадорихо заминаи ба расмият даровардани иродаи созмони байналхалқӣ мегардад, ки метавонад аз иродаи инфиродии давлатҳои аъзо тафовут дошта, бо субъекти ҳуқуқӣ будан асос ёбад. Хуччати таъсисӣ мавқеи созмони байналхалқии байнихукуматиҳо ба расмият мебарорад, мақсад, вазифаҳо, принципҳо ва тартиботи бунёд ва барҳам додани он, шарту шароити аъзогӣ, салоҳият ва ваколатҳо, сохтор, имтиёзҳо, чараҳои қабули қарорҳо ва пайдо намудани нерӯи ҳуқуқии қарорҳои созмонро муайян менамояд.¹

Бунёди созмон бо ифодаи иродаи мувофиқагардидаи давлатҳо амалӣ гардида, дар шартномаи байналхалқӣ ё дар қарори созмони аллакай мавҷуда тасдиқ карда мешавад. Чунин ифодаи ирода барои шуруи қатъ намудани мавҷудияти созмон, ки тариқи ба имзо расонидани протокол оид ба пароканда намудани созмон ба расмият дароварда мешавад, талаб мегардад.

Давлатҳои аъзои созмон метавонанд, ки давлати ибтидоӣ (таъсидиханда) ва ё давлати пайвастигардида бошанд, ки дар умум ба ҳаҷми ваколатҳо таъсир намерасонад. Аз ин хотир ин ду категорияи аъзоён комилҳуқуқ ҳисобида мешаванд. Қатъ гардидани аъзогӣ дар ҳама сурат дар натиҷаи баромадан ё хориҷ гардидан аз созмон имконпазир аст. Барои кишварҳои ғайриаъзо, дар амалия якчанд шакли иштирок дар фаъолияти созмон, ба монанди мақоми назоратчӣ, мавқеи аъзои алоқаманд, мавқеи давлати махсусан даъватшуда, мавқеи шарик оид ба гуфтугӯ ва ғайраҳо муайян карда шудаанд. Аслан ин гурӯҳи давлатҳо дар раванди қабули қарор дар доираи созмон ширкат намебаранд.

Яке аз масъалаҳои муҳимми омӯзиши созмонҳои байналхалқӣ дар доираи илмҳои сиёсӣ ин сатҳи мустақилияти созмонҳои байналхалқӣ аз давлат ва ҳамчун субъекти алоҳида баромад намудани онҳо дар ҳалли мушкилоти арсаи ҷаҳонӣ ва минтақавӣ ба ҳисоб меравад. Албатта,

¹ Ниг.: Право и межгосударственные объединения / под общ. ред. В.Г. Вишнякова. [Текст] / - СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. –С. 373.

нисбати ин масъала муҳаққиқон мавқеи ягона надоранд. Як қатор муҳаққиқон созмонҳои байналхалқиро ҳамчун маҳсули фаъолияти давлат медонанд.¹ Метавон ин ақидаро дастгирӣ намуд, зеро созмонҳои байналхалқӣ ҳамчун ниҳоди алоҳида аз ҷониби зиёда аз се давлат ба хотири таъмини самаранокии фаъолият дар соҳаҳои алоҳида бунёд карда мешаванд ва бояд дар хизмати давлат қарор бигиранд.

Илова бар ин, гурӯҳи дигари муҳаққиқон чунин мешуморанд, ки созмонҳои байналхалқӣ ба иштирокчиёни ғайридавлатии муносибатҳои байналмилалӣ дохил мешаванд. Масалан, К.Арчер, ин ақидаро дастгирӣ намуда, делалелҳои зеринро пешниҳод менамояд:

- як қатор созмонҳои байналхалқӣ дорои қисмҳои алоҳидаи сохторӣ мебошанд, ки ба онҳо созмонҳои ғайриҳукуматӣ дохил мешаванд;

- ҳукумат танҳо шоҳаи иҷроияи ҳокимияти давлатӣ ба ҳисоб меравад ва ин танҳо як қисми он аст, дигар шоҳаҳои ҳокимият ба созмонҳои байналхалқӣ дохил нестанд.²

Албатта мо наметавонем ин ақидаро тарафдорӣ намоем, зеро давлат аз мақомотҳои алоҳида иборат аст, ки ҳар яке дорои вазифаҳои хоси худ мебошанд ва онҳо дар якҷоягӣ сохтори умумии давлатро ташкил менамоянд. Пас дар масъалаи байналхалқӣ вазифаи намояндагӣ ба ҳукумат вогузор карда шудааст. Аз тарафи дигар шоҳаҳои дигари ҳокимият, ҳокимияти қонунгузор ва ҳокимияти судӣ низ дар ҳолатҳои зарурӣ, дар таҳия ва амалӣ намудани ҳуҷҷатҳои алоҳида ва хусусан дар қабули шартномаҳои байналхалқӣ фаъолона ширкат меварзанд.

Муҳаққиқ В.Н. Федоров фаъолияти созмонҳои байналхалқиро баррасӣ намуда, чунин зикр менамояд, ки онҳо як навъ марказҳои ҳамоҳангсози манфиати давлатҳо ва таъмини мувофиқати кӯшиши онҳо дар ҳалли ин ё он масъалаи байналмилалӣ ба ҳисоб мераванд. Созмонҳои байналхалқӣ давлатро фуру намебаранд ва нисбати онҳо

¹ Kegley Ch. World Politics: Trend and Transformations. [Text] / Ch. Kegley – Belmont: Tomson Higher Educations, 2007. – P. 138.

² Ниг.: Archer C. International Organizations. 3 ed. L. [Text] / C, Archer – N. Y.: Routledge, 2001. – P. 57.

хукмронӣ намекунанд. Онҳо сохторҳои алоҳидаи байни миллатҳо ба ҳисоб мераванд.¹

Албатта, метавон ин ақидаро дастгирӣ намуд, ки созмонҳои байналхалқӣ дар ҷамоҳангсозии фаъолияти кишварҳо дар шакл ё самти муайян мусоидат менамоянд ва то ҳадди муайян самаранокии фаъолияти давлатро таъмин месозанд. Лекин дар назар доштан зарур аст, ки созмонҳои байналхалқӣ дар доираи фаъолият ва салоҳиятҳои худ метавонанд меъёрҳои ҳуқуқиро таҳия ва коркард намоянд, ки амалӣ намудани онҳо то андозае озодии амали давлатро дар арсаи байналхалқӣ ва ҳатто дар самти сиёсати дохилӣ маҳдуд менамояд.

Муҳаққиқ Г.А.Дробот шароити муносири низоми муносибатҳои байналмилалиро баррасӣ намуда, зикр менамояд, ки дар он нақш ва мавқеи созмонҳои байналхалқӣ бузург аст. Ҳамин тавр ӯ фаҳми нақши созмонҳои байналхалқиро дар сиёсати ҷаҳонӣ васеъ намуда, пешниҳод менамояд, ки дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ сатҳи нави ҳамкориҳои байналхалқӣ заруранд. Чунин сатҳи ҳамкориҳо танҳо дар доираи фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ тариқи гуфтугӯ, ҷустуҷӯ ва бадастории созиш, муошират ва мувофиқанамой имконпазир аст.²

Метавон ин мавқеи муаллифро тарафдорӣ намуд, лекин дар аксарияти ҳолатҳо дар доираи фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ асосан манфиати ҳамон давлат бештар ба инобат гирифта мешавад, ки мавқеи устувор дорад ва аз ҷиҳати иқтисодӣ рушдкарда буда, дорои нерӯи муайяни ҳарбӣ аст. Яъне, дар бароҳмонии ҳамкориҳои сатҳан ва сифатан баланд, ки муаллиф зикр менамояд, манфиат ва талаботҳои кишварҳои нисбатан хурд ва заиф асосан рад карда мешаванд, ё нисбати онҳо “сиёсати зери чатр” истифода бурда мешавад.

Давлат ва созмонҳои байналхалқӣ ҳам дар тартиботи доктринавӣ ва ҳам дар тартиботи конвенсионӣ ҳамчун субъектҳои ҳуқуқи

¹ Ниг.: Федоров В.Н. Организация Объединенных Наций, другие международные организации и их роль в XXI веке. [Текст] / В. Федоров. – М.: МГИМО (У), ИНО-центр, Логос, 2005. – С.53.

² Ниг.: Дробот Г.А. Роль международных организаций в мировой политике: основные теоретические подходы [Текст] / Г, Дробот // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология. -1999. - №1. – С. 85.

байналмилалӣ эътироф карда шудаанд. Лекин, ҳамкориҳои онҳо ба таври ногузир ба тағйироти мавқеи ҳуқуқӣ оварда мерасонад ва ба субъекти ҳуқуқӣ будани онҳо унсурҳои нав ворид мегарданд. Дар адабиёти муосир масъалаи таъсиррасонии тарафайни давлат ва созмонҳои байналхалқии нисбатан мураккаб ҳамчун мутобиқати истиқлолияти давлатӣ ва унсурҳои фаромиллӣ дар салоҳиятҳои созмонҳои байналхалқии байниҳуқуматӣ ифода карда шудааст. Дар ин радиф масъалаи истиқлолияти давлатӣ дар шакли мутобиқати салоҳиятҳои давлат ва созмони байналхалқӣ нисбат ба интиқоли қисме аз салоҳиятҳои давлат ба созмони байналхалқӣ ё амалӣ намудани якҷояи вазифаҳои муайян баромад менамояд.

Истиқлолият сифати ҷудонопазири давлат ҳамчун субъекти ҳуқуқи байналхалқӣ ва яке аз категорияҳои муҳимми сиёсӣ ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад. Давлат созмони сиёсии аввалин ва асосии ҷомеаи муосир ба ҳисоб меравад.¹ Яъне, нисбат ба давлатҳо дар муносибатҳои байналхалқӣ ҳокимияти олий ҷой надорад, ки тавонад ба онҳо қоидаи рафторро дар муносибат ба якдигар талқин намояд. Дар як ҳолат давлатҳо бунёдгар ва кафили асосии риояи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ мебошанд; онҳо мавқеи субъекти ҳуқуқиро дар асоси чунин хусусият, ба монанди истиқлолияти давлатӣ касб менамоянд.

Истиқлолияти давлатӣ ҳамчун мавқеи олий дар доираи ҳудуди муайян ва дар муносибатҳои байналмилалӣ муайян карда мешавад. Истиқлолият, махсусан, дар ду ҳолат зоҳир мегардад.

Якум, дар вучуд надоштани ҳокимияти фаромиллӣ, ки ба давлат қоидаҳои ҳатмии рафторро дар муносибатҳои байналмилалӣ муқаррар менамояд, яъне дар зарурати ризоияти давлат барои қабули уҳдадорӣҳои ҳуқуқии байналхалқӣ зоҳир мегардад. Дуюм, дар баробарҳуқуқии давлат ҳамчун субъекти ҳуқуқи байналхалқӣ, мушоҳида карда мешавад.²

¹ Ниг.: Анцелотти Д. Курс международного права. [Текст] / Д. Анцелотти. – М., 1961. Т. 1. – С. 25.

² Ниг.: Пастухова Н.Б. Национально-государственный суверенитет в контексте глобализации, интеграционных процессов в мире, новых вызовов и угроз [Текст] / Н. Пастухова // Lex Russia (Русский закон). — 2006. № 1. – С. 27.

Ҳамин тариқ, истиқлолияти давлатӣ дар арсаи байналхалқӣ бо уҳдадории он дар риояи истиқлолияти давлатҳои дигар алоқаи ногусастанӣ дорад. Ин аломатҳо бешубҳа чанбаи берунаи истиқлолиятро тасниф менамоянд. Лекин чунин равандҳо, ба монанди ҷаҳонишавӣ ва ҳамгирии ҷаҳонӣ ба таври ногузир ислоҳоти худро нисбати истиқлолияти давлатӣ дар арсаи байналхалқӣ ворид менамоянд. На танҳо истиқлолият дар муносибатҳои байналхалқӣ, балки мақоми олий доштан дар ҳудуди худ, ки хоси давлатҳо мебошад, бештар бо ҳуқуқҳои байналмилалӣ маҳдуд карда мешавад. Масалан, агар дар гузашта унсуре муҳимми истиқлолияти давлат ҳуқуқ ба ҷанг бар зидди давлатҳои дигар бошад, пас дар шароити имрӯза оғоз намудани ҷанг ҷинояти вазнини байналхалқӣ шуморида мешавад. Ҳуқуқ ва озодиҳои инсон, ки ба таври истисноӣ салоҳияти дохилии давлат ба ҳисоб меравад дар шароити имрӯза зери назорати ҳуқуқи байналмилалӣ қарор дорад.

Ҷаҳонишавӣ ҳамчун омил, ки ба рушди муносибатҳои байналмилалӣ таъсир мерасонад, муносибатҳои навро нисбат ба истиқлолият ва мазмуну мундариҷаи он пешниҳод намудааст. Аксарияти муаллифони заифгардии “истиқлолияти давлатӣ”-ро зикр менамоянд, ки дар чунин ҳолат давлат маҷбур аст, салоҳиятҳои худро бо сохторҳои байналхалқӣ ва созмонҳои ғайриҳукумати “тақим намояд”.¹

Ҳамчунин андешаҳо перомунӣ бунёди як навъ низоми умумиҷаҳонии “таҳаммул ва тавозун” пешниҳод гардидааст, ки қоидаи рафторро бо илова намудан ва иваз кардани шартномаҳои байналхалқӣ ва умуман уҳдадорихо, ки давлатҳо онҳоро ихтиёран қабул менамоянд, муайян мекунад.²

Равандҳои ҷаҳонишавӣ, ки солҳои охир босуръат рушд менамоянд, бешубҳа ба амал намудани давлатҳо ва ниҳодҳои заминавии онҳо

¹ Ниг.: Пастухова Н.Б. Национально-государственный суверенитет в контексте глобализации, интеграционных процессов в мире, новых вызовов и угроз [Текст] / Н. Пастухова // Lex Russia (Русский закон). — 2006. № 1. — С. 27.

² Ниг.: Simonovic I. Relative Sovereignty of the Twenty First Century. //Hastings International and Comparative Law Review. 2002. Vol. 25. № 3. -P. 376.

таъсири бузург мерасонанд. Дар чунин ҳолат, албатта, таъсири онҳо ба истиқлолияти давлатӣ низ кам нест. Лекин ба тағйиротҳои дақиқ ва зиёд, ки дар ҷаҳон дар даҳсолаҳои охир ба миён омадаанд, нигоҳ накарда, истиқлолияти давлатӣ меъёри муҳимми конституционии аксарияти давлатҳо боқӣ мондааст.

Тағйирпазирии нақши давлат, махсусан дар ҷаҳони рушдкарда мушоҳида карда мешавад. Равандҳои иттилоотӣ молиявӣ ва дигар фарояндҳо, ки бо ҷаҳонишавӣ алоқаманд мебошанд, имконияти ҳукуматҳои миллиро дар назорати вазъияти дохилидавлатӣ ва идоракунии он маҳдуд менамоянд. Давлатҳои алоҳид, зери таъсири афзояндаи вазъият дар бозорҳои ҷаҳонӣ қарор дошта, дар сатҳи муайян истиқлолиятро дар иқтисоди миллӣ аз даст медиҳанд. Онҳо тадриҷан наметавонанд, ки ба вазъияти дохилии хеш дар соҳаи иқтисодӣ ва молиявӣ таъсири назаррас дошта бошанд. Дар навбати худ чараёнҳои иттилоотӣ ва паҳни иттилооти мухталиф бештар идоранашаванда мегарданд.

Чуноне ки мушоҳида мегардад аксарияти вазифаҳо, ки пештар аз тарафи ҳукуматҳо амалӣ мегардиданд, дар шароити имрӯза ба ширкатҳои фаромиллӣ ва ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ мегузаранд. Созмонҳои мухталифи байналхалқии сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳифзи ҳуқуқ, динӣ ва ҳамчунин созмонҳои байналхалқии ғайриҳукуматӣ ба таври васеъ ва фарогир ба афкори ҷамъиятӣ, ташаккули сиёсат, таҳияи қонунҳо таъсири афзоянда расонида, худ як қатор вазифаҳои ҳокимиятиро иҷро менамоянд. Ҳатто дар шароити имрӯза созмонҳои байналхалқии ғайриҳукуматӣ дар фаъолияти комитет ва комиссияҳои СММ ба таври фаъолона иштирок менамоянд.

Истиқлолияти давлатӣ ба таври органикӣ ҳудуди муайяно дар бар мегирад. Ҳудуд, давлат ва миллат категорияҳои ба якдигар алоқаманд буда, таърихан дар пайванди ногусастанӣ бо якдигар ташаккул ёфтаанд. “Коллективият танҳо дар ҳамон ҳолат метавонад давлат бошад, ки дар

худуд ва сарҳадоти муайян ҷойгир бошад. Бе худуд давлат низ буда наметавонад”.¹

Моҳияти марҳилаи муосири ҷаҳонишавӣ, аз бисёр ҷиҳат, дар шусташавии сарҳадоти давлатӣ ифода мегардад. Дар аввал сарҳадоти давлатҳои миллӣ дар соҳаи иқтисодиёт шаффоф гардиданд. Сипас, ин раванд ба муносибатҳои иҷтимоӣ, ҳарбӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва дигар муносибатҳо ворид шуд.

Кушода шудани сарҳадоти байнидавлатӣ одатан бо фаъолгардии иштирокчиёни фаромиллӣ ва ғайридавлатӣ дар арсаи ҷаҳонӣ: созмонҳои байниҳукуматӣ, ширкатҳои фаромиллӣ, минтақаҳои дохилидавлатӣ, навъҳои мухталифи созмонҳои ғайридавлатӣ ҳамроҳӣ карда мешавад.²

Бешубҳа, иштирокчиёни фаромиллӣ ва ғайридавлатӣ дар арсаи байналмилалӣ дар гузашта низ ҷой доштанд, лекин масъала дар он зоҳир мегардад, ки то кадом андоза фаъолияти онҳо дар оғози садсолаи кунунӣ ба сохтори ҷаҳон ва истиқлолияти давлатии кишварҳо таъсир мерасонад.

Дар шароити имрӯза давлатҳо маҷбуранд, ки аз як тараф ба созмонҳои байналхалқии ҳукуматӣ ва ғайридавлатӣ, аз тарафи дигар ба минтақаҳои худ эътибори зарурӣ диҳанд. Дар ин маънӣ, “шусташавии” истиқлолияти давлатӣ мушоҳида карда мешавад, давлат гӯё аз он принсипҳо, ки дар назарияи классикии истиқлолият дарҷ гардидаанд, дур мегардад. Аз ин рӯ, раванди мураккаби ҳамкорӣ ва таъсири мутақобилаи сохторҳои давлатӣ ва созмонҳои байналхалқӣ ба миён омадааст.³

Созмонҳои байналхалқии байниҳукуматӣ ҳамчун шакли ҳамкорихои бисёрҷониба аз ҷониби давлатҳо ва аз рӯи зарурат бунёд мегарданд, ки аз талаботҳои объективии муносибатҳои байналхалқӣ бармеоянд.

Субъекти ҳуқуқӣ будани созмонҳои байналхалқии байниҳукуматӣ аз иродаи давлатҳои аъзо, инчунин ҳадафҳо, салоҳият, ваколатҳо,

¹ Дюги Л. Конституционное право. [Текст] / Л. Дюги. – М., 1908. – С.128.

² Ниг.: Simonovic I. Relative Sovereignty of the Twenty First Century [Text] / I, Simonovic //Hastings International and Comparative Law Review. 2002. Vol. 25. № 3. - P. 376.

³ Ниг.: Анцелотти Д. Курс международного права. [Текст] / Д. Анцелотти. – М., 1961. Т. 1. - С. 25.

хусусияти қарорҳои қабулшуда, сохтори мақомот ва дигар нишондиҳандаҳо вобаста аст. Дар таъсиси созмонҳои байналхалқӣ давлатҳо ҳамчун ниҳодҳои соҳибистиклол ва баробарҳуқуқ баромад менамоянд, ки ба ягон ваколати созмон тобеъ нестанд ва дар асоси шартномаи байналхалқӣ онро ташкил медиҳанд. Дар ҳамаи марҳилаҳои ин раванд ҳамкориҳои давлатҳо характери ҳамоҳангсозӣ ва уфуқӣ дошта, ҳамкориҳои субъектҳои як сатҳ ба ҳисоб меравад.

Қувваи ҳуқуқӣ пайдо намудани оинномаи созмони байналхалқӣ ба натиҷаҳои хеле муҳим оварда мерасонад. Субъекти нави ҳуқуқи байналхалқӣ зухур мекунад, ки ба давлатҳои онро созмондода монанд нест. Созмони байналхалқӣ, ки аз тарафи давлатҳо бунёд мегардад, новобаста аз ирода ва хоҳиши аъзоёни алоҳида ҳастии худро дорад, лекин ин созмон дорои истиқлолият нест. Он дорои ирода ва ваколатҳо мебошад, ки барои иҷрои вазифаҳои он заруранд. Ваколати созмон на танҳо бо муқаррароти мувофиқи оиннома, балки мақсад ва принципҳои он муайян карда мешавад. Ин имконият медиҳад, ки созмон барои бадастории мақсад, ки ба хоҳири он бунёд карда шудааст, фаъолияти худро амалӣ намояд ва ба воқеияти муносибатҳои байналхалқӣ ворид гардад.¹

Перомуни таъсиргузориҳои фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ ба истиқлолияти давлатҳо андешаҳои мухталиф баён шудаанд. Муҳаққиқон вобаста ба ин мавзӯ дидгоҳҳои мухталифиро ироа доштаанд. Дар даҳсолаҳои охир консепсияи ҷаҳонишавӣ пайдо гардид, ки мувофиқи он давлат мустақилии худро ҳамчун маркази қабули қарор дар муносибатҳои байналмилалӣ, аз даст медиҳад. Дар ин самт масъалае пайдо мешавад, ки то кадом андоза паҳншавии созмонҳои байналхалқӣ ва тамоюли ҷаҳонишавӣ ба тарзи амалигардии сиёсати ҷаҳонӣ таъсир мерасонад ва онро дигаргун менамояд? Муҳаққиқи тоҷик А. Ҷӯраев дар мақолаи худ таҳти унвони “Фарҳанги миллӣ ва давлати соҳибистиклол

¹ Ниг.: Загладин В.В., Фролов И.Т. Глобальные проблемы современности: научные и социальные аспекты. [Текст] / В. Загладин. – М., 1981. – С. 123.

дар шароити чаҳонишавӣ” чунин зикр менамояд, ки солҳои охир дар адабиёти илмии сиёсӣ тамоюли паст гардидани мақоми давлат дар муносибатҳои байналмилалӣ зиёд ёдоварӣ мегардад. Сабаби асосии ин тамоюл ба созмонҳои байналхалқӣ, корпоратсияҳои фаромиллӣ ва созмонҳои байналхалқии ғайридавлатӣ дода шудани баъзе аз ҳуқуқҳои давлат арзёбӣ мегардад.¹

Пажӯҳишгари чинӣ Тзу Чунминг зухури назарияи коҳиш ёфтани истиқлолияти кишварҳоро зикр намуда, хусусияти ин тамоюлро чунин шарҳ медиҳад: “Агарчанде, ки муносибатҳои гуногуни танзимкунанда, ба монанди ҳукумат, бозор, чомеа ва, ҳатто, шахс дигар шуда бошанд ҳам, мо намегӯем, ки минбаъд давлат дар қабули қарорҳо нақш надорад, балки мо мегӯем, ки онҳо низ дар идоракунии масъалаҳои ҷамъиятӣ иштирок мекунанд”.²

Муҳаққиқи дигар Эрнест Удалла зикр менамояд, ки «Созмонҳои байналхалқӣ аз тарафи давлатҳои абарқудрат барои дар зерӣ таъсири худ нигоҳ доштани давлатҳои миёна ва хурд ва пайдо намудани тарафдорони зиёд перомунӣ ҳалли ин ва ё он масъалаи байналхалқӣ ташкил карда мешаванд. Вале дар шароити имрӯзаи муносибатҳои байналхалқӣ давлати соҳибхитиёр ҳангоми шомил шудан ба ин ё он созмон истиқлолияти худро аз даст надода, балки онро тақвият медиҳад ва соҳаҳоеро, ки дар онҳо давлат иқтисодӣ рушд карданро надорад, якҷоя бо давлатҳои аъзо рушд мебахшад, ки ин принцип низ яке аз принципҳои меҳварии ҳар як созмони байналхалқӣ ба ҳисоб меравад». ³ Барои мисол дар замони соҳибистиклолии хеш Ҷумҳурии Тоҷикистон низ барои ҳалли ин ва ё он мушкилоти мавҷуда аз зарфиятҳои созмонҳои байналхалқӣ истифода намудааст.

¹ Ниг.: Джураев А.Х. Национальная культура и суверенное государство в условиях глобализации [Текст] / А. Джураев // Вестник ТНУ. – Душанбе, 2020. – С.18-22.

² Чуньмин Цзу. Навстречу 13-й пятилетке: совершенствование системы государственного управления культурой. “Культура в условиях глобализации. Взгляд из России”. [Текст] Ц. Чуньмин. –М.: КНОРУС, 2017. – С. 8-32.

³ Ernest Arinze Udalla. International organizations and state sovereignty: implications for public policy making and implementation in Nigeria.[Text] / A. Ernest. – 2015. – P.6-15.

Ба андешаи мо таъсиргузории созмонҳои байналхалқӣ ба истиқлолияти давлатҳо аз ҷиғунагии мавқеи давлатҳои алоҳида дар онҳо вобастагӣ дорад. Агарчанде ба таври расмӣ давлатҳои аъзои як созмони байналхалқӣ баробархуқуқ доништа мешаванд, аммо дар воқеият таъсири давлатҳои бузург дар доираи ҳар гуна созмони байналхалқӣ назаррас мебошад. Дар ҳар сурат давлатҳои дорои имконияти бузурги иқтисодӣ созмони байналхалқиро ҳамчун фазои таъсиргузорӣ ба дигар давлатҳои аъзо, ки аз ҷиҳати иқтисодӣ ва сиёсӣ рушдёфта нестанд истифода мекунанд. Далели нобаробарии имконияти давлатҳои аъзои як созмони байналхалқӣ худ баёнгари таъсиргузории созмонҳои байналхалқӣ ба истиқлолияти давлатҳои аъзо шуда метавонад. Албатта, дар шароити имрӯза мушоҳида мегардад, ки давлатҳои бузург ва иқтидорманд аз созмонҳои байнаҳалқӣ ҳамчун абзори таъсиргузорӣ ба дигар кишварҳои аъзо истифода мекунанд.

Дар шароити муосир дар раванди таснифи принсипи истиқлолият диққати асосӣ ба он ҷанбаҳои муҳтавоӣ равона карда мешавад, ки дар асоси онҳо давлат муколамаи байналхалқии худро инкишоф медиҳад. Зери таъсири равандҳои ҷаҳонишавӣ, давлат ба додани ҳуқуқҳои алоҳидаи худ ба ваколати созмонҳои байналхалқӣ розӣ мегардад. Муҳаққиқ В.Н.Федоров нақш ва мавқеи созмонҳои байналхалқиро дар низоми муносибатҳои байналхалқии муосир баррасӣ карда, зикр менамояд, ки онҳо як навъ марказҳои ҳамоҳангсозандаи манфиатҳои давлатҳо ва мутобиқсозандаи саъю кӯшиши миёни давлатҳо мебошанд.¹ Чунин созмонҳо давлатро фурӯ намебаранд, ҳукмфармои онҳо намегарданд. Онҳо як навъ сохторҳои фаромиллӣ ба ҳисоб мераванд. Метавон ин ақидаро дастгирӣ намуд, лекин бояд ба инобат гирифт, ки ба салоҳияти аксарияти созмонҳои байналхалқӣ бунёди меъёрҳои ҳуқуқӣ дар соҳаҳои мухталифи муносибатҳои байналхалқӣ дохил мешавад, ки то андозае ба маҳдуд гардидани озодии давлат оварда мерасонад.

¹ Ниг.: Федоров В. Н. Организация Объединенных Наций, другие международные организации и их роль в XXI веке [Текст]/ В.Н. Федоров. – М., 2005. – С.944.

Муносибатҳои байналмилалӣ дар ҳеч ҳолат аз ҷаъолияти давлатҳои мустақили миллӣ ҷудо буда наметавонад. Моҳиятан истиқлолияти давлатҳо хосияти нисбӣ дорад ва дар ҳеч сурат як давлат дорои истиқлолияти пурра ва комил нест. Ҳатто давлатҳои абарқудрат ва рушдёфта низ дар муносибатҳои иқтисодии худ ба субъектҳои дигари муносибатҳои байналхалқӣ ниёз пайдо менамоянд. Давлатҳои содиркунандаи молу коло ба давлатҳои қабулкунандаи ин молу коло ва хизматрасонӣ дар ҳеч сурат рушду инкишоф ёфта наметавонанд.

Зикр намудан зарур аст, ки “истиқлолияти давлатӣ” ин як мафҳуми шахшуда ва бетағйир нест, баръакс, он якҷоя бо рушди муносибатҳои байналмилалӣ ва дигаргун шудани шароити таърихӣ, мувофиқи раъйи ҳуди давлатҳо, ки дар шакли маъёрҳои ҳуқуқии байналхалқӣ амалӣ мегардад, тағйир меёбад.¹

Албатта, истиқлолияти давлатиро мутлақ гардонидан чандон дуруст буда наметавонад. Муқолаҳои байнидавлатӣ ба ҷаъолгардии алоқаҳо ва баҳамии мавқеи давлатҳои гуногун оварда мерасонад, ки боиси қувват гирифтани ҳамкорӣ ва вобастагии онҳо мегардад. Дар асоси муқолаҳои байнидавлатӣ ҷустуҷӯи роҳҳо ва воситаҳои ризоият ва мутобиқ намудани манфиатҳои миллӣ амалӣ мегардад, ки дар ҳолатҳои алоҳида ба хоҳири бадастории сулҳ ва рушди иҷтимоӣ гузаштнамоиро муқаррар намудааст. Дар ин замина давлатҳои миллӣ барои ҳалли мушкилотҳои умумии ҳеш ва бунёди фазои мувофиқи ҳамкорӣ созмонҳои байналхалқиро ташаққул мебахшанд ва ё маъёрҳои онҳоро қабул ва амалӣ менамоянд.

Илова бар ин, зикр намудан зарур аст, ки на танҳо кишварҳои хурд, балки давлатҳои бузург низ маҷбуранд маъёр ва принципҳои ҳуқуқии байналхалқӣ, инчунин шартномаҳои байнидавлатиро риоя намоянд. Дар натиҷа, давлат тадричан дар масъалаи амалӣ намудани ҳуқуқҳои худ ба

¹Ниг.: Пастухова Н.Б. Государственный суверенитет: история и современность [Текст] / Н.Б. Пастухова. – М.: Аспект Пресс, 2013. – С.366.

худмаҳдуднамоӣ рӯй меорад, лекин чунин ҳолат ба аздастдихии истиқлолият оварда намерасонад. Масалан, Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар фаъолияти худ маҷбур аст, ки ҳуқуқи байналхалқӣ ва шартномаҳои байнидавлатиро риоя намояд, ин албатта ба маҳдуд гардидани ҳуқуқҳои кишвар ва азбайнравии истиқлолияти он оварда намерасонад. Маҳз ба чунин тарз баррасӣ намудани масъала имконият медиҳад, ки рушди ҳамкориҳои байналхалқӣ тариқи созмонҳои байналхалқӣ шарҳ дода шавад.

Таҳкими истиқлолияти давлатӣ дар шароити равандҳои ҷаҳонишавии муосир аҳамияти махсусро касб менамояд. Баробарҳуқуқии давлатҳо иштироки фаъоли онҳоро дар муошират бо якдигар, инчунин бо созмонҳои байналхалқии молиявӣ ва ғайриҳукуматӣ ва дигар сохторҳои фаромиллӣ, ки стандартҳои рафтори худро бунёд намудаанд, талаб менамояд.

Ҳамин тариқ, ошкор карда шуд, ки фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ дар шароити имрӯза ба истиқлолияти давлатҳо таъсири яқин надорад. Фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ агар аз як тараф истиқлолияти давлатҳо маҳдуд гардонад, пас аз тарафи дигар боиси таҳким ёфтани мавқеи давлат мегардад. Дар ҳар сурат ҳангоми баррасии масъалаи таъсиргузори фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ ва раванди ҷаҳонишавӣ ба истиқлолияти давлатҳо ба мо зарур аст, ки ба ҳолати рушди давлатҳо, ҳадафҳои онҳо дар доираи созмонҳои байналхалқӣ, бархӯрди субъектҳои мухталифи байналхалқӣ ба раванди ҷаҳонишавӣ ва дигар паҳлӯҳои ин мушкилот тавачҷӯх намоем.

Дар натиҷаи баррасии таносуби фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ ва истиқлолияти давлатӣ, метавон чунин хулосабарорӣ намуд:

- дар нимаи дууми асри XX дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ дар як қатор бо давлатҳои миллӣ, ки барандаи истиқлолияти миллӣ мебошанд, иштирокчиёни нав, ба монанди созмонҳои байналхалқӣ,

форумҳои дипломатияи бисёрҷониба, ширкатҳои фаромиллӣ, минтақаҳои наздисарҳадӣ ба фаъолият оғоз намуданд;

- таносуб миёни фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ ва истиқлолияти давлатӣ дар заминаи ҷанбаҳои ҳуқуқии мавҷуда ба роҳ монда мешавад. Ҷанбаи ҳуқуқии фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ дар он зоҳир мегардад, ки онҳо дар асоси меъёрҳои ҳуқуқии байналхалқӣ ва меъёрҳои ҳуқуқии дохилидавлатӣ бунёд гардида, хусусияти бунёд намудани меъёрҳои ҳуқуқиро доранд;

- аъзоёни созмонҳои байналхалқии байнихукуматӣ бо риояи ҳатмии принсипи умумиэътирофгардидаи ҳуқуқи байналхалқӣ – баробарии соҳибистиқлолии давлатҳо, ки бунёди созмонро дар асоси ихтиёрӣ, бисёрҷониба ва шартномавӣ таъмин менамояд, фаъолият менамоянд;

- дар аксарияти ҳолатҳо дар доираи фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ асосан манфиати ҳамон давлат бештар ба инобат гирифта мешавад, ки мавқеи устувор дорад, аз ҷиҳати иқтисодӣ рушдкарда буда, дорои нерӯи муайяни ҳарбӣ аст;

- ҷаҳонишавӣ ҳамчун омил, ки ба рушди муносибатҳои байналхалқӣ таъсир мерасонад, муносибатҳои навро нисбат ба истиқлолият ва мазмуну муҳтавои он пешниҳод намудааст;

- аксарияти вазифаҳо, ки пештар аз тарафи ҳукуматҳо амалӣ мегардиданд, дар шароити имрӯза ба ширкатҳои фаромиллӣ ва ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандии байналхалқӣ мегузаранд. Созмонҳои миллӣ ва байналхалқии сиёсӣ, иқтисодӣ, ҳифзи ҳуқуқ, динӣ ва дигар созмонҳо ба таври васеъ ва фарогир ба афкори ҷамъиятӣ, ташаккули сиёсат, таҳияи қонунҳои миллӣ таъсири афзоянда расонида, худ як қатор вазифаҳои ҳокимиятиро низ иҷро ва ҳатто дар фаъолияти комитет ва комиссияҳои СММ фаъолона иштирок менамоянд;

- дар шароити имрӯза давлатҳо зери таъсири омилҳои мухталиф водор ба он ҳастанд, ки аз як тараф бо созмонҳои байналхалқии

байниҳукумати ва аз тарафи дигар бо созмонҳои байналхалқии
ғайриҳукумати ҳамкорӣ дошта бошанд.

БОБИ II. ХУСУСИЯТҲОИ ТАШАККУЛ, ИНКИШОФ ВА ТАҲКИМИ ҲАМКОРИҲОИ ТОҶИКИСТОН БО СОЗМОНҲОИ СИЁСИИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ

2.1. Ҷойгоҳи созмонҳои сиёсии байналҳалқӣ дар рушди сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар марҳилаи кунунии рушди сиёсии худ Тоҷикистон иштирокчии муҳимми низоми муносибатҳои байналҳалқӣ мегардад. Кишвари мо дар марҳилаи ҷустуҷӯи тарҳи мувофиқи муносибатҳои дучониба ва бисёрҷониба бо дигар иштирокчиёни низоми муносибатҳои байналмилалӣ қарор дорад. Ворид гардидани Тоҷикистон ба низоми сиёсии байналҳалқӣ ва ҳифзи ҳамаҷонибаи манфиатҳои хеш ҳадафи муҳимми рушди давлатдории миллӣ ва таъмини рушди минбаъдаи кишвар ба ҳисоб меравад, зеро маҳз дар доираи низоми сиёсии байналҳалқӣ захира ва имкониятҳои зарурии ҳамкории дучониба ва бисёрҷониба фароҳам мегардад. Иштироки Тоҷикистон дар механизмҳои мухталифи байналҳалқӣ ва минтақавӣ тамоми монеаҳоро дар самти рушди ҳамкории судбахш бо субъектҳои берунӣ рафъ мекунад.

Яке аз паҳлӯҳои муҳимми сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистонро рушди муносибатҳои бисёрҷониба ва ҳамкорӣ бо созмонҳои мухталифи сиёсии байналҳалқӣ ташкил медиҳад. Ин нуқта дар ҳуҷҷатҳои муҳимми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври равшан баён карда шудааст. Аз он ҷумла дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин омадааст, ки Тоҷикистон вобаста ба манфиатҳои олии халқ метавонад ба иттиҳодияҳо ва ташкилотҳои байналмилалӣ дохил шавад ва аз онҳо барояд.¹ Муҳимияти муносибатҳои бисёрҷониба дар Консепсияи сиёсати хориҷии кишвар низ ба таври махсус зикр карда шудааст. Аз он ҷумла дар Консепсияи сиёсати хориҷии Тоҷикистон чунин омадааст, ки дар шароити густариши босуръати ҷаҳонишавӣ ва тавсеаи рӯзафзуни

¹ Ниг.: Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2016 // суроғаи дастрасӣ www.mmk.tj, санаи дастрасӣ 20.04.2021.

равандҳои ҳамгирии сиёсӣ ва иқтисодӣ дар арсаи ҷаҳон Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳандозии ҳамкориҳои бисёрҷониба бо созмонҳои ниҳодҳои минтақавӣ байналмилалӣ аз самтҳои афзалиятноки сиёсати хориҷӣ худ мешуморад.¹ То ба имрӯз Ҷумҳурии Тоҷикистон бо шумораи зиёди созмонҳои байналхалқӣ дар самтҳои мухталиф ҳамкориҳо ба роҳ мондааст. Заминаҳои асосии ташаккул ва рушди муносибатҳои Тоҷикистонро бо созмонҳои байналхалқӣ пеш аз ҳама манфиатҳои миллии кишвар, амалӣ намудани ислоҳотҳои сиёсӣ, иҷрои ӯҳдадорӣҳои байналмилалӣ, мусоидат намудан ба ҳалли мушкилоти дохилӣ, минтақавӣ ва сатҳи ҷаҳонӣ, ҳолат ва шароитҳои рушди ҷумҳурӣ, мавқеъ ва нақши он дар муносибатҳои байналмилалӣ, таъмини амнияти субот, расидан ба Ҳадафҳои рушди ҳазорсола ва ғайра ташкил медиҳанд.

Дар самти рушди ҳамкориҳо бо созмонҳои байналхалқӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба созмонҳои сиёсии байналхалқӣ таваччуҳи хоса додааст. Аз он ҷумла, то ба имрӯз мо шоҳиди он ҳастем, ки кишвари мо бо чунин созмонҳои сиёсии байналхалқӣ чун СММ, САҲА, ИДМ, СҲШ, СААД, СҲИ, СҲИР, СҲИ (Созмони Ҳамкориҳои Иқтисодӣ), Муколамаи ҳамкориҳои Осие, Машварати ҳамкорӣ ва тадбирҳои боварӣ дар Осие ва ғайра ҳамкориҳои судмандро густариш бахшидааст. Ҳамкорӣ бо ин созмонҳо аз бисёр ҷиҳат барои кишвари мо муҳим мебошад ва то ба имрӯз Тоҷикистон дар доираи онҳо тавонистааст бисёре аз масъалаҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ ва амнияти худро ҳаллу фасл намояд. Кишвари моро ангеҷаҳои мухталифе барои ҳамкорӣ намудан бо созмонҳои гуногуни сиёсии байналхалқӣ водор менамоянд. Дар зер мо кӯшиш менамоем, ки чанде аз онҳоро мавриди баррасӣ қарор дода бошем.

Ба андешаи мо Ҷумҳурии Тоҷикистонро барои ҳамкорӣ бо созмонҳои сиёсии байналхалқӣ чунин ангеҷаҳои таҳрик мебахшанд: нуфуз ва таъсиргузориҳои созмони байналхалқӣ; саҳми назарраси созмон

¹ Ниг.: Концепсияи сиёсати хориҷӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 27 январи соли 2015 тасдиқ шудааст. <https://www.mfa.tj/tg/main/view/4255/konsepsiyai-sijosati-khorijii-jumhurii-tojikiston> // санаи дастрасӣ 12.02.2022.

дар ҳалли мушкилоти сиёсӣ; таҷрибаи фаъолияти созмон; омили тамаддунӣ ва геополитикӣ; платформаи мусоид барои ҳамкорӣ бо кишварҳои аъзо; мувофиқати ҳадафҳои кишвар бо мақсадҳои барномавии созмонҳо; манфиатҳои иқтисодию иҷтимоӣ ва сиёсӣ; имкони муаррифии хеш дар доираи созмонҳо; самарабахшии фаъолияти созмон; мавҷудияти заминаву шароитҳо ва ғайра.

Ба андешаи мо Тоҷикистон ҳамкориҳои хешро бо СММ ва САҲА пеш аз ҳама аз он хотир ба роҳ монд, ки онҳо дар шароити нав ба истиқлол расидани кишвари мо аз созмонҳои бонуфузи байналхалқӣ ва минтақавӣ буданд. Тавассути аъзогӣ дар ин созмонҳо кишвари мо метавонист худро ҳамчун аъзои комилҳуқуқи муносибатҳои байналхалқӣ муаррифӣ намояд. Хосса тан ангезаи сиёсӣ ва ҳалли мушкилоти сиёсӣ барои кишвари мо дар самти аъзогӣ дар ин созмонҳои бонуфузи байналхалқӣ муҳим буд. Албатта, аксари ангезаҳои зикршуда дар самти ҳамкориҳои Тоҷикистон бо СММ ва САҲА мувофиқ меоянд. Ба андешаи мо барои ҳамкориҳои Тоҷикистон бо ИДМ чунин ангезаҳои чун таҷрибаи ҳамкорӣ бо аъзоён, омили геополитикӣ, инфрасохтори мавҷуда, омили ҳарбӣ, ҳалли мушкилоти сиёсӣ, шароитҳои сиёсӣ ва ғайра бештар таъсиргуздор буданд. Барои аъзогӣ дар СҲШ бештар таъсири ангезаҳои сиёсӣ, иқтисодию иҷтимоӣ, мушкилоти амниятӣ, геополитикӣ ва ғайра ба мушоҳида мерасиданд. Аъзогӣ ба СААД ба андешаи мо бештар ангезаи амниятӣ, сиёсӣ, ҳарбӣ ва геополитикӣ дорад. Зери таъсири ангезаи тамаддунӣ кишвари мо ҳамчун бахши олами ислом бо СҲИ ҳамкориҳои мутақобиларо ба роҳ мондааст, то дар платформаи он бо кишварҳои мусалмонӣ муносибатҳои ҳасана ва манфиатбахшро ба роҳ монда бошад.

Лозим ба ёдоварист, ки созмонҳои сиёсии байналхалқӣ дар рушди сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши муассир гузоштаанд. Дар заминаи ҳамкорӣ бо онҳо дар замони соҳибистиқлолӣ кишвари мо тавонистааст, то дар самти ислоҳоти сиёсӣ корҳои назаррасеро ба анҷом расонад.

Аввалан, мо метавонем нақши меъёрофарии созмонҳои байналхалқиро зикр намоем, ки ба таҳаввулоти сиёсии кишвари мо таъсири амиқ гузоштаанд. Бо аъзо шудан ба созмонҳои байналхалқӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ӯҳдадор гардид, ки Оинномаи онҳо ва баъзе аз Конвенсияҳои байналхалқиро таъйид ва қабул намояд. Аз он ҷумла пас аз аъзо шудан ба САҲА ва СММ Тоҷикистон водор ба он гардид, ки баъзе аз конвенсияҳои байналхалқиро, ки дорои характери сиёсӣ низ буданд қабул намояд. Барои мисол кишвари мо соли 1992 Эълумияи умумии ҳуқуқи башар, Санади хотимавии Ҳелсинки ва Баёнияи Париж, соли 1993 Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои фитрӣ ва сиёсӣ, соли 1996 Конвенсияи Вена дар бораи равобити дипломатӣ ва Конвенсияи Вена дар бораи ҳуқуқи шартномаҳои байналмилалиро таъйид намуда буд. Зикр намудан зарур аст, ки Оинномаҳои созмонҳои байналхалқӣ ва Конвенсияҳои байналхалқӣ дар шаклгирии низоми ҳуқуқи Тоҷикистон таъсири назаррас расонидаанд. Хусусан, дар таҳияи Конститутсияи Тоҷикистон ва қабули қонунҳои ҷорӣ меъёрҳои байналхалқӣ ба эътибор гирифта мешаванд, ки худ баёнгари нақшгузории созмонҳои сиёсии байналхалқӣ дар шаклгирии низоми нави сиёсӣ дар кишвари мо мебошад. Зиёда аз ин санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, қисми таркибии низоми ҳуқуқи ҷумҳуриро ташкил медиҳанд ва дар сурати мутобиқат накардани қонунҳои амалкунанда бо онҳо, меъёрҳои санадҳои байналмилалӣ амал мекунанд.¹

Пас аз бадастории истиқлолияти давлатӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳи инкишофи демократиро пеша намуд. Албатта, дар раванди демократикунонӣ ва таҳкими унсурони он дар кишвар нақши созмонҳои байналхалқӣ сиёсӣ назаррас мебошад. Дар аксари маврид он унсурони демократие, ки дар Конститутсияи Тоҷикистон ва қонунгузории кишвар инъикос шудаанд дар санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва Оинномаҳои

¹ Ниг.: Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Моддаи 10. // суроғаи дастрасӣ www.mmk.tj, санаи дастрасӣ 20.04.2021.

созмонҳои сиёсии байналхалқӣ ифода ёфтаанд. Хусусан меъёрҳои ҳуқуқҳои сиёсии инсон, ташкили ҳокимияти мардумӣ, таъмини волюнтаризми қонун, ташкили интихоботи шаффофу демократӣ, плюрализми сиёсӣ, фаъолияти озодаи ВАО ва ғайра дахл доранд аз ҳуқуқи байналхалқӣ сарчашма мегиранд. Дар шароити имрӯза ба инобат гирифтани амали намудани онҳо ҳамчун масъулияти муҳими Тоҷикистон дар назди созмонҳои байналхалқии сиёсӣ мансуб меёбад.

Дар ин маврид зарур мешуморем, ки бархе аз меъёрҳои ҳуқуқи байналхалқиро, ки ба ташаккули унсурони низоми демократӣ дар кишвари мо заминасоз шудаанд баррасӣ намоем. Барои мисол дар моддаи 21-уми Эълומияи умумии ҳуқуқи башар чунин омадааст «Ҳар як инсон ҳақ дорад, бевосита ё ба воситаи намояндагоне, ки озодона интихоб шуданд, дар идораи корҳои кишвари худ ширкат намояд. Иродаи халқ бояд асоси ҳокимияти ҳукумат бошад; ин ирода бояд ба воситаи интихоботи давра ба давра ва бидуни сохтакорӣ, ки дар сурати мавҷудияти ҳаққи интихоботи умумӣ ва баробар бо роҳи овоздиҳии пинҳонӣ ё тавассути шаклҳои дигари баробар, ки овоздиҳии озодонаро таъмин менамоянд, ба амал бароварда мешавад».¹ Дар заминаи ин меъёри байналхалқӣ дар Тоҷикистони имрӯза ташкил ва баргузори маърақаҳои интихоботӣ муқаррар намуда шудааст, ки барои таҳкими низоми демократӣ муҳим мебошад. Санади хотимавии Ҳелсинкӣ низ меъёрҳои зиёди демократиро барои давлатҳои аъзои САҲА муқаррар намудааст. Аз он ҷумла дар банди 7-уми ин Санад чунин омадааст: «Давлатҳои аъзо ҳуқуқҳои инсон ва озодагии асосиро бо шумули озодагии андеша, вичдон, дин ва ақида барои ҳама бе гузоштани тафовут дар наҷод, ҷинс, забон ва дин эҳтиром мекунанд. Онҳо амалисозии самарабахши ҳуқуқ ва озодагии шахрвандӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва дигареро, ки аз шарафи шахсияти инсон падида меоянд ва барои пешравии озодагии ва комили ӯ муҳим мебошанд ташвиқ мекунанд ва

¹ Эълумияи умумии ҳуқуқи башар, суроғаи дастрасӣ <https://mfa.tj/uploads/main/2020/12/1-E-lomiyai-umumii-huquqi-bashar.pdf>, санаи дастрасӣ 04.07.2022.

инкишоф медиҳанд».¹ Меъёрҳои ҳуқуқи байналхалқиро баррасӣ намуда, он ҳолатро ошкор кардан мумкин аст, ки таъсири онҳо дар таҳияи меъёрҳои ҳуқуқӣ ва сиёсии кишвари мо назаррас мебошад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали соҳибистиклолӣ кӯшиш бар он намуда истодааст, ки аз имкони созмонҳои сиёсии байналхалқӣ барои рушди сиёсии хеш истифода намояд. Яке аз ҳадафҳои муҳимми кишвари моро дар ин самт истифодаи фазои созмонҳои сиёсии байналхалқӣ барои худмуаррифӣ ташкил медиҳад. Албатта ин механизм барои як кишвари ҷавон, ки нав ба арсаи муносибатҳои байналхалқӣ қадам гузоштааст муҳим талаққӣ мегардад. Вобаста ба ҳолатҳои мухталифи рушд дар замони соҳибистиклолӣ кишвари мо кӯшиш бар он намудааст, ки аз имкониятҳои созмонҳои сиёсии байналхалқӣ истифода намояд. Шароитҳо ва ҳолати рушди кишвар чигунагии ҳузур ва фаъолияти Тоҷикистонро дар фазои созмонҳои сиёсии байналхалқӣ муайян намудаанд. Зери таъсири омилҳои замони ва ҳолати Тоҷикистон муносибатҳо ва афзалиятҳои хешро дар ҳаёти созмонҳои сиёсии байналхалқӣ муқаррар намудааст.

Солҳои аввал, кишвари мо бештар кӯшиш менамуд, ки аз имкониятҳои созмонҳои сиёсии байналхалқӣ чун СММ ва САҲА барои муаррифии хеш ҳамчун давлати нав мустақилшуда истифода намояд ва ҳамкориҳои судмандро барои рушди ояндаи хеш ба роҳ бимонад. Аммо бинобар тағйири вазъи сиёсӣ ва дучор шудани кишвар ба низои дохилӣ сиғаи ҳамкориҳои мо бо ин ду созмон тағйир пазируфт. Пас аз шуруи низои дохилӣ ва дучор шудани кишвар ба бӯҳрони ҳамачониба Тоҷикистон ба созмонҳои сиёсии байналхалқӣ ҳамчун василаи муҳимми ҳалли муноқишаи сиёсӣ ва ба эътидол овардани вазъати сиёсии хеш муроҷиат намудааст. Лозим ба ёдоварист, ки нақши созмонҳои сиёсии байналхалқӣ дар ҳалли низои сиёсӣ ва барқарорсозии пас аз ҷанги низ хеле назаррас буд.

¹ Зарифӣ Ҳ. Тоҷикистон – САҲА: муколама ва ҳамкорӣ. [Матн] / Ҳ. Зарифӣ. – Душанбе: Ирфон, 2009. – С.198.

СММ дар фаъолияти сулҳчӯёнаи худ дар Тоҷикистон чунин корҳои муҳимро ба анҷом расонидааст, ки заминаи зарурӣ барои рушди минбаъдаи кишвар шудааст: бунёд ва барқарорнамоии пас аз низоъ; ҷалби созмонҳои мухталиф дар бартарф намудан оқибатҳо ва паёмадҳои асосии сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоии низоъ; бартарф намудани заминаҳои аз нав сар задани низоъ; барқарор намудани унсурҳои муҳими инфрасохтор ва ниҳодҳои шаҳрвандии давлат ва ғайра. Хусусан Идораи СММ оид ба мусоидатнамоӣ ба сулҳофаринӣ дар Тоҷикистон, ки Миссияи назоратчиёни СММ-ро дар кишвар иваз намуда буд, дар доираи васеи ҷорабиниҳои пасазнизоӣ дар кишвар, дар самти мустаҳкамнамоии сулҳ ва ризоияти миллӣ, рушди волоияти қонун, мустаҳкам намудани ниҳодҳои демократӣ ва барқарор намудани иқтисодиёт нақши муҳимро бозидааст.

Ҳамчунин дар доираи корбарии Шурои амнияти СММ оид ба нигоҳдории сулҳ дар Тоҷикистон якчанд вазифаҳои муҳим ворид гардида буданданд, ки ҷамъовариҳои яроқ ва ба сохторҳои қудратӣ ворид намудани сарварони собиқи иттиҳодияи муҳолифин ва размандагон, бунёди шароити шуғлии собиқ ҷанговарон, барқарор кардани фаъолияти ниҳодҳои шаҳрвандӣ аз ҷумлаи онҳо ба ҳисоб мерафтанд. Идораи СММ оид ба мусоидатнамоӣ ба сулҳофаринӣ дар Тоҷикистон ҳамчун механизми асосӣ ва калидии сиёсӣ дар мустаҳкам намудани ниҳодҳои демократӣ, нигоҳдории унсурҳои плюрализми сиёсӣ ва пешбурди таҳаммулпазирӣ дар кишвар амал менамуд. Лоихаҳои бунёди сулҳ, ки аз тарафи Идораи СММ оид ба мусоидатнамоӣ ба сулҳофаринӣ дар Тоҷикистон пешниҳод мегардиданд дар муттаҳидшавӣ ва баратараф намудани ноустуворӣ ва низоъ дар кишвар муҳим доништа мешаванд.¹

Созмонҳои байналхалқии сиёсӣ дар амалӣ намудани принципҳои демократӣ дар Тоҷикистон низ саҳми назаррас доштанд. Барои мисол

¹ Ниг.: Assisting nations to cultivate peace after conflict. The work of the United Nations peacebuilding support offices. [Text] New-York, 2002. P. 4

дар асоси кӯмаки машваратӣ ва дастгирии молиявии Маркази СММ оид ба ҳуқуқи инсон, Идораи САҲА оид ба ниҳодҳои демократӣ ва ҳуқуқи инсон Тоҷикистон кӯшиш менамуд, ки ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрвандонро дар ҷумҳурӣ таъмин намояд. Дар ин самт, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифаҳои зерини аввалиндараҷаро ҷудо менамояд:

- барқарор намудани мақомоти қонунгузор ва идоракунии, сохторҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ барои иҷрои вазифаҳо, татбиқи тадбирҳои ҳифзи шаъну шараф ва амнияти аҳолии ҷумҳурӣ;

- риояи ҳуқуқи озодии шаҳрвандон мувофиқи принципҳо, ки дар Хуччати хотимавии Маҷлиси машваратӣ оид ба амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, Баёнияи Париж ва дигар шартномаҳои байналхалқӣ муайян карда шудаанд;

- ба шаҳру деҳоти худ баргардонидани гурезаҳо, таъмини аҳоли бо сарпаноҳ, сару либос, озуқа, сӯзишворӣ ва энергия, анҷом додани корҳои барқароркунии объектҳои харобшуда;

- ҳал намудани масъалаҳои иқтисодӣ ва ислоҳоти он, барқарор намудани корхонаҳо, муассисаҳо, хоҷагиҳо, бо кор таъмин намудани аҳоли, инкишофи соҳибкорӣ, кӯмак ба ташаккули соҳибкории хурду миёна;

- мувофиқи барномаҳои махсус гузаронидани ислоҳоти хоҷагии қишлоқ, низоми молия, кредит ва банк, истифодаи захираҳои табиӣ, тарбияи насли нави кадрҳо, ҳифзи иҷтимоии аҳоли, ба муносибатҳои бозаргонӣ гузарондани иқтисодиёти ҷумҳурӣ.¹

Ба андешаи мо яке аз нақшҳои муҳимми созмонҳои сиёсии байналхалқӣ дар ҳалли бӯҳрони сиёсии Тоҷикистон аз он иборат буд, ки онҳо бо эътирофи хеш ва ба роҳ мондани ҳамкорӣ дар машрӯиятбахшии ҳокимияти сиёсӣ дар Тоҷикистон дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ нақши муҳим доштанд. Хусусан эътирофи ҳукумати конституционӣ пас

¹ Ниг.: Раҳмон Э. Независимость Таджикистана и возрождение нации. [Текст] Э. Раҳмон. – Душанбе, 2006. – С. 110.

аз Иҷлосияи 16-уми Шурои Олӣ аз машрӯиятбахшии онҳо ба ҳокимияти сиёсӣ дар Тоҷикистон дарак медиҳад. Дар ин замон пеш аз ҳама ИДМ ҳамчун созмони сиёсии навтаъсисшудаи минтақавӣ Ҳукумати конститутсионии Тоҷикистонро эътироф ва дастгирӣ намуд. Хусусан фиристодани Қувваҳои муштараки ҳомии сулҳи ИДМ ва нақшгузорӣ дар ҳалли низои сиёсӣ аз он дарак медиҳад. Дар он давра эътирофи ҳокимияти сиёсӣ барои ҳалли минбаъдаи низоъ ва таваҷҷуҳ намудан ба масъалаҳои рушди сиёсӣ хеле муҳим буд. Албатта, барқарории сулҳу ваҳдат дар кишвари мо як заминаи муҳим барои рушди сиёсӣ ва тадриҷан мустаҳкам шудани низоми демократӣ гардид.

Тоҷикистон дар замони соҳибистиқлолӣ бо САҲА низ, ки ҳамчун созмони байналхалқии сиёсӣ эътироф шудааст ҳамкориҳои ҳамҷонибаро ба роҳ мондааст. То ба имрӯз миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва САҲА, инчунин сохтор ва институтҳои алоҳидаи он ҳамкориҳои гуногунҷабҳа ба роҳ монда шудааст. Лозим ба ёдоварист, ки дар доираи ҳамкориҳои Тоҷикистон ва САҲА лоиҳаҳои зиёди хосияти сиёсӣ ва иқтисодию иҷтимоӣ дошта амалӣ намуда шудаанд.

Аслан самтҳои асосии фаъолияти САҲА, ки дар Санади хотимавии Хелсинки муайян карда шудаанд, дар доираи се ченак: ҳарбӣ-сиёсӣ; иқтисодӣ-экологӣ; гуманитарӣ (инсонӣ) ба роҳ монда шуда, бахшҳои марбутаро дар бар мегиранд:

- ченаки ҳарбӣ-сиёсӣ – фароҳам овардани эътимод ва амният, назорати ҳалғи силоҳ ва мубориза бар зидди таҳдидҳои фаромарзӣ;
- ченаки иқтисодӣ-экологӣ – рушди иқтисод ва муносибати сарфакорона бо захираҳои табиӣ;
- ченаки гуманитарӣ – ҳифзи ҳуқуқи инсон, таъсиси сохторҳои демократӣ ва ҷонибдорӣ ҳуқуқбунёдии давлат.¹

¹ Ниг.: Зарифӣ Ҳ. САҲА ва Тоҷикистон: таъмини амният тавассути ҳамкорӣ [Матн] Ҳ. Зарифӣ // Сиёсати хоричӣ. - 2012.- №1. – С. 4-19.

Ангезаҳои асосии ҷаҳонро ба САҲА зарурати истифодаи таҷриба, дигаргунсозии демократии ҷомеа, таҳкими амният дар сатҳи миллӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ, эҷоди унсурҳои калидии ҷомеаи шаҳрвандӣ ва дигар ҷиҳатҳои муҳим ташкил меоданд.

Ба роҳ мондани робитаҳои қавӣ ва рушди ҳамкорӣ бо сохторҳои амнияти байналмилалӣ, аз ҷумла САҲА, бо мақсадҳо ва принципҳои, ки Тоҷикистон дар сиёсати хориҷии хеш пеш гирифтааст мувофиқат мекунад.

Ҳамкорӣ бо САҲА барои Тоҷикистон дар самти рушди арзишҳо ва ниҳодҳои демократӣ муҳим шуморида мешавад. Хусусан Дафтари САҲА дар Тоҷикистон дар тӯли давраи фаъолияти хеш саҳмгузориашро дар ҳалли мушкилоти мухталифи кишвар аз он ҷумла барқарорсозии пас аз низоӣ ва таҳкими унсурҳои низоми демократӣ тасдиқ кард. Пеш аз ҳама он дар татбиқ намудани муқаррароти Созишномаи умумии сулҳ ва ризоияти миллӣ, баргардонидани гурезагон ва муҳоҷирони иҷборӣ, пешбурди ислоҳоти демократӣ, сафарбаркунии дастгирии байналмилалӣ ба Тоҷикистон ва инчунин таҳкими ҳамкориҳои минтақавӣ дар Осиёи Марказӣ нақши муҳимро бозидааст.

Пас аз ба эътидол омадани вазъият дар Тоҷикистон ва барқарории сулҳу субот дар кишвар яке аз масъалаҳои мавриди тавачҷуҳи созмонҳои сиёсии байналхалқӣ дар ҳамкорӣ бо Тоҷикистон рушди низоми сиёсӣ ва демократикунони ҷомеа буд. Бо боварӣ метавон гуфт, ки созмонҳои сиёсии байналхалқӣ дар ташаккул ва инкишофи институтҳои демократӣ саҳми арзанда гузоштаанд. Дар ин давра лоиҳаҳои зиёде аз ҷониби созмонҳои сиёсии байналхалқӣ барои таҳкими низоми демократӣ амалӣ намуда шуданд. Созмонҳои сиёсии байналхалқӣ чун СММ ва САҲА ба чунин паҳлӯҳои демократикунонӣ ба монанди рушди ниҳодҳои демократӣ, озодии виҷдон ва баён, ҳуқуқи озодиҳои инсон, фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ, муҳимияти нақши воситаҳои ахбори мустақил, ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ, рушди низоми судии

мустақил, мараторияи ҳукми қатл, озодиҳои динӣ, таъмини шаффофият ва ҳисоботдиҳандагӣ дар низоми сиёсӣ, баргузориҳои интиҳоботҳо ва дигар масъалаҳои алоқаманд бо низоми демократӣ тавачҷуҳи зиёд доштанд. Ҳамчунин созмонҳои сиёсии байналхалқӣ бо маблағгузориҳои лоиҳаҳои мухталифи ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, хусусан созмонҳои ғайриҳукуматӣ заминаи муҳимро барои таҳким ва тақвияти ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон фароҳам оварданд. Ба андешаи мо, дар ташаккул ва рушди ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон нақши созмонҳои сиёсии байналхалқӣ чун СММ, САҲА, ЮСАИД, БРСММ, ЮНЕСКО, СҶИР ва дигарон назаррас мебошад. Зери таъсири созмонҳои сиёсии байналхалқӣ тағйироти ҷиддӣ дар низоми сиёсии кишвари мо ба вуҷуд омад. Аз он ҷумла тақвияти низоми интиҳоботӣ, ғайригардидани ВАО, тағйирот дар низоми судии кишвар, қабули мараторияи ҳукми қатл, фароҳам намудани имкониятҳо баҳри таҳкими ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, боз намудани институти Ваколатдор оид ба ҳуқуқи инсон, рушди худидоракунии маҳаллӣ ва дигар механизмҳои демократӣ дар Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо созмонҳои сиёсии байналхалқӣ имконпазир гардиданд.

Барои мисол нақши созмонҳои сиёсии байналхалқиро баҳогузори намуда, муҳаққиқони тоҷик ба чунин хулосае расидаанд, ки истифодаи таҷриба, нуфуз ва нерӯи САҲА дар ҷараёни демократикунонии ҷомеа, таҳкими амнияти миллӣ ва танзими масъалаҳои ақалиятҳои миллӣ, воридшавии Тоҷикистонро ба ин созмон вочиб гардондааст. Ин созмон дар ҷанбаҳои ҳарбӣ-сиёсӣ барои мубориза бо терроризм, ҷиноятҳои муташаккилона, ислоҳоти милитсия, поксозии минаҳо, таҳкими сарҳад ва ҳифзи он, тақвият додани малакаи сарҳадбонон лоиҳаҳои зиёдеро амалӣ сохтааст.¹

Дар Тоҷикистон тавассути кӯмаки САҲА қонунгузориҳои кишвар мувофиқи стандартҳои аврупоӣ, қоидаҳои байналмилалӣ ва таҷрибаи

¹ Ниг.: 25 қадам дар пахноии олам. (зери назари Сирочиддин Аслов). [Матн] - Душанбе: Ирфон, 2016. - С. 161.

хуқуқи инсон танзим карда шуданд. Дар мавриди таҳкими низоми судии мустақил низ САҲА ба кишвари мо кӯмакҳои амалӣ намудааст. Аз он ҷумла, дар ин самт бо созмонҳои ғайриҳукуматӣ, ки мониторинги таҷрибаи судиро дар кишвар ба хоҳири баҳогузори мувофиқати қарорҳои он бо стандартҳои байналхалқӣ амалӣ менамуданд, ҳамкорӣ менамуд. Ҳамчунин Дафтари САҲА соли 2008 дар гузаронидани таҳқиқоти “Индекси ислоҳоти судӣ дар Тоҷикистон” мусоидат кардааст.¹

САҲА ҳамчунин дар амалӣ намудани барномаҳои мухталифи давлатӣ дар Тоҷикистон саҳмгузор аст, ки барои рушди сиёсии кишвар муҳим доништа мешавад. Мусоидати САҲА дар амалӣ сохтани барномаҳои давлатӣ имкон фароҳам намуд, то самаранокии кори системаи сиёсӣ дар самтҳои гуногуни фаъолияти он боло бурда шавад. Барои мисол ин созмон лоиҳаҳои рушди тичорати хурду миёнаро дар самти дастгирии барномаи давлатии паст кардани сатҳи камбизоатӣ маблағгузорӣ намудааст. Ба андешаи мо амалӣ намудани чунин лоиҳаҳо то як андоза шиддати мушкилоти иҷтимоиро паст карда, ба мустаҳкам шудани заминаи иҷтимоии системаи сиёсии Тоҷикистон то дараҷаи муайян мусоидат намудаанд.

Муҳимияти амният ва тавозуни сиёсии дохилро дар ҷумҳурӣ ба инобат гирифта, Ҷумҳурии Тоҷикистон самти васеъгардии ҳамгироиро дар доираи ИДМ ва СААД пеша намудааст. Вазъияти кунунии байналхалқӣ ҷавоби оқилона ва саривақтиро ба таҳдидҳои мавҷудаи амниятӣ талаб мекунад, ки қувват бахшидан сатҳи ҳамкорихоро барои таъмини амнители дастаҷамъӣ баланд менамояд. Дар ин самт метавон муҳимияти муҳолифат бо чунин таҳдидҳо, ба монанди болоравии ҳаракатҳо ва ҷараёнҳои ифротгаро, терроризм, ғоҷаҳои экологӣ, гардиши маводи муҳаддир, коррупсия, ҷинояткориҳои муташаккилона, истифодаи воситаҳои ахбори оммаҳо бо мақсадҳои иртиҷоӣ махсусан зикр намуд. Аз ин хотир муттаҳид намудани кӯшишҳо дар самти

¹ Ниг.: Тоҷикистон-САҲА: муколама ва ҳамкорӣ (Зери таҳрири Ҳамроҳон Зарифӣ). [Матн] – Душанбе: «Ирфон», 2009. - С. 55.

истифодаи иқтидорҳои мавҷуда ва васеъ намудани ҳамкориҳо бо созмонҳои байналхалқии дигар, такмили заминаҳои ҳуқуқӣ, омӯзиши яқҷояи кадрҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, гузаронидани сиёсати иттилоотии мутобиқгардида бо манфиати васеъгардонии фазои иттилоотӣ дар мубориза бо таҳдидҳои амниятӣ мақсаднок мегарданд. Дар мубориза бо таҳдидҳои амниятӣ, амалҳои васеъ ва мутобиқгардида, коркарди методҳои умумии масъалаҳои муҳимми амнати байналхалқӣ, инчунин ҳамкориҳо бо созмонҳои байналхалқии пешбар дар самти таъмини амният аҳамияти хосса доранд.

Яке аз самтҳои асосии ташаккул ва инкишофи сиёсати хориҷии Тоҷикистон ҳамкорӣ ва ҳамгирӣ бо кишварҳои аъзои ИДМ мебошад. Ба он хотире, ки аъзоёни ин иттиҳод замоне дар ҳайати як давлат буданд, дар як фазои сиёсӣ, иқтисодӣ ва идеологӣ фаъолият доштанд ва низоми ягонаи иқтисодиву сиёсӣ онҳоро ба ҳам вобаста намуда буд, пас аз соҳибистиклол гардидан шарикони нахустини якдигар гардиданд.

Илова бар ин, зикр намудан зарур аст, ки омилҳои сиёсӣ иқтисодӣ ва гуманитарӣ мавҷуд буданд, ки пас аз фурӯпошии Иттиҳоди Шӯравӣ нигоҳ доштани робитаҳоро талаб менамуд, зеро фурӯпошии робитаҳои сиёсӣ иқтисодӣ, ки муддати тулонӣ мавҷуд буданд, дар соҳаҳои мухталифи хоҷагидорӣ мушкилоти зиёдеро ба миён меоварданд.

Дар ин самт муносибатҳои дучонибаи Тоҷикистон бо Федератсияи Россия назаррас аст. Зикр намудан зарур аст, ки «робитаҳои наздик аз нимаи дууми асри XIX, ҳамзистӣ дар таркиби Иттиҳоди Шӯравӣ, ҳамкориҳо дар доираи созмонҳои байналмиллалӣ ва минтақавӣ, ҳамзистӣ дар фазое, ки дар замони шӯравӣ шакл гирифта, арзишҳо ва хусусиятҳои худро дорад, мавқеи монанд ё наздик нисбат ба муҳимтарин масъалаҳои байналмиллалӣ, самтҳои зиёди ҳамкориҳои дучониба, ҳаҷми бузурги табадули мол, амалисозии лоиҳаҳои муштаракӣ иқтисодӣ,

хузури ҳарбии Россия дар ҷумҳури таъсири амиқ гузоштааст ва аз ин хотир ҳарду кишвар ҳамдигарро чун «шарики стратегӣ» шинохтаанд.¹

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзи аввали бунёди Иттиҳоди давлатҳои мустақил аъзои Комилҳукуқи он буда, принципҳо ва ҳуҷҷатҳои заминавии онро эътироф менамояд ва иштирокчиҳои фаъоли равандҳои ҳамгироӣ ба ҳисоб меравад. Дар фаъолияти сиёсии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушд ва тақвияти алоқаҳои дучониба ва бисёрҷониба бо кишварҳои аъзои ИДМ диққати махсус равона карда шудааст.

Аз оғози таъсири ИДМ кишварҳои аъзо заминаи устувори ташкиливу ҳуқуқиро бунёд намуданд, ки имконият дод дар муддати кӯтоҳ бӯҳрони системавӣ баргараф, суръати рушди иқтисодӣ баланд ва ҳаҷми тижорати тарафайн зиёд карда шавад. Тоҷикистон низ аз аъзогӣ ба ИДМ дастовардҳои назаррасе ба даст овардааст. Нақши ИДМ низ дар таҳкими системаи сиёсии Тоҷикистон назаррас мебошад. Ин созмон низ дар таъмини сулҳу субот ва барқарорӣ пас аз низоӣ дар Тоҷикистон корҳои назаррасеро ба анҷом расонидааст. Хусусан нақши ИДМ дар таъмини суботи системаи сиёсии Тоҷикистон қобили зикр мебошад.

Тоҷикистон, дар фаъолияти ИДМ як қатор тавсияҳоро дар самти тақмили сохтори мақомоти ҳамохангсоз пешниҳод намуда, дар шароити имрӯза дар саъйи кӯшишҳо, ки ба баланд намудани маҳсулнокии аз ҳамкорӣ ва ҳамгироии ҳар як кишвари аъзо равона гардидааст, фаъолона иштирок менамояд.² Тоҷикистон имрӯз низ ба принципҳои ҳамгироии минбаъда бо кишварҳои аъзои ИДМ содиқ мондааст. Аз замони ворид шудан ба ИДМ Тоҷикистон худро ҳамчун узви баробарҳуқуқи ин созмон муаррифӣ карда, дар ҳалли масъалаҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ, илмию техникӣ ва фарҳангӣ дар доираи Иттиҳод дар заминаи баробар ширкат мекунад. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қори Шӯрои сарони давлатҳо ва Шӯрои сарони ҳукуматҳои ИДМ пайваста ва

¹ Ниг.: Эмомалӣ Раҳмон – бунёдгузори сиёсати хориҷии Тоҷикистон. / Зери назари Ҷамроҳон Зарифӣ. [Матн] – Душанбе: «Ирфон», 2012. – С. 83.

² Ниг.: Раҳмонов Э. Независимость Таджикистана и возрождение нации. Т. 1. - Душанбе, 2004. - С. 30.

мунтазам фаъолони ширкат варзида, мавқеъи принципиалии химояи манфиатҳои миллию давлатии худро риоя менамояд, барои мунтазам баланд бардоштани сатҳи самараи сиёсӣ ва иқтисодии ҳамгироӣ бо кишварҳои аъзо саъйу кӯшиш менамояд.¹

Дар самти таъмини рушди сиёсӣ ва устувории Тоҷикистон пайвастанӣ кишвар ба СААД низ дорои аҳамияти вижа мебошад. Хусусан нақши ин созмон дар таъмини фазои суботу оромӣ дар минтақа назаррас аст. Аз ҷумла барои Тоҷикистон, ки ҳамсарҳад бо Афғонистон аст ва марзи тӯлоние бо ин кишвар дорад масъалаи амниятӣ ва таъмини суботу оромӣ дар афзалиятҳои доимӣ қарор мегирад. Лозим ба ёдоварист, ки танҳо дар муҳити суботу оромӣ ва амнияти комил системаи сиёсии Тоҷикистон метавонад ба дигар самтҳои рушди сиёсӣ муваффақ гардад. Дар ҳама сурат фазои амниятӣ субот барои рушду таҳкими системаи сиёсии як ҷомеа ҳамчун замонати муҳим баромад мекунад.

Мақсад ва принципҳои асосии Созмони аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ мустаҳкам намудани сулҳу амонӣ, амният ва устувории байналхалқӣ ва минтақавӣ мебошад. Ҳимояи истиқлолият дар асоси дастаҷамъӣ, ягонагии ҳудудӣ ва суверенитети давлатҳои аъзо яке аз ҳадафҳои асосии ин созмон ба ҳисоб меравад, ки бадастории онҳо тариқи воситаҳои сиёсӣ ба роҳ монда шудааст.

Зикр намудан бамаврид аст, ки давлатҳои аъзо фаъолияти хориҷии худро нисбати масъалаҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ амният ҳамоҳанг намуда, пеш аз ҳама, механизмҳои машваратиро истифода менамоянд. Онҳо тамоми саъйу кӯшиши худро дар мубориза бо терроризми байналхалқӣ, экстремизми динӣ, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир, ярок, ҷинояткорӣ муташаккили фаромиллӣ, муҳочирати ғайриқонунӣ ва дигар таҳдидҳои амниятии давлатҳои аъзо муттаҳид менамоянд. Шароити имрӯзаи муносибатҳои байналхалқӣ ва

¹ Ниг.: Раҳмонов Э. Независимость Таджикистана и возрождение нации. Т. 1. - Душанбе, 2004. – С. 40

турбулентнокии он масъалаҳои таъмини амният ва суботро аз ҳарвақта дида муҳимтар намудааст. Солҳои охир бухронҳои сиёсӣ ва носуботи дар Ироқ, Сурия, Яман, Сомалӣ ва Афғонистон бори дигар муҳимияти фазои амниятиро барои фаъолияти самарабахши системаи сиёсии кишварҳо ба намоиш гузоштанд. Танҳо фазои амниятӣ суботи комил метавонад заминагузори фаъолияти системаи сиёсии як кишвар дар фазои муносибатҳои байналхалқии муосир гардад. Дар Тоҷикистони имрӯза амниятӣ суботи комил як шароити муҳими фаъолият ва таҳкими системаи сиёсии кишвар эътироф шудааст. Дар ин самт ҳамкорӣ бо СААД мувофиқи мақсад аст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки низоми ягонаи амниятро дастгирӣ менамояд, доимо барои қабул, тамдид ва тағйироти ҳатмии СААД мувофиқи вазифаҳои муосир баромад менамояд. Сабаби асосии ҳамгироии Тоҷикистон бо СААД имконияти ҳамкориҳо оид ба масъалаҳои таъмини устуворӣ ва сулҳ дар тамоми ҳудуди собиқ ИҶШС ба ҳисоб меравад. Аъзогии Тоҷикистон ба СААД ин таъмини ҳимояи манфиатҳои миллӣ аст, зеро дар асоси ҷойгиршавӣ, ҷумҳурии мо доимо дар маркази тағйиротҳои геополитикӣ қарор дорад, ки ба манфиати аксарияти кишварҳои пешбари ҳамгирӣ дар муносибатҳои байналхалқӣ дахл дорад. Ҳамин тариқ, дар мубориза бо таҳдидҳои асосии амниятӣ Тоҷикистон ҷойгоҳи худро дошта, бояд ба таври ҳамешагӣ дар доираи созмонҳои байналхалқӣ барои таъмини амнӣ миллӣ ва ҳимояи манфиатҳои миллӣ ҳамкориҳои судманди сиёсиро ба роҳ монад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дастовардҳо ва умуман фаъолияти СААД-ро дар таъмини амнӣ минтақавӣ ба таври мусбӣ арзёбӣ менамояд. Тоҷикистон ҳамкориҳоро дар самти таъмини амнӣ дохилӣ ва минтақавӣ вазифаи муҳим ва аввалиндараҷа шуморида, ба ҳамкориҳо бо СААД диққати махсус равона менамояд. Ҷумҳурии Тоҷикистон СААД-ро ҳамчун кафили амнӣ, тавозуни нерӯҳо дар ҳудуди кишварҳои аъзо мешуморад. Диққати асосӣ ба васеъгардии ҳамкориҳо

бо СААД дар шакли меъёрҳои заминавии баимзорасида, ки ба таври пурра манфиатҳои миллии Тоҷикистонро таҷассум менамоянд, равона карда шудааст.¹

Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин мешуморад, ки вазифаҳои таъхирнопазир ва муҳимтарини СААД ин тақвият бахшидани ҳамгироии низомӣ ва сиёсии аъзои СААД, ҳамоҳангсозии потенциалҳои кишварҳои узви СААД ва беҳтар кардани кишварҳои аъзо дар соҳаи сиёсати ҳарбӣ, рушди ҳарбӣ ва ҳамкориҳои техникий ҳарбӣ мебошанд.

Дар шароити имрӯза масъалаи амният қисми чудонашавандаи равандҳои ҷаҳонишавӣ ва амали самараноки давлатҳои алоҳида ба ҳисоб рафта, яке аз ҷанбаҳои асосии ҳамкориҳо дар сохторҳои мухталифи интегратсионии глобалӣ ва минтақавӣ эътироф карда мешавад.

Ҷиҳати дигари саҳмгузориҳои созмонҳои байналхалқӣ дар таҳкими системаи сиёсии Тоҷикистон ин ироаи тавсияҳои мухталиф барои ислоҳоти сиёсӣ дар кишвари мо мебошад. Созмонҳои байналхалқии сиёсӣ бо ироаи тавсияҳо боиси тағйироти кулӣ дар системаи сиёсии Тоҷикистон дар замони соҳибистиклолӣ гардиданд. Ба андешаи мо бо баргузориҳои мониторинги барнома ва стратегияҳои мухталиф созмонҳои сиёсии байналхалқӣ тавсияҳои заруриро ба кишвари мо ҷиҳати таҳкими идоракунӣ ироа намудаанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон бо иҷрои тавсияҳои созмонҳои байналхалқӣ тавонистааст, дар ҳалли баъзе мушкилиҳо ба дастовардҳо ноил гардад. Дар ин маврид метавонем мониторинги Стратегияи муқовимат бо коррупсияро аз ҷониби СҶИР мисол овардем. То ба имрӯз чор давраи мониторинги Стратегияи муқовимат бо коррупсия аз ҷониби ин созмони байналхалқӣ амалӣ карда шуд, ки дар заминаи онҳо тавсияҳои муҳим барои ислоҳоти сиёсӣ ва ниҳодӣ барои

¹ Ниг.: Шарипов С. И. Стратегия развития Республики Таджикистан в новых геополитических реалиях. Проблемы модернизации и безопасности государств Центральной Азии и России в новых геополитических реалиях: материалы Международной научной конференции. [Текст] / С. Шарипов – Душанбе, 2011. – С. 15.

кишвари мо ироа карда шуданд. Албатта, тавсияҳои ироашуда масъулиятшиносии кишвари моро дар иҷроиши онҳо боло бурд.¹

Дар шароити имрӯза Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо созмонҳои мухталифи байналхалқӣ кӯшиш бар он намуда истодааст, ки ҳалли масъалаҳои мухталифи ҷамъиятиро ба роҳ монда, бо ин васила таҳкими системаи сиёсӣ ва суботу мустаҳкамии онро нигоҳ дорад. Дар ин маврид нақши созмонҳои байналхалқӣ низ якранг намебошад.

Масъалаи таъмини амнияти дохилӣ ва минтақавӣ дар як фазои геополитикӣ ҳассос ва мубориза бо терроризму экстремизм дар муносибати байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шарикони байналмилалӣ қарор дорад. Ҳамкорӣ бо созмону ташкилотҳои минтақавӣ ва байналхалқӣ, пеш аз ҳама бо СММ, СААД, СҶШ, ИДМ, САҶА самти афзалиятноки сиёсати хориҷии кишвар аст.

Дар шароити имрӯза барои таъмини амнияти минтақавӣ Тоҷикистон бо созмонҳои мухталифи байналхалқӣ дар ҳамкорӣ қарор дорад. Воқеан, танҳо дар заминаи таъмини амнияти кишвар ва минтақа системаи сиёсии Тоҷикистон метавонад шароити мусоид ва рушддиҳандаро барои фаъолияти хеш фароҳам оварда бошад. Аз он ҷумла бо ин мақсад кишвари мо ҳамкориро бо яке аз сохторҳои таъмини амният дар сатҳи глобалӣ СМАШ (НАТО) ба роҳ мондааст. Бинобар мушкилоти носуботӣ дар Афғонистон ва таҳдидҳои мухталиф аз он ба ҷониби Осиёи Марказӣ минтақа мавриди тавачҷуҳи ин созмони байналхалқӣ қарор гирифтааст. Зикр намудан зарур аст, ки кишварҳои минтақа ҳамчун аъзоёни эҳтимолии созмон баррасӣ намегарданд, лекин барои иштироки онҳо дар фаъолияти созмон соли 1994 барномаи “Ҳамкорӣ ба хоҳири сулҳ” пешниҳод карда шуда буд, ки мақсади асосии онро мустаҳкам намудани ҳамкориҳои амалии байни созмон ва кишварҳое, ки ба он ворид нестанд ташкил меод.

¹Ниг.: Антикрупционные реформы в Таджикистане. 4-й раунд мониторинга в рамках Стамбульского плана действий по борьбе с коррупцией. [Текст] – OECD, 2017.

Лозим ба ёдоварист, ки ҳамкориҳои Тоҷикистон то соли 2001 бо СМАШ характери маҳдуд дошт. Лекин, пас аз воқеаҳои сентябри соли 2001 ва бо оғози маъракаи зиддитеррористӣ дар Афғонистон ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ин созмон дар самти ҳалли масъалаҳои таъмини амнияти минтақавӣ фаъол гардиданд.

Моҳи феврالی соли 2002 дар Брюссел созишнома оид ба ҳамроҳ намудани Тоҷикистон ба барномаи “Ҳамкорӣ ба хотири сулҳ” ба имзо расид. То ба имрӯз Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯйхати қисмҳо ва зерқисмҳоро тайёр намудааст, ки дар иштирок ба амалиётҳо ва омӯзишҳои СМАШ дар доираи “Ҳамкорӣ ба хотири сулҳ” омодаанд.

Бо мақсади иҷроиши амалии ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва СМАШ барномаи инфиродии ҳамкорӣ тартиб дода шудааст. Дар доираи барномаи мазкур ҳамкориҳои тарафҳо дар чунин соҳаҳо, ба монанди таълимоти забонӣ ва ҳарбӣ, мубориза бар зидди терроризми байналхалқӣ, муҳолифат бар зидди гардиши маводи мухаддир, банақшагирии ҷавкуллодаи шахрвандӣ ба роҳ монда шудааст.

Бо ташаббуси СМАШ воситаҳо барои маблағгузориҳои барномаи аз мина тозакунии гуманитарӣ аз ҳазинаи созмон ҷудо карда шуд. Илова бар ин, соли 2013 бо ташаббуси СМАШ ҳазинаи Боварӣ нисбат ба баҳисобгирии лавозимоти ҷангӣ ва нобуд намудани он лавозимоти ҷангии, ки муҳлати ногоҳдории онҳо ба итмом расидааст, бунёд карда шуд. Дар доираи ин ташаббусҳо, корҳои якҷоя бо Вазорати муҳофизати миллии, инчунин дигар вазорату қумитаҳои қудратии кишвар гузаронида шуданд.

Ҳамкориҳо инчунин дар соҳаи мубориза бо гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир низ ҷой дорад. Дар алоқамандӣ бо ин, зикр намудан зарур аст, ки СМАШ созмоне нест, ки бевосита бо гардиши маводи мухаддир мубориза барад, лекин масъалаҳои таъмини амниятро ва он таҳдиде, ки аз маблағгузориҳои терроризм ва экстремизм аз тарафи

тиҷоратгарони маводи муххадир бармеояд, ба инобат гирифта, дар ин самт низ ҳамкориҳоро ба роҳ мондааст.

Дар шароити имрӯза ҳамкориҳои Тоҷикистон ва СҶШ тамоюл ба рушд дорад. Аз рӯзҳои аввали таъсиси ин созмон Тоҷикистон ҳамчун аъзои фаъол дар он хузур дорад. Албатта, аз ҷиҳати ҷойгиршавии ҷуғрофӣ ва ҳалли масъалаҳои ҳаётан муҳимми кишвар аъзогӣ дар ин созмон барои Тоҷикистон муҳим буд.

Бо таъсис додани Созмони ҳамкориҳои Шанхай сарони шаш давлат дар он ақидае ягона буданд, ки бунёди он ба пешниҳод намудани ҷаҳони бисёрқутба ва демократизатсияи муносибатҳои байналхалқӣ мусоидат менамояд. Онҳо перомуни фаъолгардии саъйу кӯшиш, ки ба мустаҳкам намудани устувории стратегӣ дар сатҳи глобалӣ ва минтақавӣ, нигоҳ доштан ва такмили системаи созишномаҳои байналхалқӣ оид ба назорати яроқ ва яроқпартоӣ равона гардидааст, иброз намуданд. Таъсиси ин созмон имконият дод, ки якумин маротиба дар таърих Чин, Россия ва аксарияти давлатҳои Осиёи Марказӣ муттаҳид гарданд ва бо ин васила дар яке аз минтақаҳои бузурги ҷаҳони муосир механизми гуногунҷабҳаи амнияти минтақавӣ ва ҳамкориҳои иқтисодиро ба роҳ монанд.

Муҳаққиқ Х.Холиқназар таърихи ташаккули СҶШ ва гузариши “Панҷгонаи Шанхай”-ро ба Созмони ҳамкориҳои Шанхай таҳлил намуда, чунин зикр менамояд, ки амалӣ намудани лоиҳаҳо дар доираи СҶШ ба ҳалли вазифаҳои муҳимми стратегӣ, ки аз тарафи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон борҳо таъкид гардидаанд, мусоидат намудааст. Мақсади асосии лоиҳаҳо – раҳиҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз бунбасти коммуникатсионӣ, таъмини ҳаракати доимии нақлиёт аз ноҳияҳои марказӣ бо шимоли кишвар ва давлатҳои аъзои СҶШ тариқи азнавсозии 345км роҳ, бунёди нақби Шаҳристон ва Анзоб ба ҳисоб мерафт. Лоиҳаи Хатҳои баландшиддати “Ҷануб Шимол” ба раҳиҳои Тоҷикистон аз бунбасти энергетикӣ мусоидат намуд, яъне системаи энергетикӣ

чумхуриро бо шимоли кишвар пайваст намуд ва ба бунёди системаи ягнонаи энергетикии чумхурӣ мусоидат кард.¹ Лозим ба ёдоварист, ки дар доираи СҶШ Тоҷикистон то як андоза ба он мушарраф гардид, ки сармояи зиёдеро барои иҷроиши лоиҳаҳои мухталифи кишвар аз ҷониби Чин дарёфт намояд. Албатта, рушду тақвияти кишвар ва хусусан системаи сиёсии он дар дурнамои кӯтоҳмӯҳлат ва дарозмӯҳлат метавонад аз рушди иқтисодӣ ва таъмини рифоҳи иҷтимоӣ дар он пайванд дошта бошад.

СҶШ ҳамчун як созмони бисёрҷониба, ки бештари кишварҳои Осиёи Марказиро фаро гирифтааст дар фаъолияти худ унсурҳои иқтисодӣ ва тичоратиро пайваста ворид мекунад. Дар соли 2005 Шӯрои тичоратии СҶШ ва Ассотсиатсияи байнибанкии СҶШ таъсис дода шуданд, ки аввалин платформаҳо барои банкҳои миллӣ дар минтақа барои ҳамоҳангсозии сармоягузорӣ фароҳам оварданд. Соли 2009 Чин ташаббуси пешниҳоди қарзро дар чаҳорҷӯби СҶШ барои кумак ба иқтисоди кишварҳои Осиёи Марказӣ дар партави бӯҳрони ҷаҳонии иқтисодӣ ба роҳ монд. Ин сохтори қарздиҳӣ аз он замон ба ташаббуси “Як камарбанд ва як роҳ” дохил карда шуд.

Дигар муколамаҳо ва ташаббусҳо дар доираи СҶШ низ барои хидмат ба Лоиҳаи камарбанди иқтисодии Роҳи абрешим истифода шудаанд. Дар соҳаи логистика соли 2017 Комиссияи муштараки СҶШ оид ба мусоидати ҳамлу нақли байналмилалӣ автомобилӣ ҳамчун механизми ҳамоҳангсозии фаъолиятҳои логистикӣ таъсис дода шуда, шӯъбаҳои гумрукии тамоми Осиёи Марказиро бо мақсади самаранок гардонидани тичорат муттаҳид менамуд.

Дар шароити имрӯза Ҷумҳурии мардумии Чин аз ҷиҳати сармоягузорӣ ба иқтисоди Тоҷикистон ва дастгирии лоиҳаҳои инфрасохтори он мақоми назаррасро дар миёни шарикони иқтисодии

¹Ниг.: Холикназар Х. Деятельность Республики Таджикистан в процессе становления и развития ШОС. [Текст] / Х. Холикназар. – Душанбе: Ирфон, 2014. – С. 158-159.

давлати мо дорад. Чин ба яке аз маблағгузори асосии лоихаҳои мухталифи сармоягузори Тоҷикистон табдил ёфтааст. Тавассути маблағгузорӣ ба лоихаҳои мухталифи Тоҷикистон имкони мустаҳкам шудани мавқеи системаи сиёсӣ ва самаранокии он боло рафтааст. Дар шароити имрӯза яке аз заминаҳои муҳими таҳкими системаи сиёсии Тоҷикистонро ҳалли мушкилоти мухталифи иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ташкил медиҳад, ки бо амалӣ намудани лоихаҳои истехсолӣ асосҳои иқтисодии он мустаҳкам мегарданд.

Дар доираи СҶШ ҳамчунин кишвари мо баҳсҳои сарҳадиро бо Ҷумҳурии мардумии Чин ҳал намуд. Масъалаи муайян кардани сарҳадоти давлатӣ байни Чин ва Тоҷикистон пас аз соҳибистиқлол гардидани Тоҷикистон муҳимияти махсусро пайдо намуда буд, ки ҳалли худро дар рӯҳияи дӯстӣ ва боварӣ талаб менамуд. Зикр намудан бамаврид аст, ки дар доираи СҶШ ин масъала миёни Тоҷикистон ва Чин ҳалли худро пайдо намуд. Дар заминаи ҳалли ин мушкилот боварии байниҳамдигарии кишварҳо боло рафта, сатҳи ҳамкорӣ низ густариш ёфт. Пас аз ҳалли ин мушкил ҷалби сармояи Чин ба иқтисоди Тоҷикистон низ густариш пайдо кард.

Ҳамин тариқ, метавон зикр намуд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз соҳибистиқлол гардидан баҳри таъмини рушди сиёсӣ бо созмонҳои байналхалқии сиёсӣ ҳамкориҳои худро ба роҳ мондааст. Густариши ин ҳамкориҳо барои ҳалли мушкилоти мухталифи сиёсии кишвар ва таҳкими системаи сиёсии он муҳим арзёбӣ мегардад. Дар заминаи ҳамкориҳо бо созмонҳои сиёсии байналхалқӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон тавонист аз вартаи низои дохилӣ ва бӯҳрони сиёсӣ раҳой ёбад, ба сулҳу субот расад, барқарорсозии баъдинизоиро аз сар гузаронад ва заминаи рушди иқтисодӣ ва иҷтимоиро фароҳам оварад. Бар замми ин дар заминаи ин ҳамкориҳо унсурҳо, ниҳодҳо ва арзишҳои демократӣ дар Тоҷикистон тадриҷан мустаҳкам гардиданд, ки заминаи таҳким ёфтани системаи сиёсӣ дар кишвар шуданд.

Дар асоси баррасии ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои сиёсии байналхалқӣ дар самти рушди сиёсӣ ба чунин хулосаҳо расидан мумкин аст:

- созмонҳои сиёсии байналхалқӣ чун СММ, САҲА, ИДМ ва СҲШ дар рушди сиёсии Тоҷикистон ва хусусан таҳким ёфтани системаи сиёсии кишвар нақши муҳим доранд. Дар доираи ҳамкориҳо бо ин созмонҳо Ҷумҳурии Тоҷикистон тавонистааст мушкилоти зиёди ҳешро ҳаллу фасл намояд ва бо ин васила рушди сиёсии ҳешро таъмин намояд;

- аз рӯзҳои аввали ҳамкорӣ созмонҳои сиёсии байналхалқӣ дар ҳалли мушкилоти мухталифи Тоҷикистон саҳмгузори намудаанд. Созмонҳои сиёсии байналхалқӣ чун СММ, САҲА ва ИДМ дар ҳалли низои дохилӣ, ба сулҳу субот расидани Тоҷикистон ва барқарорсозии пас аз низои нақши муҳим доранд. Маҳз бо кӯмаки ин созмонҳо кишвари мо тавонист аз вартаи низои дохилӣ берун ояд, сулҳу суботро таҳким бахшад ва ба суботу оромии комил бирасад;

- бо амалӣ намудани лоиҳаҳои мухталиф, дастгирии ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ироаи тавсияҳо ба Тоҷикистон созмонҳои сиёсии байналхалқӣ чун СММ, САҲА, СҲИР ва ғайра тавонистаанд дар таҳкими унсурҳо, ниҳодҳо ва арзишҳои низоми демократӣ дар кишвари мо мусоидат намоянд. Масъулияти Тоҷикистон дар иҷрои тавсияҳои созмонҳои байналхалқӣ системаи сиёсии онро таҳким бахшид ва боиси рушди сиёсӣ дар кишвар шуд;

- ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои сиёсии байналхалқӣ дар самтҳои мухталиф барои рушди сиёсии кишвар ва таҳкими асосҳои системаи сиёсии он заминаи мусоид фароҳам намуд. Ҷамагуна ҳамкорӣ бо созмонҳои байналхалқӣ барои пурра намудани як қисмати рушди сиёсӣ дар Тоҷикистон муҳим доништа мешавад. Барои мисол ҳамкорӣ бо СҲШ аз як тараф боиси ҳалли мушкилоти сарҳадӣ ва аз тарафи дигар заминагузор барои таҳкими асосҳои иқтисодии системаи сиёсии Тоҷикистон гаштааст.

2.2. Воқеияти ҳамкориҳо ва пайвастиҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ

Дар замони соҳибистиклолӣ яке аз ҷанбаҳои муҳимми сиёсати хориҷии Тоҷикистонро ба роҳ мондани муносибатҳои бисёрҷониба бо давлатҳои дигар ташкил медиҳад. Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали соҳибистиклолӣ ба роҳ мондани муносибатҳои бисёрҷонибаро дар доираи созмонҳои байналхалқӣ яке аз ҳадафҳои асосии сиёсати хориҷии хеш эътироф намуд. Аз он ҷумла, дар Изҳорот “Дар бораи истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон” Шурои Олӣ истиқлолияти кишварро эълон намуда, ҷонибдорӣ Тоҷикистонро барои бастанӣ Шартнома дар бораи Иттиҳоди Давлатҳои Соҳибхитӣ, созишномаи иқтисодӣ байни давлатҳои мустақилу соҳибхитӣ бо шартҳои баробарҳуқуқию манфиатдорӣ тарафӣ, бо интиҳоби озоди шаклҳои иштироки худ дар Шартнома ва созишномаҳо ёдовар гашта буд. Ҳамчунин тарафдорӣ Тоҷикистон аз ташкили системаи мудофияи коллективӣ ва амнияти давлатҳои Иттиҳоди Соҳибхитӣ эълон гардида буд.¹

Метавон зикр намуд, ки пас аз соҳибистиклол гардидан, яке аз самтҳои муҳимми сиёсати хориҷии Тоҷикистон, ҳамкорӣ бо созмонҳои байналхалқӣ гардида, инкишофи он дар тамоми давраи соҳибистиклолӣ мушоҳида карда мешавад. Дар давоми 30 соли истиқлолияти давлатӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон раванди муайян намудани самтҳои афзалиятноки сиёсати дохилӣ ва хориҷии худро ба итмом расонид. Ҳамчунин дар ин давра кишвари мо манфиатҳои миллии хешро муайян намуда, дар самти мустаҳкам намудани истиқлолияти давлатӣ ва сиёсӣ қадамҳои устувор гузошт. Дар ин самт, маҳз ҳифзи манфиатҳои миллии ҳамчун меъёри асосии баҳогузори самаранокии идораи давлатӣ баромад менамояд, ки дар ҷиғунагии амалишавии сиёсати дохилӣ ва хориҷии давлат таҷассум мегарданд.

¹ Ниг.: Изҳорот Дар бораи истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] // Сиёсати хориҷӣ. маҷаллаи илмиву назариявӣ ва иттилоотӣ. – 2011. № 1. - С. 186-187.

Лозим ба ёдоварист, ки дар замони соҳибистиклолӣ омилҳои мухталиф заминасози ташаккул ва инкишофи муносибатҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ шудаанд. Албатта, заминаҳои ташаккул ва инкишофи муносибатҳо бо созмонҳои байналхалқӣ дар давраи соҳибистиклолии кишвар якранг нестанд ва омилҳои таъсиррасон низ мухталиф будаанд. Хусусан таъсири омилҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, геополитикӣ, идеологӣ, тамаддунӣ, гузаришӣ ва ғайра дар ин маврид назаррас мебошанд. Дар ташаккул ва инкишофи ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ дар давраҳои муайяни соҳибистиклолии кишвар омилҳои мухталиф ҳамчун заминагузор баромад намудаанд.

Ҳангоме ки мо перомунӣ ташаккул ва рушди ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ, хусусан дар самти иҷтимоӣ сиёсӣ суҳбат менамоем, бояд пеш аз ҳама ба он ҷиҳат тавачҷуҳ карда бошем, ки кадом омилҳо дар ин фароянд бештар таъсиргузор буданд. Албатта, дар ҷиғунагии ташаккул ва рушди муносибатҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқии мухталиф дар риштаҳои гуногун омилҳои замонӣ ва заминавӣ нақши барҷаста доштанд. Дар ин радиф, мо метавонем омилҳои мухталифи сиёсӣ, ҳолати замони гузаришӣ, мушкилоти мухталифи иқтисодиву иҷтимоӣ, омилҳои геополитикиву тамаддунӣ ва ғайраро зикр намоем.

Дар ҳар сурат дар шаклگیرӣ ва ташаккули ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ нақши муҳимро манфиатҳои миллии кишвар мебозанд. Ин омил дар ҳама давраи рушди Тоҷикистони соҳибистиклол санги маҳаки рушди ҳамкориҳо бо созмонҳои мухталифи байналхалқӣ шинохта шудааст. Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми хеш ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷумла, чунин зикр намудааст, ки «дар ҳама ҳолат ҳимоя ва пешбурди манфиатҳои миллӣ дар таъмини озодӣ ва истиқлолияти кишвар, ягонагии ҳудуди он ва устувории сиёсӣ, муттаҳидии миллӣ ва рушди устувор меҳвари

фаъолияти сиёсии мо ба ҳисоб меравад. Равандҳои ҷаҳонишавӣ, ки дар самти рушди ҷаҳонӣ мавқеъ пайдо намудаанд, аз мо ҷустуҷӯи эҷодӣ ва интихоби дурусти роҳ ва воситаҳои амалинамоии манфиатҳои миллиро талаб менамояд».¹

Таҳлили таҷрибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки дар давоми солҳои соҳибистиклолӣ сиёсати хориҷии кишвар дар самти ҳамкорӣ бо созмонҳои байналхалқӣ дар барқарор намудани сулҳ ва ризоияти миллӣ, таъмин намудани рушди иқтисодӣ, амалӣ намудани имкониятҳои дохилӣ дар соҳаи нақлиёти коммуникатсионӣ, аз худ намудани захираҳои гидроэнергетикӣ, мустаҳкам намудани истиқлолияти сиёсии давлат нақши муайянкунандаро бозидааст.

Дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ Тоҷикистон мақоми ҳуқуқи худро тағйир дода,² дар натиҷа худро давлати соҳибистиклол эълон намуд. Мақоми нави ҳуқуқӣ аз Тоҷикистон муайян намудани нақши худро дар муносибат ба акторҳои дигари муносибатҳои байналмилалӣ талаб менамуд. Субъектҳои муносибатҳои байналмилалӣ Тоҷикистонро ҳамчун давлати алоҳида эътироф намуда, бо назардошти манфиатҳои худ дар минтақаи Осиёи Марказӣ муносибатҳои дипломатиро ба роҳ мемонданд.

Дар ин марҳила, дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ шикасти хусусияҳои низоми Ялтиниву Подстамӣ ба миён меояд, ки бо пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ ҳамчун субъекти муносибатҳои байналхалқӣ ва дар умум лагери сотсиалистӣ алоқаманд буд. Чунин тағйирот барои кишварҳои тозаистиклол дар масъалаи муайян намудани мавқеъ нисбат ба акторҳои низоми муносибатҳои байналмилалӣ як қатор мушкилоти ҷиддиро пеш меорад.

¹ Эмомали Раҳмон. Послание Парламенту страны от 20 апреля 2012 года. [Текст] / Р. Эмомали. Народная газета. 2012. 25 апр.

² Ниг.: Закон Республики Таджикистан от 31 августа 1991 г. № 378 «Об изменении названия Таджикской Советской Социалистической Республики и внесении изменений в Конституцию (Основной Закон) Таджикской ССР». [Текст] //Ведомости Верховного Совета Республики Таджикистан. – Душанбе, 1991. - №18. - С.226.

Ба андешаи муҳаққиқ Лагутина М.Л. маҳз дар асоси чуни тағйирпазириҳо дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ пас аз Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ ба сифати иштирокчиёни комилҳуқуқи муносибатҳои байналмилалӣ кишварҳои нав, минтақаҳои нав ва инчунин иштирокчиёни ғайрианъанавии нав ворид шудаанд.¹

Аз нуқтаи назари муҳаққиқ Василева Н.А. пас аз пошхӯрии лагери сотсиалистӣ, ки хусусияти ҷаҳонӣ дошт, дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ сегментҳои нав ва алоҳида ташаккул ёфтанд, ки мисоли онҳо сегменти кишварҳои рушдкунанда, сегменти кишварҳои нави аврупоӣ, сегменти кишварҳои фазои пасошӯравӣ ва ғайраҳо буданд.²

Дар доири ин сегментҳои нав, сохторҳо ва механизмҳои алоҳидаи кишварҳои Ғарб кӯшиш менамуданд, ки марҳила ба марҳила, фазои кишварҳои собиқи лагери сотсиалистӣ аз он ҷумла, Осиёи Марказиро ба доираи таъсиррасонии худ ҷалб намоянд. Масалан, Иттиҳоди Аврупо ва Созмони Муоҳидаи (Аҳдномаи) Атлантикаи Шимолӣ барои амалӣ намудани ин мақсад дар фазои пасошӯравӣ, аз он ҷумла дар Осиёи Марказӣ, барномаҳои мухталифро тарҳрезӣ ва амалӣ менамуданд. Барои мисол Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз соли 1994 узви Шурои ҳамкориҳои Атлантикаи Шимолӣ гардида буд.

Хусусиятҳои ворид гардидани давлатҳои тозаистиклолро ба низоми муносибатҳои байналхалқӣ баррасӣ намуда, аҳамияти таъсири иттилоотии субъектҳои пешбари низоми муносибатҳои байналхалқиро ба ташаккули афкори умум, махсусан зикр намудан зарур аст. Ин субъектҳо асосан «қувваи нарм»-ро истифода намуда, дар кишварҳои тозаистиклоли пасошӯравӣ дар ташаккули афкори умум ширкат меварзанд.

Таҳлили сарчашмаҳои илмӣ нишон медиҳад, ки дар аксарияти мавридҳо кишварҳои хурд на ҳамчун субъекти низоми муносибатҳои

¹ Ниг.: Лагутина М.Л. Мировая политика как инструмент управления новой системой международных отношений [Текст] / М. Лагутина. // Вестник международных организаций. - 2011. - № 1(32). – С. 31.

² Ниг.: Васильева Н.А. Особенности вхождения постсоветских республик в систему международных отношений [Текст] / Н. Васильева // Управленческое консультирование. - 2015.- № 4(76). – С. 27.

байналмилалӣ, балки ҳамчун объекти муборизаҳои геополитикӣ миёни кишварҳои бузург шинохта мешаванд. Дар таснифоти муайяни қонуниятҳои сиёсӣ, давлатҳои хурд ҳамеша зери таъсири геополитикии давлатҳои бузурги ҷаҳонӣ ва минтақавӣ қарор мегиранд. Амалан, сиёсати дохилӣ ва хориҷии чунин кишварҳои хурд аз мавқеи ишғолнамудаи онҳо дар баҳс ва муборизаи байни субъектҳои пешбари низоми муносибатҳои байналмилалӣ вобаста аст. Муфовиқи андешаи муҳаққиқ Комлева Н.А. давлатҳои хурд метавонанд, ки аз чунин ҳолат манфиати муайяни иҷтимоиву иқтисодиро ба даст оранд: кӯмакҳои молиявӣ, бунёди объектҳои саноатӣ дар ҳудуди онҳо, таълими кадрҳои миллӣ ва ғайра.¹

Дар чунин вазъият, ки байни субъектҳои пешбари низоми муносибатҳои байналмилалӣ муборизаи ҷиддӣ баҳри ба даст овардани ҳудудҳои нави таъсиррасонӣ аз ҳисоби кишварҳои собиқи лагери сотсиалистӣ дар авҷ буд, барои ҳар як кишвари ин ҳудудҳо зарур буд, ки мавқеи худро устувор сохта, самтҳои афзалиятноки сиёсати хориҷии худро муайян намоянд.

Аз ин хотир, барои Тоҷикистон ҳамчун як давлати тозаистиклол, ки дар амалӣ намудани сиёсати хориҷӣ ва дар пайдо намудани мавқеи худ дар арсаи байналхалқӣ таҷрибаи зарурӣ надошт, зарурати муайян намудани самтҳои сиёсати хориҷӣ ба миён омад.

Ташаккули сиёсати хориҷии Тоҷикистони соҳибихтиёр, муайян намудани самтҳои рушди муносибатҳо бо кишварҳо ва субъектҳои дигари байналмилалӣ аз он ҷумла бо созмонҳои мухталифи байналхалқӣ ба давраи бениҳоят душвори кишвар, минтақа ва ҷаҳон рост омад. Дар умум ин давра фаҳмиши амиқ ва дурусти мушкилоти дохилӣ, масъалаҳои минтақавию байналмилалӣ, биниши васеи стратегӣ ва дурандешии сиёсати дохилӣ ва хориҷиро талаб менамуд.

¹Ниг.: Комлева Н.А. Лимитроф как геополитическая технология. // Известия Уральского государственного университета. №3(78). 2010. // URL: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/19245/1/iurp-2010-78-04.pdf>

Барои Тоҷикистон раванди мустаҳкам намудани истиқлолияти давлатӣ, аз сабаби дар сатҳи паст қарор доштани инкишофи муносибатҳои бозаргонӣ, набудани шароити муфиди иҷтимоиву иқтисодӣ, зарурати воқеии ҳимояи сохтори конституционӣ, нигоҳ доштани истиқлолият ва сохтори давлатдорӣ мушкил ва мураккаб гардида буд.¹

Равандҳои минтақаварии нав дар Осиёи Марказӣ пас аз соли 1991 мувофиқи баҳогузори коршиносон ба тариқи стихиявӣ амалӣ карда мешуд. Чунин ҳолат бо ворид гардидани бозингарони нав ба минтақа, ки мехостанд мавқеи Федератсияи Россияро танг намоянд, алоқаманд аст. Дар асоси эҳёи шуури динӣ, дар минтақа экстремизми динӣ бо идеологияи ваҳҳобӣ инкишоф ёфт.²

Дар Тоҷикистон нерӯҳои мухталиф, ки то оғози давраи соҳибистиқлолӣ ба сахнаи муборизаи сиёсии кишвар ворид гардида буданд, аз тасаввуроти геополитикии давраи шӯравӣ ва натиҷаҳои пошхӯрии он берун монда буданд ва ба хоҳири амалӣ намудани мақсадҳои худ, манфиатҳои давлативу миллӣ, ояндаи инкишоф ва мақоми кишварро дар ҷаҳони нави хатарнок ва пуртахдид нодида гирифтанд. Илова бар ин, сиёсатмадороне, ки дар ҳокимият буданд, дар асоси маҳдудияти иродаи сиёсӣ натавонистанд самт ва мундариҷаи ҷаҳолияти дохилӣ ва хориҷии давлатро муайян кунанд, тавозуни манфиатҳои нерӯҳои гуногунро дар ҷомеа таъмин ва онро барои ба даст овардани мақсадҳои умумимиллӣ равона намоянд.

Ҳамин тариқ, дар натиҷаи муҳолифатҳои сиёсии дохилӣ, ки дар асоси таъсири омилҳои беруна қувват мегирифтанд, Тоҷикистон ба вартаи низои дохилӣ кашида шуд. Дар чунин ҳолат, ҳукуматдорон натавонистанд, ки низоми муносибатҳои байналмилалиро дуруст ба роҳ

¹Ниг.: Назаров Т.Н. Таджикистан: экономический рост, интеграция и региональное сотрудничество. [Текст] / Т.Назаров. – Душанбе, 2004. –С. 3.; Вовк В., Харитоновна Н. Внешнеполитические приоритеты Центральной Азии. [Текст] / В.Вовк, Н.Харитоновна. - Analitika.org от 19 сен. 2006. // URL: <http://centrasia.org>

² Ниг.: Дипломатия Таджикистана [Текст] //Информационный бюллетень. Управление информации МИД РТ. – Душанбе, 2007. - №18. – С.137.

монда, барои танзими вазъияти ба вучуд омада ҷомеаи ҷаҳониро ҷалб намоянд. Дар натиҷаи нооромиҳо ва муташанниҷ гардидани вазъияти сиёсӣ, муносибатҳои дӯҷонибаи Тоҷикистон бо кишварҳои хориҷӣ халалдор гардида, намояндагиҳои дипломатии як қатор давлатҳо фаъолияти худро дар кишвар ихтисор ва ё муваққатан қатъ намуданд.

Вусъати муҳолифати мусаллаҳона ва фалаҷ гардидани ҳокимият, ягонагии ҳудудӣ ва истиқлолияти давлатии Тоҷикистонро зеро хатар гузоштанд. Қувваҳои, ки бо терроризми байналхалқӣ, сепаратизм ва экстремизми динӣ, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ва фаъолияти ҷиноятӣ алоқаманд буданд, меҳостанд, ки аз вазъияти бамиёномада истифода намоянд. Таҳдид ва хатар барои ҳуди Тоҷикистон ва инчунин устувориву амнияти минтақавӣ ба миён омад. Аз ин рӯ, кӯшиш карда мешуд, ки вазъияти бамиёномада ҳарчи зудтар бартараф карда шавад.

Иҷлосияи 16-уми Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар шаҳри Хучанд баргузор гардид, рисолати бузургеро дар назди кишвар иҷро намуд. Дар иҷлосия баҳодиҳии вазъияти баамалномада, муайян намудани сабабҳо ва роҳҳои бартараф намудани бӯҳрони сиёсӣ, таъмини эътидоли вазъи ҷумҳурӣ ва тавозуни нерӯҳои сиёсӣ мавзӯи баҳс қарор дода шуд.

Ҳукумати Тоҷикистон кӯшиш менамуд, ки имкониятҳои сиёсати хориҷиро барои ба эътидол овардани бӯҳрони сиёсӣ истифода намояд. Мувофиқи назарияи сиёсӣ, сиёсати хориҷӣ ин идомаи сиёсати дохилӣ аст, лекин дар вазъияти сиёсии Тоҷикистон, чунин ба назар мерасид, ки сиёсати дохилӣ ба пуррагӣ аз сиёсати хориҷӣ вобаста буд. Ҳамин буд, ки барои ба эътидол овардани вазъияти мавҷуда, Ҳукумати кишвар ба Созмони Милали Муттаҳид ва ҷомеаи ҷаҳонӣ муроҷиат намуд.

Лозим ба ёдоварист, ки усулҳои асосии сиёсати хориҷии Тоҷикистон соли 1992 дар иҷлосияи 16-уми Шурои Олӣ аз тарафи Раиси Шурои Олӣ дар «Муроҷиатнома ба халқи Тоҷикистон» баён шуда буд. Дар

мурочиатномаи мазкур масъалаҳои муҳимтарини сиёсати хориҷии Тоҷикистон, бо назардошти вазъияти мураккаб ва ноором муайян карда шуд:

- ворид гардидани Тоҷикистон ба ҷомеаи ҷаҳонӣ;
- барқарор намудан ё ба роҳ мондани муносибатҳои дипломатӣ бо тамоми кишварҳои, ки меҳоҳанд бо Тоҷикистон дар заминаи баробарҳуқуқӣ ва муносибатҳои судманд ҳамкорӣ намоянд;
- ба роҳ мондани ҳамкориҳо бо созмонҳо ва ташкилотҳои байналхалқӣ, дар асоси ба даст овардани узвият дар онҳо;
- мустаҳкам намудани ҳамкориҳо ва муносибатҳо бо кишварҳои ИДМ, пеш аз ҳама бо Россия, Ўзбекистон, Қазоқистон, Қирғизистон ва Туркманистон;
- даҳолат накардан ба қорҳои дохилии кишварҳои дигар, барқарор намудани муносибат ва ҳамкориҳо бо тамоми кишварҳои ҷаҳон, аз ҷумла бо Афғонистон, Покистон, Чин, Эрон ва дигар давлатҳои минтақаҳои гуногун.¹

Албатта яке аз омилҳои ворид гардидани кишварҳои хурд, ба монанди Тоҷикистон, ба системаи муносибатҳои байналмилалӣ бо мустаҳкам гардидани мавқеи созмонҳои байналхалқӣ алоқаманд аст. Дар фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ, асосан шароите ташаккул меёбад, ки дорои характери ғайринаждпарастӣ ва алоқамандии тамоми иштирокчиён буда, дар доираи ҳуқуқи байналхалқӣ амал менамояд.

Ҳамин тариқ, яке аз самтҳои асосии инкишофи ҷаҳони муосир густариши ҳамкориҳои байналхалқӣ ва равандҳои ҳамгироӣ мебошад. Таҳлили таҷрибаи таърихӣ шаҳодат медиҳад, ки ҳиссиёти табиӣ ҷомеаи ҷаҳониро ба оромиву ризоият ва ҳамкориҳои мутақобилан судманд водор месозад. Дар ин самт, дар таъмин намудани ҳамкориву ҳамгироии

¹ Ниг.: Мирзоев Н. Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон бунёдгузори дипломатияи навини Тоҷикистони соҳибистиклол. / Эмомали Раҳмон – Пешвои миллат. [Матн] / Н. Мирзоев. – Душанбе: «Маориф», 2016. – С. 354-355.

кишварҳо нақш ва мавқеи созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ бузург аст.

Аз ин рӯ, ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ ва пайвасти гардидани кишвар ба равандҳои глобалии рушди ҷомеа, яке аз бахшҳои муҳими сиёсати хориҷӣ ба ҳисоб меравад. Қуввати гирифтани вобастагии тарафайни давлатҳои миллӣ дар шароити глобализатсия дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти байналхалқӣ, инчунин доираи васеи хатар ва таҳдидҳои муосири минтақа тамоми кишварҳои Осиёи Марказиро ўҳдадор менамояд, ки дар сатҳи олии масъалаҳои таъмини якҷояи амният ва устувориро дар тарҳҳои дучониба ва бисёрҷониба баррасӣ намоянд. Дар алоқамандӣ бо ин таърихи ворид гардидани Тоҷикистон ба системаи муносибатҳои байналхалқӣ ҳамчун давлати хурд қобили зикр аст. Ҳамчун давлати хурд Тоҷикистон дар маркази диққати манфиатҳои сиёсӣ ва геополитикии бозингарони бузурги системаи муносибатҳои байналхалқӣ қарор гирифта буд.¹

Дар асоси равандҳои глобализатсионӣ, мубориза ва рақобати кишварҳои мухталифи ҷаҳонӣ баҳри ҳимоя намудани манфиатҳои геополитикӣ ва ба даст овардани сарчашмаҳои ашёи хом, ташаккули ҷараёнҳои мухталифи террористиву экстремистӣ, нисбати кишварҳои хурд, ба монанди Тоҷикистон, хатару таҳдидҳои нав ба вуҷуд меоянд. Дар шароити мавҷудияти марказҳои мухталифи қудратӣ, маҳдуд гардидани муносибатҳои байналхалқӣ дар атрофи яке аз онҳо, ба талаботи таъмин намудани манфиатҳои миллӣ ва давлатии кишварҳои дигар ҷавобгӯ набуда, ворид гардидани давлатҳои хурдро ба низоми муносибатҳои байналмилалӣ ғайриимкон мегардонад. Албатта, чунин вазъият барои Тоҷикистон, ки низои дохилро паси сар намуда, мавқеъ ва нуфузи байналхалқии худро халадор намудааст, ба бунёди заминаҳои сиёсати хориҷӣ, раванди ташаккул ва инкишофи минбаъдаи он таъсири

¹ Ниг.: Сотиров В. ООН и Таджикистан: плодотворное взаимодействие и сотрудничество / В.Сотиров// Таджикистан и современный мир. - 2004. -№1(4). - С13-15

бузург расонида, ба устувор гардидани мавқеи кишвар дар системаи муносибатҳои байналмилалӣ ҳалал мерасонад.¹

Барои кишварҳои хурд чун Тоҷикистон зарур аст, ки баҳри воридгардидан ба системаи муносибатҳои байналхалқӣ ва мустақкам намудани мавқеи худ дар он, ҷиҳати ҳимоя намудани манфиатҳои миллӣ ва давлатӣ, тавозуни қудратҳои ҷаҳониро нигоҳ доранд. Аз ин хотир зарур аст, ки сиёсати хориҷии чунин кишварҳо дар асоси эҳтиром ва пазируфтани меъёрҳои умумибашарӣ ва принципҳои ҳуқуқи байналхалқӣ ба роҳ монда шавад. Дар ин самт, ба инобат гирифтани ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва давлатӣ аҳамияти махсусро касб менамоянд.

Ҳамин тариқ, дар таърихи навини давлатдорӣ, ҳифз ва таъмин намудани манфиатҳои миллӣ, воридгардидан ба системаи муносибатҳои байналхалқӣ ва баланд бардоштани обрӯ ва эътибори кишвар дар арсаи ҷаҳонӣ, бунёди шароити мусоиди беруна барои таҳкими истиқлолияти давлатӣ, таъмин намудани рушди устувори кишвар ҳадафҳои асосӣ ва волотарини сиёсати хориҷии Тоҷикистон муайян карда шуд.

Дар замони соҳибистиклолӣ Тоҷикистон тавонист, ки ба системаи муносибатҳои байналмилалӣ воридгардида, дар миқёси байналхалқӣ худро ҳамчун давлати фаъол нишон диҳад. Хусусан ташаббусҳои мухталифи Тоҷикистон нисбати ҳалли масъалаҳои гуногун аз тарафи созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ ҷонибдорӣ гардидааст. Чунин ҳолат аз он шаҳодат медиҳад, ки Тоҷикистон дар асоси амалӣ намудани сиёсати хориҷӣ, ҳамчун давлати хурд дар арсаи ҷаҳонӣ ҷойгоҳи худро пайдо намудааст.

Маҳз дар ҳамин давра, дар қатори муносибатҳои афзалиятноки сиёсӣ бо кишварҳои Иттиҳоди давлатҳои мустақил, тақвияти муносибатҳои дӯҷониба бо дигар кишварҳои ҷаҳон, аз он ҷумла, кишварҳои форсиабон, кишварҳои ҷаҳони ислом меҳвари сиёсати хориҷии Тоҷикистон муайян карда шуд. Дар ин самт, принципҳои асосӣ

¹ Ниг.: Сатторзода А. Республика Таджикистан и мировое сообщество [Текст] / А.Сатторзода // Таджикистан и современный мир. – 2004. -№1. – С.10-13.

ва анъанаҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистон барои ҳалли масъалаҳои афзалиятнок, аз он ҷумла, таҳкими сулҳу ваҳдати миллӣ, рушди ислоҳоти сиёсату иқтисодӣ, бунёди рухҳои демократии давлатдорӣ, таъмини ташаккул ва инкишофи ҷомеаи шаҳрвандӣ, инкишофи ҳаматарафаи ҷомеаи тоҷикистонӣ, ба даст овардани мақсадҳои стратегии кишвар равона гардида буданд.¹

Зикр намудан бамаврид аст, ки татбиқи ислоҳоти сиёсӣ ва иқтисодиву иҷтимоӣ, бунёд намудани давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёд, таҳкими унсурҳои асосии демократия дар кишвар ба тариқи умумӣ боиси тақвияти сиёсати хориҷии Тоҷикистон гардиданд. Барои тақвият бахшидан ба фаъолияти хориҷӣ ва хусусан ҳамкориҳо бо созмонҳои байналхалқӣ соли 2002 Консепсияи сиёсати хориҷии Тоҷикистон қабул гардид, ки дар он ба таври мушаххас роҳу воситаҳои амалӣ намудани сиёсати хориҷӣ, самтҳои афзалиятнок ва инчунин дурнамои рушди он таҷассум ёфтааст. Доираи манфиатҳои миллӣ, минтақаҳои афзалиятноки ҳамкорӣ ва ҳамгирӣ, муҳимияти давлатҳои шарик дар ин ҳуҷҷати муҳим муайян карда шудаанд.

Созмонҳои байналхалқӣ аз ҷониби кишварҳои минтақа, аз он ҷумла Тоҷикистон, ҳамчун воситаи асосии мустаҳкам намудани амнияти миллӣ ва минтақавӣ, амалӣ намудани манфиатҳои миллӣ, таъмини шароити рушди иқтисодиву иҷтимоӣ шинохта мешаванд. Зикр намудан зарур аст, ки муносибатҳои мухталифи кишварҳои минтақа ба ҳамкориҳои байналмилалӣ ва ба нақш ва рушди созмонҳои байналхалқии минтақавӣ таъсир мерасонанд.

Як қатор созмонҳои байналхалқии минтақавӣ таҷассуми муносибатҳои дучониба бо ҳузури иштирокчиёни нерӯманди хориҷӣ (махсусан, Россия ё Хитой), гурӯҳи дигар ҳамчун ниҳодигардони ин ё он хувияти минтақавӣ ё фарҳангӣ, ки давлат ба он даъво мекунад ё баръакс онро рад мекунад (хувияти аврусиёӣ, хувияти исломӣ), иддае

¹Ниг.: Саидов З., Сабуров А. Таджикистан на рубеже тысячелетий: реализация национальных интересов на международной арене [Текст] / З. Саидов. – Душанбе: Деваштич, 2005. - С. 217.

хамчун кӯмак барои ҳамгироӣ бо иқтисоди ҷаҳонӣ (Барномаи ҳамкории минтақавии иқтисодӣ дар Осиёи Марказӣ), инчунин ба сифати заминаи муошират ва гуфтугӯ (Машварат оид ба мусоидатнамоӣ ва боварӣ дар Осиё) сохта шудаанд.

Дар асоси ҳамкории судманд бо кишварҳои гуногун ва созмонҳои байналхалқӣ Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ мавқеи муайяноро ишғол намудааст. Баргузориҳои ҳамоишҳои сарони давлатҳои се созмони қаламрави собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ – Иттиҳоди Давлатҳои мустақил, Иттиҳоди иқтисодии Аврусиё, Созмони аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ (5-6 октябри соли 2007), ҷаласаи навбатии Шурои сарони давлатҳои аъзои Созмони ҳамкории Шанхай ва мулоқоти сечонибаи сарони давлатҳои Тоҷикистон, Афғонистон, Эрон (28 августи 2008), мулоқоти сечонибаи сарони давлатҳои Тоҷикистон, Афғонистон, Покистон ва чорчонибаи Тоҷикистон, Афғонистон, Покистон ва Федератсияи Россия (30 июли 2009), Конфронси илмӣ байналмилалӣ бахшида ба 800 солагии Ҷалололдин Румӣ (6-8 сентябри 2007), иҷлосияи 37-уми Шурои вазирони қорҳои хориҷии давлатҳои аъзои Созмони ҳамкории исломӣ (май 2010) ва дигар вохӯриҳои ва чорабиниҳои муҳимми сатҳи олии дар Душанбе шаҳодати мавқеи муайяно доштани Тоҷикистон дар арсаи ҷаҳонӣ аст.¹ Зикр намудан бамаврид аст, ки баргузориҳои чунин чорабиниҳо дар Душанбе ин дастоварди муҳимми сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар давраи соҳибистиклоли мебошад.

Нақши байналхалқии ҳар як кишвар дар заминаи ҷалб гардидани он ва мавқеи фаъоли он дар ҳалли масъалаҳои минтақавӣ ва байналхалқӣ муайян мегардад, ки дар доираи иштирок дар фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ амалӣ мегардад. Дар шароити имрӯза, яке аз самтҳои асосӣ ва муҳимми сиёсати хориҷии Тоҷикистон – иштирок дар доираи фаъолияти созмонҳои байналхалқии байниҳукуматӣ ва ғайриҳукуматӣ ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, дар шароити имрӯза

¹ Ниг.: Аслов С. Эмомалӣ Раҳмон – асосгузори мактаби нави сиёсати хориҷӣ. / Эмомалӣ Раҳмон – Пешвои миллат. – Душанбе: «Маориф», 2016. –С. 23.

Тоҷикистон аъзои комилҳуқуқи шумораи зиёди созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ мебошад.

Дар таҳияи стратегияи сиёсати хориҷӣ ва иштироки Тоҷикистон дар созмонҳои байналхалқии мухталиф на танҳо омилҳои дохилии сиёсӣ, балки вазъияти байналхалқӣ ва минтақавӣ низ таъсир расонидаанд.

Барои дарки бехтари хосиятҳои ташаккул ва инкишофи муносибатҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ моро зарур аст, ки ба давраҳои мухталифи рушди ин муносибатҳо таваҷҷуҳ намуда бошем. Албатта тӯли давраи соҳибистиқлолӣ муносибатҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ якранг ва якнавохт набуда, дар ҳар давраи муайян хосиятҳои фарқкунандаро доро мебошад. Аз ин рӯ, барои дарки ҳамачонибаи ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ моро зарур аст, ки шартан якчанд марҳилаи ташаккул ва рушди муносибатҳои кишварро бо созмонҳои байналхалқӣ муайян намоем. Дар асоси ба ҳисоб гирифтани омилҳои мухталифи замонӣ ва заминавӣ, таҳлили хусусиятҳо, самтҳо, мазмуну мундариҷаи муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ мо шартан метавонем се марҳилаи ташаккул ва инкишофи чунин ҳамкориҳоро ҷудо намоем. Ҳар як марҳила вобаста ба мушкилоти мавҷуда ва шароити рушди инкишофи Тоҷикистон хосиятҳои ба худ хосро доро аст.

Марҳилаи аввал аз оғози соҳибистиқлолӣ то замони воридшавии Тоҷикистон ба марҳилаи рушди босубот рост меояд, ки шартан солҳои 1991-2000-умро фарогир аст. Хосиятҳои ин давра аз воридшавии Тоҷикистон ба фазои муносибатҳои байналмилалӣ, чигунагии ҳолати гузаришӣ, зуҳур ва ҳалли бӯҳрони сиёсӣ ва барқароркунии пас аз низоӣ бармеояд. Дар ин марҳила мо метавонем, якчанд сиғаи ҳамкориҳои Тоҷикистонро бо созмонҳои байналхалқӣ мушоҳида намоем. Пеш аз ҳама дар ин давра Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун субъекти муносибатҳои байналмилалӣ зуҳур намуда, кӯшиш менамуд, ки хешро ҳамачониба ҳамчун субъекти мустақил муаррифӣ намояд. Аз ин рӯ, дар аввал ҳадафи кишвари моро муаррифии хеш ва барқарорсозии муносибатҳои

ҳамачониба бо субъектҳои мухталифи сатҳи байналхалқӣ ташкил меод. Барои ин ҳадаф Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ ҳамкориҳо бо чунин созмонҳои байналхалқӣ чун ИДМ, СММ ва САҲА ба роҳ монда буд.

Агар мо хусусиятҳои рушди ҳамкориҳои Тоҷикистонро бо ИДМ зикр намоем, пас ин созмон аз ҷумлаи аввалинҳо буд, ки Тоҷикистон аъзогии онро пазируфт. Дар аввал чунон гумон карда мешуд, ки ИДМ метавонад ҳамчун як платформаи интегратсионӣ барои давлатҳои пасошӯравӣ баромад намояд. Ҳатто чунин дидгоҳе низ миёни мардум дар он давра роиҷ гардида буд, ки шояд ИДМ як заминае барои аз нав барқарор шудани ИҶШС гардад. Агарчанде ИДМ ҳамчун созмони байналхалқӣ 24 март соли 1994 тибқи қатъномаи №48/237-уми Маҷмаи умумии СММ эътироф карда шуд, аммо то ба ин замон кишвари мо дар доираи ин ниҳод ҳамкориҳоро ба роҳ монда буд.

Саволе ба миён меояд, ки зеро таъсири кадом омилҳои Тоҷикистон ҳамкориҳои ҳамачонибаро пеш аз ҳама бо ИДМ ба роҳ монд? Ба андешаи мо ҳамкориҳои Тоҷикистон бо ИДМ пеш аз ҳама зеро таъсири омилҳои инерсии (қобилияти нигоҳдории ҳолати пештара) ғурупошии Иттиҳоди шуравӣ сурат гирифтааст. Ҳолати сиёсии он замони ҳассос ба воридшавии Тоҷикистон ба ИДМ таъсири бештар гузоштааст. Инчунин омилҳои дигаре ба монанди таҷрибаи ҳамкорӣ, ягонагии идеологӣ, алоқои миёни элитаҳои миллӣ, робитаҳои мавҷудаи иқтисодиву иҷтимоӣ, пайвандҳои инфрасохторӣ, заминаҳои мавҷудаи ниҳодӣ, хусусиятҳои монандии зехнӣ ва ғайра заминасозии пайванди Тоҷикистон бо ИДМ гардида буданд. Дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ кишвари мо кӯшиш бар он менамуд, ки бо аъзо шудан ба созмонҳои байналхалқӣ чун ИДМ, СММ ва САҲА худро ҳамчун давлати мустақил муаррифӣ намояд ва манфиатҳои миллии хешро дар асоси санадҳои меъёриву ҳуқуқи байналхалқӣ ҳимоя созад. Ин кӯшишҳои Тоҷикистон дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ аз иродаи имичсозӣ дар сатҳи байналмилалӣ бармеомад. Аммо, ҳодисаҳои солҳои аввали соҳибистиклолӣ, хусусан

ворид шудани кишвар ба низои дохилӣ боиси тағйири сиғаи (формати) ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ гардид. Шурӯъ аз ин давра то ба имзои Созишномаи истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ созмонҳои байналхалқӣ чун ИДМ, СММ ва САҲА кӯшиш бар он менамуданд, ки дар ҳалли низои дохилии Тоҷикистон ва ба эътидол овардани вазъияти кишвар мусоидат дошта бошанд. Дар ин давра новобаста аз вазъияти ноором Тоҷикистон кӯшиш бар он намуд, ки зери таъсири омили тамаддунӣ пайвандҳои худро бо кишварҳои мусулмонӣ низ ба роҳ монад. Аз он ҷумла, қабул гардидани кишвари мо ба ҳайси аъзои Созмони конфронти исломӣ (баъдан аз соли 2009 Созмони ҳамкориҳои исломӣ) дар санаи 1 декабри соли 1992 аз чунин кӯшишҳо дарак медиҳад.

Ба ғайр аз кӯшишҳо дар самти ҳалли низоъ қисме аз созмонҳои байналхалқӣ чун ЮНИСЕФ, Агентии ИМА оид ба рушди байналмилалӣ (USAID), Барномаи рушди СММ, Барномаи озуқаворӣ СММ, Комитети байналхалқии Салиби сурх ва дигар созмонҳо дар ин замон ба расонидани кӯмакҳои башардӯстона машғул буданд. Аз ҷумла саҳми ЮНИСЕФ дар коҳиши марги барвақтии кӯдакон ва модарон, беҳбуди шароити таҳсили кӯдакон, баланд бардоштани сатҳи огоҳии ҷавонон дар бораи ВНМО ва тарғиби тарзи ҳаёти солим дар ин давра ва дар солҳои минбаъда назаррас буд.¹

Пас аз ҳалли низои дохилӣ ва ба имзо расидани созишномаи сулҳ сиғаи ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ низ тағйир пазируфт. Дар ин замон то ба ворид шудани Тоҷикистон ба давраи рушди босубот дар соли 2000-ум созмонҳои байналхалқӣ асосан ба масъалаи ҳифзи сулҳ ва барқароркунии пас аз низоӣ тавачҷуҳ намуда буданд. Албатта шуруъ аз ин замон имконият барои бароҳмонии ҳамкориҳо бо созмонҳои дигари байналхалқӣ замина гузошта шуд. Фазаи сулҳу субот дар Тоҷикистон барои ташаккул ва рушди ин

¹Ниг.: Сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар масири истиқлолият. / зери таҳрири Х. Зарифӣ [Текст] – Душанбе: Ирфон, 2011. - С. 134.

хамкориҳо шароит фароҳам овард. Чуноне ки муҳаққиқи тоҷик Ш. Солиев зикр намудааст, дар давраи пас аз низоӣ муносибатҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ дар формати нав ба роҳ монда шуд. Дар замони низоӣ созмонҳои байналхалқии мавҷуда дар кишвар кӯшиш бар он доштанд, ки ҳарчӣ зудтар сулҳ ва суботи сиёсӣ дар Тоҷикистон барқарор гардад. Чун низоӣ ҳалли худро дарёфт ва дар кишвар сулҳу ваҳдат пойдор гардид созмонҳои байналхалқӣ муносибатҳои бо Тоҷикистон дар масъалаи ниғаҳдории сулҳ, ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ ва барқарорсозии пас аз низоӣ равона сохтанд.¹ Созмонҳои байналхалқӣ дар ин давра барои амалисозии созишномаи сулҳ ва иҷроиши он нақши муҳим гузоштанд. Барои мисол САҲА дар баробари дигар самтҳои фаъолияти хеш ба безаргардони минаҳо дар ҳудудҳои ба низоӣ кашидашуда машғул гардида буд. Хусусан дар ин давра созмонҳои байналхалқӣ чун СММ ва САҲА барои барқарорсозӣ ва раванди мустаҳкам намудани сулҳи тоҷикон тавачҷуҳи бештар доштанд.

Дар марҳилаи барқарорсозии пас аз низоӣ нақши созмонҳои байналхалқии ғайриҳукуматӣ низ назаррас мебошад. Хусусан онҳо дар расонидани кӯмакҳои башардӯстона, ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ, барқарорсозии пас аз низоӣ ва ҳалли дигар мушкилоти ҷамъиятӣ нақши муҳим доштанд. Дар ин замон чунин созмонҳои байналхалқии ғайриҳукуматӣ чун Салиби Сурх, Оксфам (Oxfam), Мерси Корпс (Mercy Corps), Ғамхорӣ (Care), Ҳифзи кӯдакон (Save the Children) ва ғайраҳо хеле фаъолона дар кишвари мо лоиҳаҳои мухталифи иҷтимоиро амалӣ менамуданд.

Аз замони таъсиси ИДМ давлатҳои узв пояи устувори ҳуқуқӣ ташкил дода буданд, ки Тоҷикистон дар фосолаи кӯтоҳ аз бӯҳрони системавӣ баромад ва ҳамкорӣ бо ИДМ сабаби рушди иқтисодӣ ва тавсеаи савдои мутақобила гардид. Дар ин давра Тоҷикистон ба

¹ Ниг.: Солиев Ш.Х. Барқароршавии сулҳу Ваҳдати миллӣ чун марҳилаи муҳим дар таҳкими сиёсати хориҷии Тоҷикистон [Текст] / Ш.Солиев // Маводи конференсияи “Ҷавонон – пайравони Пешвои миллат”. – Хуҷанд, 2017. - С. 125-129.

созмонҳои байналхалқии бонуфуз ва обрӯманд аъзо гардид. Вазъияти сиёсӣву иқтисодии Тоҷикистон дар ин давра шиддатнок буд ва кишварро низои дохилӣ фаро гирифта буд. Барои Тоҷикистон ҳалли пурраи низои дохилӣ, барқарор намудани хоҷагии халқ, мустақкам намудани истиқлолияти давлатӣ, тасдиқи мавқеи субъектии худ дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ муҳим ва асосӣ ба ҳисоб мерафтанд. Илова бар ин, вазъияти минтақавӣ ба иштироқи ҷаҳони Тоҷикистон дар ташаккули механизмҳои минтақавии ҳамгирӣ ва низоми амниятӣ дар алоқамандӣ бо вазъияти ноустувор дар Афғонистон мусоидат намуд.

Тоҷикистон на танҳо ҳамчун иштирокчии созмонҳои байналхалқии ҷаҳонӣ ва минтақавӣ гардид, балки ҳамчунин кишвари ташаббусгари таъсиси чунин созмонҳо баромад намуд. Ҳамин тариқ, Тоҷикистон ба ИДМ ворид гардид, аъзои СММ шуд, Шартномаи амнияти дастаҷамъиро имзо намуд, аъзои Созмони ҳамкории исломӣ, Созмони байналхалқии асбор, Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, Панҷгонаи Шанхай гардид.¹

Дар ин марҳила Тоҷикистон аъзои комилҳуқуқи ИДМ гардид, ки бо алоқаҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии мероси давлати шӯравӣ муайян гардида буд. Дар доираи ташаккул ва инкишофи ИДМ равандҳои ҳамгирӣ ва дуршавӣ дар тамоми ҷумҳуриҳои собиқ шӯравӣ ба як тарз амалӣ мегардид. Ба Тоҷикистон зарур буд, ки мавқеи худро дар ин созмон ва дар ин раванд муайян намояд. Роҳбарияти сиёсии кишвар нисбати ин масъала самти наздикшавӣ ва ҳамгироиро пеша намуд. Сарфи назар аз он, ки Шартномаи амнияти дастаҷамъӣ ба имзо расид, боварӣ ба кафолати амнияти дохилӣ ва хориҷии кишвар вучуд надошт.

Бинобар мушкилоти дохилии кишвар дар он замон ва бӯҳрони ҷамаҷонибаи сиёсӣ муайян буд, ки Тоҷикистон мустақилона амнияти марзҳояшро таъмин карда наметавонад. Илова бар ин, зарурати ҳарчи зудтар бартараф кардани оқибатҳои вазнини низои дохилӣ ва таҳкими

¹ Ниг.: Саидов З. Внешняя политика Таджикистана в условиях глобализации [Текст] / З. Саидов. – Душанбе: Авасто, 2004.

хамкорӣ бо кишварҳои хориҷӣ, ҳифз ва рушди робитаҳои ташаккулёфтаи анъанавиро дар фазои пасошӯравӣ талаб мекард. Ба андешаи муҳаққиқ З. Саидов ин ва омилҳои дигар ҷумҳуриро водор карданд, ки самти афзалиятноки ҳамкориҳоро бо кишварҳои ИДМ интихоб намояд.¹

Ҳамин тариқ дар ин замон, ҳамкориҳои Тоҷикистон асосан дар доираи ИДМ ба роҳ монда шуда буд. Дар вохӯрӣ ва чорабиниҳои созмон ба таври доимӣ масъалаҳои Тоҷикистон мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор дода мешуд, ки ба проблемаи барқарор намудани вазъияти сиёсӣ дар кишвар алоқаманд буданд. Дар Тоҷикистон, ба хотири ба эътидол овардани вазъият Нерӯҳои сулҳдӯсти коллективӣ ҷалб гардида буд. Чунин як муносибати аъзоӣ созмон ба вазъияти Тоҷикистон буд, ки соли 1995 дар шаҳри Минск Нақшаи маҷмӯавии танзими сарҳади Тоҷикистону Афғонистон қабул карда шуд.²

ИДМ ҳамчун созмони минтақавӣ дар ин марҳила дар равандҳои ҳамгироӣ ва таҳкими қобилияти мудофиавӣ ва амнияти давлатҳои аъзо нақши муайян мебозид. Аммо, созмон дар роҳи ташаккул ва рушди худ ба мушкилот дучор омад, ки дар самити ИДМ дар Кишинёв дар соли 1997 бо иштироки сарони давлатҳои аъзо баррасӣ карда шуданд. Далели асосӣ дар он зоҳир мегардид, ки аксари қарорҳо ва ҳуҷҷатҳои дар сатҳи олий қабулшуда иҷро намегардиданд.

Чунин мешуморем, ки аксарияти шартномаҳои дар доираи ИДМ қабулгардида ба таври зарурӣ иҷро намегарданд, ҳатто як қатор шартномаҳо, ки байни кишварҳои аъзо дар доираи талаботи Оинномаи созмон ба имзо расонида мешаванд, аз тарафи парламонҳои миллӣ тасдиқ карда намешаванд. Албатта чунин ҳолат дар раванди ҳамкориҳо ва ҳамгириҳои иқтисодиву иҷтимоии кишварҳои аъзо монеаҳо эҷод менамоянд.

¹ Ниг.: Саидов З. Ш. Республика Таджикистан на межгосударственной арене до и после объявления политики «открытых дверей». [Текст] / З. Саидов. – Душанбе, 2015. – С.19.

² Ниг.: Сабуров А. Информационное измерение внешнеполитического процесса в Таджикистане (1993-1995 гг.). [Текст] / А.Сабуров. – Душанбе, 2007. – С. 6.

Албатта, чунин сурат гирифтани раванду ҳодисаҳо ба фаъолияти минбаъдаи созмони минтақавӣ таъсири манфӣ мерасонид. Аз тарафи дигар, дар доираи созмони мазкур аллакай заминаҳои бунёди созмонҳои алоҳида шакл гирифта буданд, ки доираи масъалаҳои ин созмонро маҳдуд менамуданд. Чунин мешуморем, ки дар ҳолати амал намудани тамоми механизмҳои ИДМ зарурат ба таъсиси созмонҳои дигар, ки ҳар яке соҳаи муайяни муносибати байни кишварҳои аъзоро танзим менамоянд намонад.

Дар асоси Оинномаи ИДМ чунин пешбинӣ гардидааст, ки он давлат ё бунёди фаромиллӣ нест. ИДМ созмони байналхалқии байниҳукумати ба ҳисоб меравад, ки хусусияти ҳамоҳангсозӣ дорад ва аъзогӣ дар он бо баробарии давлатҳо ва ҳуқуқи озоди воридшавӣ ё хоричшавӣ асоснок карда мешавад. Мақсадҳои асосии ИДМ чунин муайян карда шудаанд: ҳамкорӣ дар соҳаи сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ; сиёсати ягонаи гумрукӣ; ҳаракати озоди шахрвандон дар фазои он; сиёсати муҳофизатӣ ва ҳифзи сарҳадоти беруна; сиёсати мутобикгардида дар соҳаи амнияти байналхалқӣ, ярокпартоӣ ва назорати ярок; бунёди нерӯҳои харбӣ, бунёди нерӯҳои дастачамъона барои нигоҳдории сулҳ ва осоиштагӣ; ҳалли осоиштаи баҳсҳо ва ғайраҳо.¹

Чунин муқарраротро ба инобат гирифта, метавон чунин зикр намуд, ки ҳамкориҳо дар доираи ин созмони байналхалқӣ (ИДМ) барои тамоми кишварҳои аъзо, аз он ҷумла барои Ҷумҳурии Тоҷикистон муфид аст, зеро дар доираи он шартномаҳои зиёди дучониба ва бисёрҷониба дар соҳаҳои гуногун ба имзо расонида шудаанд. Аз ҷумлаи шартномаҳои нисбатан муҳим дар соҳаи сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, ки аз тарафи давлатҳои аъзои ИДМ ба имзо расонида шудаанд чунинанд: Шартнома оид ба мақоми ҳуқуқии сарҳадоти ИДМ (1991), Шартнома оид ба амнияти дастачамъӣ (1992), Шартнома оид ба принципҳои сиёсати гумрукӣ (1992), Эълумия оид ба риояи суверенитет, ягонагии ҳудудӣ ва

¹ Ниг.: Соглашение о создании Содружества Независимых Государств (Заключено 08.12.1991) [Текст] / электронный ресурс

дахлнопазирии сарҳадоти давлатҳои аъзои ИДМ (1994), Шартнома оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи ҳифзи меҳнат (1994), Шартнома оид ба бунёди минтақаи озоди тиҷоратӣ (1994), Консепсияи амнияти дастаҷамъӣ (1995), Консепсияи ҳифзи сарҳадоти кишварҳои аъзои ИДМ бо давлатҳое, ки ба иттиҳод дохил нестанд (1996), Шартнома оид ба иттифоқи гумрукӣ ва фазои ягонаи иқтисодӣ (1999) ва ғайраҳо.

Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки дар доираи ИДМ миқдори ками “нуқтаҳои тамос” мавҷуд аст, ки сарварони кишварҳои аъзоро водор менамояд, ки тарҳҳои алтернативии ҳамкориро ҷустуҷӯ намоянд. Ҳамин тариқ, дар фазои ИДМ якҷанд соҳмонҳои нав бо мақсадҳои мушаххаси умумӣ ва самтҳои ҳамгирирою ҳамкорӣ ташаккул ёфтанд.¹

Ба сифати соҳмони ҳарбӣ-сиёсии байнидавлатии ИДМ Соҳмони аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ баромад менамояд (2002), ки мақсади асосии он ҳамоҳангсозӣ ва муттаҳид намудани сабъу кӯшиш бар мубориза бо терроризми байналхалқӣ, экстремизм ва гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ба ҳисоб меравад. Бо назардошти бунёди ин соҳмон, Федератсияи Россия ҳузури ҳарбии худро дар фазои пасазшӯравии Осиёи Марказӣ нигоҳ медорад.

Дар адабиёти илмӣ ва воситаҳои ахбори омма перомунӣ фаъолияти ИДМ дар фазои пасозшӯравӣ ақидаҳои мухталиф иброз карда шудааст. Масалан, Д.Кондратов чунин зикр менамояд, ки тиҷорати тарафайн ҳамчун самти асосии ҳамкориҳои иқтисодии кишварҳои ИДМ баромад менамояд. Дар асоси ҳуҷҷатҳои барномавӣ, аз он ҷумла Стратегияи рушди иқтисодии ИДМ дар давраи то соли 2020, афзоиш додани тиҷорати тарафайн самти калидии ҳамгирии иқтисодӣ дар доираи ИДМ баромад менамояд. Албатта, чунин муносибат боиси васеъ гардидани алоқаҳои тиҷорати хориҷӣ байни иштирокчиёни соҳмон мегарад, ки дар навбати худ ба ҳаҷми истеҳсолоти дохилии кишварҳои

¹ Ниг.: Кондратов Д. Торгово-экономическое сотрудничество на пространстве СНГ: возможности расширения [Текст] / Д. Кондратов. // Проблемы теории и практики управления. -2013. № 5. – С. 59-64.

ИДМ, афзоиши маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ва баланд гардидани сатҳи зиндагии оммаи мардум таъсири назаррас мерасонад.¹

Дар ин марҳила, масъалаи асосии ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ хотима бахшидан ба низои дохилии кишвар ба ҳисоб мерафт. СММ пас аз омӯзиши вазъияти Тоҷикистон, ба кишвар гурӯҳи муттаҳидаро фиристод, ки аз мутахассисони сиёсӣ, ҳарбӣ, гуманитарӣ иборат буд. Фаъолияти нозирони СММ дар Тоҷикистон дар мушоҳидаи рушди мавқеи ҳизбҳои сиёсии мухталиф, ҳаракатҳо ва гурӯҳҳо, ки дар низоъ иштирок доштанд ва таҳлил намудани вазъияти кишвар ба ҳисоб мерафт. Маҳз ба ҳамин роҳ имконияти ҳалли низои кишвар таъмин карда мешуд.²

Муҳолифат дар мавқеи тарафҳо дар арафаи раванди гуфтушунидҳо перомунӣ танзими низоъ, сатҳи баланди нобоварӣ ба якдигар ва эътироф накардани якдигар зарурати истифодаи механизми миёнаравиро ба миён оварда буд. Пас аз баррасии вазъи Тоҷикистон, намояндагии СММ ба андешидани чораҳои фаврӣ барои таъмини оташбас ва оғози муколамаи сиёсии байни тарафҳои низоъгар бо ҷалби кишварҳои манфиатдор шурӯъ кард.³

Дар танзими низои мусаллаҳона нақши асосиро аз созмонҳои байналхалқӣ СММ, САҲА ва ИДМ бозиданд, ки ба сифати миёнарав баромад намуда, кӯмакҳои башардӯстонаро низ ба роҳ монда буданд. Ҳамин тариқ, мувофиқи резолютсияи Шӯрои амнияти СММ ба Тоҷикистон Миссияи нозирони СММ фиристода шуданд, ки чунин вазифаҳоро иҷро менамуданд:

- кӯмак намудан ба Комиссияи муштарак дар амалӣ намудани назорати иҷроии Шартномаҳои ҷорӣ;

¹ Ниг.: Кондратов Д. Торгово-экономическое сотрудничество на пространстве СНГ: возможности расширения [Текст] / Д. Кондратов. // Проблемы теории и практики управления. -2013. № 5. – С. 59-64.

² Ниг.: Садои мардум, 1993. 12 фев.

³ Ниг.: Дипломатия Таджикистана: вчера и сегодня. В двух томах. Том 1. Под общ. ред. Х. Зарифи. [Текст] / - Душанбе, 2009. – С. 168.

- таҳқиқ ва пешниҳоди гузориш дар бораи вайронкунии шартномаи оташбас ба СММ ва Комиссияи муштарак;

- нигоҳ доштани робитаҳои наздик бо тарафҳои низоъ, инчунин робитаи наздик бо Намояндагии САҶА дар Тоҷикистон ва бо Нерӯҳои коллективонаи сулҳчӯёни ИДМ дар Тоҷикистон ва нерӯҳои марзбонии Россия.¹

Ҳамин тариқ, дар раванди гуфтушунидҳо, дар имзо намудани Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон саҳми созмонҳои байналхалқӣ чун СММ ва САҶА бузург аст. СММ на танҳо дар раванди музокирот ва марҳилаи минбаъдаи ба даст овардани сулҳ дар кишвар ба тарафҳо кӯмаки бебаҳо расонд, балки худ таҷрибаи муҳимро ба даст овард, ки метавонад дар фаъолияти худ дар ҳалли ҳолатҳои мушаххас истифода намояд.

Нақш ва мақоми СММ-ро дар раванди гуфтушунидҳо оид ба ҳалли низоъ чамбаст намуда, бояд таъкид кард, ки таъсири он ба ин раванд хеле гуногунҷабҳа буд. Намояндагони СММ дар ташкили гуфтушунидҳо, таҳияи лоиҳаҳои созишномаҳои дучониба ва интихоби ҷойҳои гуфтушунид хидматҳои миёнаравиро пешниҳод карданд. Онҳо дар асл ягона тарафе буданд, ки бо ҳамаи иштирокчиёни мустақим ва ғайримустақими раванди гуфтушунид – ҳукумат, муҳолифин, фармондеҳони саҳроӣ, гурӯҳи Қушунҳои Сарҳадии Россия дар Тоҷикистон, намояндагони роҳбарияти Россия ва сафорати ин кишвар дар Тоҷикистон, роҳбарони Афғонистон, Эрон ва дигар кишварҳои нозир вохӯриҳо гузаронида буданд. Лозим ба ёдоварист, ки нақши СММ дар танзими низои дохилӣ дар Тоҷикистон бузург буда, ин созмон дар ҳалли он ҳамчун миёнарав баромад намудааст. Илова бар ин, дар ин давра СММ ба Тоҷикистон кӯмакҳои назарраси башардӯстона намудааст.

¹ Ниг.: Общее Соглашение об установлении мира и национального согласия в Таджикистане. Что он собой представляет? Подготовлено Миссией Наблюдателей ООН в Таджикистане (МНООНТ). [Текст] - Душанбе, 1997.

Илова бар ин, Тоҷикистон дар ин давра бо Комиссари Олии СММ оид ба гурезагон ҳамкорӣ намудааст. Ҳамкориҳои миёни Тоҷикистон ва Комиссари олии СММ бо даъвати ҳукумати кишвар ба роҳ монда шуда, ба баргардонидани гурезагон ва ҷойгирнамоии онҳо дар маҳалҳои зисти доимӣ равона гардида буд. Аз рӯзҳои аввали фаъолияти худ дар Тоҷикистон, Комиссари олии СММ оид ба гурезагон барои таъсиси низоми пешниҳоди паногоҳ, инчунин таъмини ҳимоя ва кӯмак ба гурезагон ҳамкориҳои судмандро ба роҳ монда буд.¹

Ҳамин тариқ, дар натиҷаи ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ имконият пайдо гардид, ки масъалаҳои мавҷудаи дохилии Тоҷикистон, ба мисли танзими низои мусаллаҳона, баргардонидани гурезаҳо, бартараф намудани оқибатҳои низоъ, таъмини шароит барои рушди иқтисодиёт ҳалли худро ёбанд.

Зикр намудан зарур аст, ки дар ин марҳила дар Тоҷикистон як қатор созмонҳои байналхалқии ғайриҳукуматӣ низ барномаҳои мухталифи кӯмакро дар соҳаҳои мухталиф амалӣ менамуданд. Шартномаҳо бо чунин созмонҳои байналхалқии ғайриҳукуматӣ, ба монанди “Релиф Интернешнл” ва “Агроаксия Олмон” ба имзо расонида шуданд, ки заминаи ҳуқуқии ҳамкориро таъмин менамуд.²

Дар сатҳи муайян, дар ин давра, ҳамкориҳои Тоҷикистон бо Созмони конфронси исломӣ ва мақомотҳои махсусгардонидашудаи он – Бонки рушди исломӣ, Комитети доимамалкунандаи ҳамкориҳои тичоратӣ ва иқтисодӣ, Созмони исломии маориф, илм ва фарҳанг, Хазионаи исломии рушди илм ва технология, инчунин бо Созмони ҳамкориҳои иқтисодӣ ба роҳ монда шуда, тадриҷан мустаҳкам гардиданд.

Ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқии байниҳукуматӣ ва ғайриҳукуматӣ имконият дод, ки Тоҷикистон манфиатҳои миллии худро ҳифз намуда, ба низои дохилӣ хотима

¹ Ниг.: Дипломатия Таджикистана: вчера и сегодня. В двух томах. Том 1. Под общ. ред. Х. Зарифи. [Текст] / - Душанбе, 2009. – С. 169.

² Ниг.: Сабуров А. Информационное измерение внешнеполитического процесса в Таджикистане (1993-1995 гг.). [Текст] / А. Сабуров. – Душанбе, 2007. - С. 20.

бахшад, оқибатҳои онро бартараф гардонад, шароити рушди иқтисодии кишварро таъмин кунад, як қатор сармоягузориҳои ба кишвар ҷалб созад, усул ва таҷрибаҳои хоҷагидорӣ бозоргонро аз худ намояд. Албатта, амалӣ гардидани ин ҷабҳаҳо шаҳодати нақш ва мақоми хосаи созмонҳои байналхалқии байниҳукуматӣ ва ғайриҳукуматӣ дар Тоҷикистон ба ҳисоб меравад.

Ҳамин тариқ, “аллақай соли 1993 СММ, Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, Ҳазинаи байналмилалӣ асъор, Бонки аврупоӣ таҷдид ва рушд, Бонки Ҷаҳонӣ, ҷамъ 12 созмони байналхалқӣ; соли 1994 ба таври умумӣ 8 созмони байналхалқӣ, соли 1995 ба таври умумӣ 2 созмони байналхалқӣ, соли 1996 ба таври умумӣ 2 созмони байналхалқӣ намояндагӣҳои худро дар Тоҷикистон ифтиҳо намуда, ба фаъолият оғоз намуданд”.¹ Илова бар ин, Тоҷикистон иштирокчи чунин сохторҳои минтақавӣ, ба монанди Созмони ҳамкории Осиёи Марказӣ (1994) ва Созмони ҷамъаи иқтисодии Осиёи Марказӣ (1998) гардид.

Масъалаҳои иҷтимоиву иқтисодӣ пас аз имзои Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ҳанӯз боқӣ монда буданд, ки боиси ҷалби васеи тавачҷуҳи ҷомеа ҷаҳонӣ гардид, созмонҳои байналхалқии мавҷуда фаъолияти намояндагии худро тамдид намуда, самтҳои фаъолияти худро ба масъалаҳои ҷойдоштаи иқтисодиву иҷтимоӣ равона намуданд. Масалан, Сармуншии СММ Кофи Аннан дар ҳисоботи худ ба Шӯрои амнияти СММ вазъияти Тоҷикистонро ногувор арзёбӣ намуда, бартараф намудани монеаҳои бузургро дар самти ҳалли тамоми масъалаҳо, ки дар созишномаи истиқрори сулҳ ба мувофиқа оварда шудаанд, баён намуд. Ҳанӯз барои гузаронидани интиҳобот, ташаккули Ҳукумати нави миллӣ, ки анҷоми давраи гузаришро нишон медиҳад, корҳои зиёдро иҷро намудан зарур аст.² Дар асоси чунин ҳисобот Шӯрои Амният қарор

¹ Дипломатияи Тоҷикистони: вчера и сегодня. В двух томах. Том 1. Под общ. ред. Х. Зарифи. [Текст] / - Душанбе, 2009. – С. 168.

² Ниг.: Народная газета. // 1997. 28 сен.

кабул намуд, ки муҳлати фаъолияти Намояндагии назоратчиёни СММ-ро дар Тоҷикистон тамдид диҳад.

Ҳамин тариқ, нақш ва мақоми созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавиро дар доираи ҳамкориҳо ба инобат гирифта, метавон хусусиятҳои асосии иштироки кишварро дар доираи фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ ошкор намуд:

- ворид гардидани Тоҷикистон ба созмонҳои байналхалқии бонуфуз ва бо ин васила таъмин намудани эътирофи расмии мақоми соҳибистиқлолӣ дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ;

- танзими низои дохилӣ ва бадастории сулҳу ризоияти миллӣ. Дар ин самт нақш ва мақоми СММ, Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, ИДМ бузург аст;

- иштирок дар раванди бунёди сохторҳои минтақавии таъмини амният. Иштирок дар раванди таъсиси Шартномаи амнияти дастаҷамъӣ, Панҷгонаи Шанхай;

- иштироки фаъол дар раванди бунёди сохторҳои ҳамгирии минтақавӣ, ба монанди Созмони ҳамкориҳои Осиёи Марказӣ ва Созмони ҷамоаи иқтисодии Осиёи Марказӣ;

- кӯшиши ҳал намудани масъалаҳои сарҳадӣ бо кишварҳои минтақа ва Чин дар доираи Панҷгонаи Шанхай;

- барқарор намудани хоҷагии халқ, ки дар ин самт тамоми созмонҳои байналхалқӣ, ки дар Тоҷикистон фаъолият доштанд, иштирок намудаанд;

- ҳамкорӣ бо созмонҳои байналхалқӣ дар самти баргардонидани гурезаҳо.

Марҳилаи дигар дар шаклгирии ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ ба давраи рушди босуботи кишвар пайванд дорад. Дар ин давра сулҳу субот дар Тоҷикистон пойдор гардида, созмонҳои байналхалқӣ ба масъалаи рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ бештар тавачҷуҳ зоҳир намуданд. Намояндаи вижаи Дабири кулли СММ ва Сардори Ҳайати нозирони СММ дар Тоҷикистон Иво Петров 12 майи

соли 2000 дар чаласаи охири Шурои амнияти СММ оид ба фаъолияти Ҳайати нозирони СММ дар Тоҷикистон чунин зикр намуда буд, ки агарчанде сулҳ дар кишвар барқарор гардид Тоҷикистон ҳамон ба кӯмаки ҷомеаи байналмилалӣ барои мустақкамсозӣ ва сулҳофарии пас аз низой ниёз дорад. Ӯ чунин иброз дошт, ки калиди барқарорсозии сулҳ ва суботи сиёсӣ дар Тоҷикистон метавонад рушди устувори иқтисодӣ бошад.¹

Шурӯъ аз соли 2000-ум ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ фарогиртар шуда, дар самтҳои мухталиф ба роҳ монда шуданд. Рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, ислохот дар соҳаҳои гуногуни ҳаёт, демократикунонӣ, ҳалли мушкилотҳои мухталиф ва муқовимат бо падидаҳои номатлуб аз ҷумлаи масъалаҳои буданд, ки дар ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ дар ин давра тавачҷуҳ карда мешуд.

Ҳамчунин дар ин давра зери таъсири омилҳои сиёсии минтақавию ҷаҳонӣ, хусусан воқеаҳои 11 сентябри соли 2001, эълони ҷанг бар алайҳи терроризми байналхалқӣ ва ҳамлаи низомӣ ба Афғонистон ба чигунагии рушди ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ таъсир гузошт.

Дар ин давра воридшавии Тоҷикистон ба созмонҳои байналхалқии асосӣ ба итмом мерасад ва Тоҷикистон дар доираи созмонҳои байналхалқӣ бо ташаббусҳои алоҳида баромад менамояд. Дар ин марҳила сиёсати Амрико бо иттифоқчиёни худ нисбат ба Афғонистон на танҳо ба ҷойгиршавии нерӯҳои нави сиёсӣ дар минтақа, балки дар фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ ва иштироки Тоҷикистон дар фаъолияти онҳо таъсири ҷиддӣ расонид. Дар муносибати байни кишварҳои минтақа, дар ҳамкориҳои онҳо бо созмонҳои байналхалқӣ масъалаи таъмини амнияти минтақавӣ, мубориза бо терроризми

¹Ниг.: Head of Tajikistan Mission describes reasons for peace process success, as Security Council holds final meeting on United Nations mission, Press release SC/6859, 12 May 2000, URL: <https://www.un.org/press/en/2000/20000512.sc6859.doc.html>. (санаи мурочиат 14.04.2022).

байналхалқӣ аввалиндараҷа гардида, дар ин самт як қатор ҷорабиниҳои муҳим амалӣ карда мешаванд.

Фаъолии Тоҷикистон нақши калидиро ба сифати шарикӣ коалитсияи байналхалқии зиддитеррористӣ бозид, ки аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ саҳми он дар таъмини амният ва устувории минтақавӣ эътироф карда шуд. Дар ин самт Ҷумҳурии Тоҷикистон иштирокчии фаъоли барномаи СМАШ (НАТО) “Шарикӣ ба хотири сулҳ” гардид.

Аввалиндараҷа гардидани масъалаҳои таъмини амният боис гардид, ки як қатор механизмҳои минтақавӣ дигаргун шаванд. Ин буд, ки Созмони ҷомеаи иқтисодии Осиёи Марказӣ ба Созмони ҳамкорихои Осиёи Марказӣ (2002-2005) мубаддал гардид, ки сипас ба Ҷомеаи иқтисодии Авруосиё (ЕврАзЭС) ҳамроҳ карда шуд (2005-2014). Илова бар ин Панҷгонаи Шанхай ба Созмони ҳамкориҳои Шанхай (2001), Шартномаи амнияти дастаҷамъӣ ба Созмони аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ (2002) мубаддал гардиданд, ки Тоҷикистон на танҳо иштирокчӣ, балки муассиси онҳо низ ба ҳисоб мерафт.¹

Бо назардошти вазъи душвори ҳарбию сиёсӣ дар Осиёи Марказӣ, дар иҷлосияи Шӯрои Амнияти Дастаҷамъии давлатҳои ИДМ дар Бишкек (11 октябри соли 2000), ба мувофиқа расидани кишварҳои узви Шартномаи амнияти дастаҷамъӣ дар бораи ташаккули низоми ягонаи амнияти дастаҷамъии минтақавӣ аҳамияти махсус пайдо кард. Зернизомҳои минтақавӣ дар доираи системаи ягонаи амнияти дастаҷамъӣ аллақай дар самти Аврупои Шарқӣ ва Қафқоз дар заминаи шартномаи дуҷониба – Федератсияи Россия – Ҷумҳурии Беларус ва Федератсияи Россия – Ҷумҳурии Арманистон ташаккул ёфта буд. Бо имзои созишнома дар бораи мақоми ташаккули нерӯҳо ва воситаҳои низоми амнияти дастаҷамъӣ сарони шаш давлат – Россия, Тоҷикистон, Беларус, Арманистон, Қазоқистон ва Қирғизистон - дар роҳи бунёди

¹ Ниг.: Игнатов А.В. Международные инициативы как инструмент повышения внешнеполитического авторитета Республики Таджикистан. [Текст] / А. Игнатов. // Вестник КРСУ. - 2015. Том 15. - № 10. - С. 150-154.

низомии минтақавии амнияти дастаҷамъӣ дар Осиёи Марказӣ қадами воқеӣ гузоштанд.¹

Дар ин давра барои рушди ИДМ кӯшиши якҷоя дар самти бартараф намудани як қатор монеаҳо, ки боиси омилҳои манфӣ гардида буданд, зарур буд. Лекин, зоҳир нагардидани диққати саривақтӣ ба проблемаҳои ҳамгироии иқтисодӣ боис гардид, ки як қатор кишварҳои аъзо мустақилона ба ҷустуҷӯи имконияти баромадан аз бӯҳронро оғоз намоянд, ки дар баъзе ҳолатҳо ба мураккаб гардидани муносибатҳо дар доираи созмон оварда мерасонид.

Чунин вазъият боис гардид, ки аксарияти сиёсатмадорон ба итмом расидани давраи фаъолияти ИДМ-ро таъкид менамуданд. Лекин ба ин нигоҳ накарда, Тоҷикистон ба рушди муносибатҳои бисёрҷониба дар доираи ИДМ, инчунин ба муносибатҳои дучониба бо аъзоёни ИДМ таваҷҷуҳи махсус равона менамуд.

Дар давраи соҳибистиқлолӣ яке аз ҳадафҳои муҳими Тоҷикистонро рушди муносибатҳо бо кишварҳои мусалмонӣ ташкил меод. Аз ин рӯ, барои тақвияти муносибатҳо бо кишварҳои мусалмонӣ Тоҷикистон ба фаъолияти Созмони ҳамкории исломӣ таваҷҷуҳи хоса менамуд. Ин созмон барои Тоҷикистон ҳамчун заминаи муҳими бароҳмонӣ ва тақвияти муносибатҳо бо кишварҳои мухталифи мусалмонӣ баромад менамояд.

Дар ҷараёни ҷаласаи Созмони конференсияи исломӣ (2000) дар Қатар, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо намояндагони Бонки исломии рушд вохӯрӣ гузаронд, ки омодагии худро нисбати ҳамкорӣ дар дастгирии як қатор лоиҳаҳои рушд, аз он ҷумла бунёди роҳи мошингард, нақбҳо ва инфрасохтори нақлиётӣ иброз намуданд. Дар натиҷа дар Тоҷикистон Корпоратсияи исломии рушди бахши хусусӣ ташкил карда шуда, чандин лоиҳаҳо дар самти бунёди роҳҳо ва инфрасохтори нақлиётӣ амалӣ гардиданд.

¹ Ниг.: Саидов З.Ш. Республика Таджикистан на межгосударственной арене до и после объявления политики «открытых дверей». [Текст] / З. Саидов. – Душанбе, 2015. – С.126.

Ҷумҳурии Тоҷикистон гардиши маводи муҳаддир, боло рафтани ҷинояткорӣ муташаккилро дар қаламрави кишвар ба инобат гирифта, ба Конвенсияи СММ бар зидди ҷинояткорӣ муташаккили фаромиллӣ (2000) ворид гардид. Далели ворид гардидани Тоҷикистон ба чунин як ҳуҷҷати байналхалқӣ дар қатори аввалин кишварҳои ҷаҳон шаҳодати омодагии ҷиддии Тоҷикистон дар мубориза бо ҷинояткорӣ муташаккили фаромиллӣ дар тамоми шаклҳои зуҳуроти он, махсусан гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир мебошад.

Дар доираи ҳамкории бо Раёсати СММ оид ба маводи нашъадор ва ҷинояткорӣ бо гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир, мувофиқи Протоколи Вена (1999) дар Тоҷикистон Агентии назорат ва мубориза бо гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир (2000) таъсис дода шуд. Бунёди чунин механизми мубориза бо маводи муҳаддир дар минтақа аввалин буд ва метавонист барои омӯзиш ва пайравӣ аз тарафи кишварҳои минтақа намунае гардад. Ҳамин тариқ, метавон зикр намуд, ки Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо созмонҳои байналхалқӣ мубориза бар зидди гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ва паҳншавии ҷинояткорӣ муташаккили фаромиллиро тақвият меод, роҳҳои таъмини амнияти миллӣ ва манфиатҳои миллиро ҷустуҷӯ менамуд.

Дар даврони соҳибистиклолии Тоҷикистон яке аз самтҳои муҳимми ҳамкоро бо созмонҳои байналхалқӣ равобити иқтисодиву тиҷоратӣ ва молиявӣ ташкил меод. Аз он ҷумла дар ин замон ҳамкории Тоҷикистон бо ниҳодҳои молиявии байналхалқӣ барқарор ва таҳким бахшида шуд. Дар роҳи амалисозии барномаҳои ҳукуматӣ оид ба ҷалби сармои хориҷӣ, рушди савдои озод, аз байн бурдани монеаҳои тарифӣ, либерализатсияи иқтисодӣ, тавозуни нархгузорӣ дар савдои хориҷӣ, тақвияти фазои тиҷоратӣ, ҳаллу фасли мушкилоти ҳамлу нақл ва интиқоли молу кола корҳои назаррас анҷом дода шудааст. Муносибатҳои Тоҷикистон бо ниҳодҳои байналмилалӣ молиявӣ аз он ҷумла Бонки ҷаҳонӣ, Ҳазинаи байналмилалӣ асбор, Бонки аврупоӣ

таҷдид ва рушд, Бонки осиёии рушд, Бонки исломии рушд ва як қатор хазинаву фондҳои кишварҳои мухталиф хеле созандаву муваффақона сурат гирифтаанд. Дар ин давра, дар доираи ҳамкорӣ бо Бонки Ҷаҳонӣ дар Тоҷикистон зиёда аз 20 лоиҳаи якҷоя амалӣ гардид. Соли 2001 Ҷаласаи машваратии кишварҳои кӯмакрасон перомуни мусоидат намудан ба рушди иқтисодии Тоҷикистон гузаронида шуд, ки дар он чунин масъалаҳо, ба монанди чадвали пешниҳоди қарзҳо ба ислоҳоти сохтори иқтисодиёт ва омода намудани қарзи навбатӣ бо ин мақсад, барномаи коҳиш додани камбизоатӣ дар кишвар ва қадамҳои минбаъда дар амалӣ намудани он, сатҳи омодагии лоиҳаи бо об таъминкунии шаҳри Душанбе, барномаи сармоягузориҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, масъалаи пешниҳоди қарзҳо барои бартараф намудани оқибатҳои хушксолӣ мавриди баррасӣ қарор дода шуданд.

Илова бар ин иштирокчиён ба сифати барномаҳои сармоягузориҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳои баланд додаанд, ки 16 соҳаи иқтисодиётро фаро гирифтааст. Маблағи умумии тамоми лоиҳаҳо, ки тавассути барномаи мазкур ворид карда шудаанд, 360 миллион долларт ИМА-ро ташкил медоданд. Зикр карда шуд, ки ҳамаи лоиҳаҳо ба стратегияҳои Ҳукумати Тоҷикистон мувофиқ мебошанд. Ин масъалаҳои ҳимояи иҷтимоӣ, ҳифзи муҳити зист, кам намудани масъалаи камбизоатӣ, мусоидат ба рушди иқтисодӣ, барқарор намудани инфрасохтор, рушди неруи инсон ва ғайраҳо ба ҳисоб мераванд.¹

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Корпоратсияи байналхалқии молиявӣ ҳамкорихоро дар самти рушди бахши хусусии иқтисодиёт ба роҳ мондааст. Дар ин давра ин созмон маблағгузориҳои чор лаиҳаро ба маблағи умумии 17 миллион доллари амрикоӣ амалӣ намудааст, ки ба коркарди тилло, таҳқиқи конҳои гранит ва коркарди мрамор, таҳкими низоми бонкӣ равона гардида буд. Лекин зикр карда шуд, ки ин маблағ барои талаботҳои кишваре, ки низои дохилиро паси сар намудааст,

¹ Ниг.: Саидов З.Ш. Республика Таджикистан на межгосударственной арене до и после объявления политики «открытых дверей». [Текст] / З. Саидов. – Душанбе, 2015. – С.155-56.

нокифоя аст, аз ин хотир зарур буд, ки ин созмон дар доираи вазифаҳои худ дар гурӯҳи Бонки ҷаҳонӣ ба дастгирии бахши хусусӣ дар он ноҳияҳое, ки ба барқарорнамоии пас аз низоӣ ниёз доранд, бештар тавачҷуҳ намояд. Ин созмон ҳамчунин дар нақша дошт, дар Тоҷикистон лоиҳаҳои дигар, ки ба рушди бахши молиявӣ, энергетика, хоҷагии қишлоқ, саноати нассочӣ, соҳибкории хурд ва миёна равона карда шудааст, амалӣ намояд.¹

Зикр кардан лозим аст, ки дар ин давра Тоҷикистон барои барқарор намудани хоҷагидорӣ миллӣ, амалӣ намудани ислоҳоти иқтисодӣ ва таъмини рушди бахши хусусӣ бо созмонҳои байналхалқии молиявӣ ҳамкорӣ намуда, миқдори зиёди қарзҳоро ба даст овард. Дар ин самт метавон чунин созмонҳои байналхалқии молиявӣ, ба монанди Бонки ҷаҳонӣ, Созмони байналхалқии асбор, Корпоратсияи байналхалқии молиявиро махсусан зикр намуд.

Ҳамин тариқ, рушди алоқаҳои дучониба ва бисёрҷонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ ва бо кишварҳои алоҳидаи аъзои созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ дар давраи солҳои 2000-2001 як қатор тағйиротҳои мусбатро дар таҳкими сиёсати хориҷӣ ва сиёсати дохилии Тоҷикистон нишон дод:

- устувор гардидани ҷанбаи иқтисодии фаъолияти хориҷии давлат;
- ҷанбаи тичоратию иқтисодӣ нишондиҳандаи вазъияти воқеӣ ва сатҳи самаранокии фаъолияти хориҷии давлат гардид;
- дар рушди муносибатҳои байнидавлатӣ қорҳои шартномавию ҳуқуқӣ мавқеи муҳимро ишғол намуданд;
- дар қори ҳамоҳангсозии кӯшишҳо бо шарикони хориҷӣ дар самти амалӣ намудани шартномаҳои бадастомада ва тайёр намудани лоиҳаҳои шартномаҳои байналхалқӣ бештар ба имконияти комиссияҳои

¹ Ниг.: Саидов З.Ш. Республика Таджикистан на межгосударственной арене до и после объявления политики «открытых дверей». [Текст] / З. Саидов. – Душанбе, 2015. – С. 156-157.

байниҳукуматӣ оид ба ҳамкориҳои гурӯҳҳои корӣ ва машваратҳои байниидоравӣ тақия карда мешуд.¹

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз Ассосиатсияи байналхалқии рушд даъват ба амал овард, ки мусоидат намуданро дар кишвар тақвият диҳад. Зикр карда мешуд, ки тариқи амалӣ намудани лоиҳаҳои мухталифи сармоягузорӣ, пеш аз ҳама аз ҳисоби воситаҳои моливиҳои Ассосиатсияи байналхалқии рушд, гурӯҳи Бонки ҷаҳонӣ метавонад, ки дар амалӣ намудани Стратегияи ҳукуматиҳои коҳиш додани камбизоатӣ дар Тоҷикистон саҳми назаррас гузорад. Дар баррасии масъала оид ба рушди нерӯи гидроэнергетикӣ ҳамчун яке аз омилҳои асосии коҳиш додани камбизоатӣ дар кишвар, тарафҳо шартномаи пешакиро оид ба он, ки Бонки ҷаҳонӣ ташкилкунандаи асосии лоиҳаи аҳамияти умумиминтақавӣ – бунёди нерӯгоҳи Роғун мегардад, ба даст оарда шуд.²

Илова бар ин, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон диққати Гурӯҳи Бонки ҷаҳониро ба барқарор намудани ғаврии маблағгузориҳои лоиҳаи наҷоти Арал, ба лоиҳаҳои анҷоми сохтмони нерӯгоҳи Роғун ва Сангтуда дар дарёи Вахш, инчунин ба ҳолати беҳатарӣ овардани кули Сарез ва минтақаи нерӯгоҳи Бойғозӣ дар Тоҷикистон ҷалб намуд. Дар алоқамандӣ бо ин, ҷонибҳо таъкид намуданд, ки амалӣ намудани ин лоиҳаҳо имконият медиҳад, ки масъалаи таъминоти обӣ ва барқӣ дар минтақа ба таври умумӣ ҳал гардида, масъалаҳои ҷиддии экологӣ, аз он ҷумла масъалаи Арал аз байн бардошта мешавад.³

Дар ин марҳила низ, намояндагии САҲА дар Тоҷикистон дар амалӣ намудани ҳамкориҳо дар соҳаи ислоҳоти демократӣ дар кишвар бо назардошти ворид гардидани он ба марҳилаи нави рушд ва васеъ гардидани намояндагӣ бо тақия намудан ба ченакҳои иқтисодӣ ва экологӣ фаъолиятро идома медиҳад.

¹ Ниг.: Назаров Т., Сатторзода А. Дипломатияи муосири тоҷик. [Матн] / Т. Назаров. – Душанбе, 2006. – С. 98.

² Ниг.: Саидов З.Ш. Республика Таджикистан на межгосударственной арене до и после объявления политики «открытых дверей». [Текст] / З. Саидов. – Душанбе, 2015. – С.206.

³ Ниг.: Саидов З. Ш. Республика Таджикистан на межгосударственной арене до и после объявления политики «открытых дверей». [Текст] / З. Саидов. – Душанбе, 2015. – С.207.

Беназирӣ ва хусусияти инноватсионии САҲА дар чанд ҷабҳа зоҳир мегардид. Яқум, дар даврае, ки бо муҳолифат ва зиддияти байни блокҳо тавсиф карда мешуд, САҲА узвияти васеъ дошт ва ҳамаи давлатҳои аъзо дар он ҷаласаҳо ҳамчун «давлатҳои соҳибхитӣ ва мустақил ва дар шароити баробарии комил» ширкат меварзиданд. Дуюм, дар ҳолате ки аксарияти гуфтушунидҳо ва созмонҳои амниятӣ дар баррасӣ ва таъмини амният муносибати интихобиро истифода менамуданд, САҲА тамоми ҷабҳаҳо ва самтҳо ба эътибор мегирифт. Баъдтар маълум шуд, ки пайвастагии унсурҳои гуногуни амният яке аз бузургтарин дастовардҳои САҲА ба ҳисоб меравад. Сеюм, қарорҳо дар ҷаласа бо ризоият қабул карда мешуданд, аз ин сабаб ҳуди раванди қабули онҳо аксар вақт на камтар аз ҳуди қарор аҳамияти муҳим пайдо менамуданд. Чорум, қарорҳои САҲА хусусияти сиёсӣ ва на ҷанбаи ҳатмии ҳуқуқӣ дошт, ки ба фаъолият хусусияти ҷандирӣ мебахшид.¹

Дар ин марҳила, самти ҳамкории Тоҷикистон бо СММ тағйир меёбад. Дар воҳӯрии сатҳи олии Ҳукумати Тоҷикистон ва роҳбарияти олии ин созмон тарафҳо аз сатҳ ва сифати ҳамкории каноатмандӣ намуда, зарурати васеъ намудани ҳамкории иброз намуданд. Хусусан зикр карда шуд, ки дар ин марҳила зарур аст, ки ба рушди иқтисодии Тоҷикистон диққати махсус равона карда шавад. Дар алоқамандӣ бо ин, зикр карда шуд, ки дар се ҷаласаи Гурӯҳи мушовара оид ба Тоҷикистон ва Конференсияи кишварҳои кумакунанда дар Токио изҳор карда шуд, ки ба Тоҷикистон зиёда аз як миллиард доллари амрикоӣ кӯмак карда мешавад. Ин имкон меод, ки захираҳои иловагӣ ба лоиҳаҳои барқарорсозӣ, афзоиши шуғл ва кам кардани сатҳи камбизоатӣ дар Тоҷикистон равона карда шаванд. Боиси таассуф аст, ки танҳо як қисми ками ин маблағҳо ҷудо карда шудаанд, ки ба баратарф намудани тамоми маълаҳои ҷойдошта кофӣ набуд.

¹Ниг.: Таджикистан - ОБСЕ: диалог и сотрудничество (Под общей ред. Хамрохона Зарифи; составители - Д.Назриев, М. Хусейнов). [Текст] // З. Хамрохон. - Душанбе: «Ирфон», 2009. – С. 19.

Зарур буд, ки бо дарназардошти воқеиятҳои замони нав, ки бо марҳилаи барқарорсозии Тоҷикистон пас аз низоъ ва коҳиши сатҳи камбизоатӣ алоқаманд буданд, СММ аз татбиқи барномаҳои кӯмаки башардӯстона ба стратегияи таъмини кӯмаки дарозмуддат ва кӯмак дар рушду инкишоф гузарад.¹

Ба афзоиши минбаъдаи нуфузи байналмилалии Тоҷикистон дар ин давра баргузорию бомуваффақияти нишастии сарони кишварҳои узви Созмони ҳамкории Осиёи Марказӣ ва Фонди Байналмилалии начоти Арал мусоидат карданд. Ин чорабиниҳо ӯҳдадорию ҷумхуриро ба ҳамкории ҳамачонибаи мутақобилан судманд ва баробари минтақавӣ ҳамчун яке аз муҳимтарин афзалиятҳои сиёсати хориҷӣ тасдиқ кард. Дар ин ҷаласа сарони давлатҳои ширкаткунанда - Тоҷикистон, Қазоқистон, Қирғизистон ва Ўзбекистон изҳороти муштаракро имзо карданд. Ин санад доираи васеи масъалаҳоеро дар бар мегирифт, ки барои ҳамаи кишварҳои минтақа манфиатовар буд. Сарони давлатҳо ба ҳукуматҳои худ супоришҳои мушаххас доданд, ки монеаҳоеро, ки дар равандҳои ҳамгироии иқтисодӣ, мубодилаи молҳо ва ташкили корхонаҳои муштаракӣ байни кишварҳо мавҷуданд, ба таври танқидӣ дарк намоянд ва баҳри бартараф намудани онҳо чораҳои зарурӣ андешанд.

Хатар ва таҳдидҳои нав, ба монанди бӯҳрони иқтисодии соли 2008, низоҳои этникӣ дар минтақа, баҳсҳои ҳудудӣ ва марзӣ, ғаъол шудани созмонҳои террористӣ дар кишварҳои ҳамсоя дар назди сиёсати хориҷии Тоҷикистон вазифаҳои навро гузошт, ки ҳалли онҳо танҳо дар асоси ғаъолияти дастаҷамъӣ имконпазир буд. Аз ин хотир, ташаккули низоми минтақавии амният, суръат бахшидан ба равандҳои ҳамгироии минтақавӣ, ҷалби созмонҳои байналмилалӣ дар ҳалли мушкилоти иқтисодӣ, экологӣ ва иҷтимоӣ муҳиммият пайдо намуданд.

Дар чунин шароит, Тоҷикистон аввалин Консепсияи сиёсати хориҷиро қабул кард (2002), ки сиёсати "дарҳои кушода" ва принципи

¹Ниг.: Саидов З. Ш. Республика Таджикистан на межгосударственной арене до и после объявления политики «открытых дверей». [Текст] / З. Саидов. – Душанбе, 2015. – С.214.

баробарии тамоми марказҳои кудратро эълон кард. Ин сиёсат пеш аз ҳама ба рафъи оқибатҳои интихоби зиддиятнок дар байни субъектҳои пешбари низоми байналмилалӣ, инчунин ба даст овардани ҳадафҳои иқтисодии давлат, яъне рушди муносибатҳои иқтисодӣ бо ҳамаи шарикони манфиатдор ва ҷалби сармояи хориҷӣ ба иқтисодиёти кишвар равона гардида буд. Нуқтаи кулминатсионии ин сиёсатро узвияти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Созмони байналхалқии савдо арзёбӣ кардан мумкин аст.

Самти дигари муҳимми иштироки Тоҷикистон дар созмонҳои байналмилалӣ татбиқи ташаббусҳои байналмилалии он бо дастгирии ин созмонҳо мебошад. Тоҷикистон як ташаббускори масъалаҳои истифодаи об дар миқёси ҷаҳонӣ гардид. Дар ин давра ҷомеаи ҷаҳонӣ 3 ташаббуси ҷониби Тоҷикистонро дастгирӣ кард, аз ҷумла: 2003 - Соли байналмилалии оби тоза, 2005-2015 - Даҳсолаи байналмилалии амал "Об барои ҳаёт", 2013 - Соли байналмилалии Ҳамкорӣ дар соҳаи об. Муҳимтарин рӯйдодҳо дар иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сохторҳои байналмилалӣ дар ин давра раёсат дар ИДМ (декабри 2011), СҲШ (2014) ва интихоби Тоҷикистон ба узвияти Комиссияи СММ оид ба рушди устувор буд (2013-2016).¹

Тоҷикистон оид ба дигар масъалаҳои минтақавӣ ва ҷаҳонӣ ташаббусҳо пешкаш кард, ки аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ дастгирӣ карда шуданд. Аз ҷумла, эҷоди сулҳ ва амният дар Афғонистон тавассути барқарорсозии иқтисод ва соҳаи иҷтимоӣ, таъсиси Фонди байналмилалии ҳифзи пирияхҳо, эълони соли 2012 ҳамчун Соли байналмилалии дипломатияи об, муборизаи байналмилалӣ бар зидди маводи муҳаддир, терроризм ва ғайра.²

¹ Ниг.: Игнатов А.В. Международные инициативы как инструмент повышения внешнеполитического авторитета Республики Таджикистан. [Текст] / А. Игнатов. // Вестник КРСУ. - 2015. Том 15. - № 10. - С.150-154.

² Ниг.: Ҳамон ҷо. – С.150-154.

Ҳамин тариқ, дар асосии баррасии ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ, метавон чунин хусусиятҳои ҳамкоро дар ин марҳила ҷудо намуд:

- ба итмом расонидани раванди барқарорсозии пас аз низоъ дар кишвар;
- ҳалли мушкилоти иқтисодӣ ва ҷалби сармояи хориҷӣ;
- ноил шудан ба «се ҳадафи стратегӣ»-и кишвар (раҳой аз бунбасти коммуникатсионӣ, амнияти озуқаворӣ ва энергетикӣ);
- ташаккули низоми нави амният дар минтақа, ки бо афзоиши фаъолияти террористӣ дар минтақа ва ҷаҳон алоқаманд аст;
- ҳамгироии иқтисодии минтақавӣ;
- тасдиқи нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон дар оғози ҳалли мушкилоти ҷаҳонӣ ва минтақавӣ (ташаббусҳои об, аз ҷумла дипломатияи об, муборизаи байналмилалӣ бар зидди терроризм ва экстремизм, ҳалли низоъ ва барқарорсозии пас аз низоъ дар Афғонистон).

Ҳамин тариқ, дар ин давра созмонҳои байналхалқӣ дар расонидани кӯмакҳои байналмилалӣ фаъолона ширкат варзиданд. Дар доираи кӯмаки байналмилалӣ, Тоҷикистон ҳам бо кишварҳои мададрасон (донорҳои дучониба) ва ҳам бо созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ (донорҳои бисёрҷониба) ҳамкорӣ мекунад. Зарурати рушди устувори Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷалби фаъолтари маблағҳои байналмилалии кӯмак ба кишварро тақозо мекунад, ки ин маънои корбурди бештар мақсаднок бо донорҳоро дорад.

Кӯмаки байналмилалӣ дар доираи ҳамкориҳои дучонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар асоси созишномаҳои байниҳукуматӣ ва дар доираи маблағҳои махсус, ки аз ҷониби ҳукуматҳои кишварҳои донори кӯмаки байналмилалӣ маблағгузорӣ мегарданд, расонида мешавад. Бояд зикр кард, ки маблағҳои назарраси кишварҳои мададрасон тавассути муассисаҳои байналмилалии молиявӣ ба кишварҳои алоҳида равона мешаванд.

Марҳилаи сеюми ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ ба даврае рост меояд, ки дар ин давра Тоҷикистон ҳамчун субъекти фаъол баромад намуда, дар иҷрои вазифаҳои оинномавӣ ва барномаҳои созмонҳои байналхалқӣ нақши муҳим дошт. Ба назари мо дар ин давра созмонҳои байналхалқӣ ҳамчун майдони баёни мавқеъ ва ташаббускорӣ барои Тоҷикистон, ки кишвари хурд ва ҷавон мебошад хизмат намуданд. Баргузориҳои ҷаласаҳои сатҳи баланди созмонҳои байналхалқӣ дар Тоҷикистон масъулиятшиносии сиёсиро густариш бахшида, пойтахти кишвар – шаҳри Душанбе дар қатори дигар шаҳрҳои бузурги олам ба меҳвари қабули қарорҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии байналхалқӣ табдил ёфт. Инчунин, Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо созмонҳои байналхалқӣ таҷрибаи фаъолияти соҳаҳои мухталифро пайдо кард.

Лозим ба ёдоварист, ки дар пайдасозии фаъолиятҳои марҳилаи мазкур нақши Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон назаррас аст. Ӯ шахсияте мебошад, ки на танҳо мушкilotи дохилии кишвари худ ва роҳҳои ҳалли онро дарк менамояд, балки ба ояндаи кишварҳои ҷаҳон бетараф нест. Мусаллам аст, ки Президенти кишвар ҳамчун шахси ташаббускор дар сатҳи ҷаҳонӣ эътироф шуда, дар ҳалли муаммоҳои глобалӣ нақши муҳим гузоштааст.

Хусусияти асосии ин марҳила дар он зоҳир мегардад, ки дар ин марҳила сатҳи муайяни муносибат бо созмонҳои байналхалқӣ ба даст оварда шуд ва кишвар ба таври зарурӣ манфиатҳои стратегияи худро амалӣ намуд.

Соли 2015 Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо тағйиру иловаҳои нав қабул карда шуд, ки оғози ба расмият даровардани марҳилаи нави сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон буд. То ин вақт, санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ дар соҳаи танзими сиёсати хориҷӣ қомилан ташаккул ёфта буданд, самтҳои асосӣ, афзалиятҳо, ҳадафҳо ва вазифаҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистон баён карда шуданд. Дар кишвар татбиқи як қатор стратегияҳои миллӣ, аз ҷумла Стратегияи миллии

рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то 2030 оғоз ёфт, ки ҳадафи дарозмуддати онро “баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолии кишвар дар асоси рушди устувори иқтисодӣ” ташкил меод.

Дар доираи ҳамкорӣ бо созмонҳои байналхалқӣ чунин вазифаҳо, ба монанди рушди робитаҳо, ҳамоҳангсозии фаъолияти муштарак барои ноил шудан ба ҳадафҳо ва вазифаҳои оинномавии созмонҳо, гузариш аз расонидани кӯмаки иҷтимоӣ ва гуманитарӣ ба кӯмак дар рушди иқтисодӣ пеша карда шуданд. Илова бар ин, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳадафи чоруми стратегӣ – саноатикунони босуръатро муайян намуд, ки татбиқи он бидуни кӯмаки шарикон, аз ҷумла созмонҳои байналхалқӣ мушкил мебошад.

Омилҳои берунае, ки ба раванди равобити Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои ҷаҳон ва созмонҳои байналхалқӣ таъсир расонидаанд, ходисаҳои Украина, қорӣ кардани таҳримҳо алайҳи яке аз шарикони асосии иқтисодии кишвар - Россия (2014), фаъолияти Давлати Исломи дар Сурия ва Ироқ (2014-2019), сиёсати нави ИМА дар ҷаҳон ва аз ҷумла минтақаи Осиёи Марказӣ (2016), тағйири роҳбарияти сиёсӣ дар Ўзбекистони ҳамсоя, стратегияи нави Иттиҳоди Аврупо дар Осиёи Марказӣ (2019), вазъи низомӣ-сиёсии Афғонистон ҳамсоя ва ғайра ба ҳисоб мераванд. Ҳар яке аз ин омилҳо ба афзалиятбахшии созмонҳои муайян барои Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсир расонид.¹

Гузaronидани чорабиниҳои сатҳи олии дар Тоҷикистон дар соли 2019, ба монанди Машварат оид ба ҳамкорӣ ва чораҳои боварӣ дар Осиё, Конференсия оид ба мубориза бо терроризм ва сарчашмаҳои маблағгузори он шаҳодати ҷалб ва иштироки фаъоли Тоҷикистон дар доираи фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ ба ҳисоб меравад. Илова бар ин, соли 2019 Тоҷикистон фаъолияти як қатор созмонҳо ва сохторҳои байналхалқӣ, ба монанди Машварат оид ба ҳамкорӣ ва чораҳои боварӣ дар Осиё, Созмони ҳамкориҳои иқтисодӣ, Форуми ҳамкориҳо оид ба

¹Ниг.: Международные организации в Таджикистане: надёжные партнёры или «подозрительные товарищи»? [Текст] // <https://rus.ozodi.org/a/29879836.html>

амнияти Созмони амният ва ҳамкори дар Аврупоро роҳбарӣ намудааст. Соли 2021 бошад, Тоҷикистон дар чунин созмонҳо, ба монанди Хазиная байналхалқии начоти Арал, Раванди Станбул оид ба Афғонистон, Созмони ҳамкориҳои Шанхай, Созмони аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ роҳбарӣ менамояд.

Бояд тазакур дод, ки дар Концепсияи нави сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки соли 2015 қабул карда шудааст, диққати асосӣ ба иштироки кишвар дар сохторҳо ва созмонҳои байналхалқӣ равона карда шудааст, зеро маҳз тариқи иштирок дар доираи фаъолияти чунин сохторҳо ва механизмҳо имконият пайдо мешавад, ки Тоҷикистон дар мустаҳкам намудани амният, устуворӣ, ҳамкорӣ ва гуфтугӯи созандаи байналхалқӣ саҳм гузорад ва имконияти ин механизмҳоро дар таъмин намудани рушди устувори кишвар истифода намояд.¹

Хусусиятҳои иштирок ва ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ дар ин давра чунин тавсиф карда мешаванд:

- фаъолияти минтақавӣ ва ҷаҳонӣ дар пешбурди ташаббусҳои байналмилалӣ (аз ҷумла ташаббусҳои об, мубориза бо терроризми байналмилалӣ, ҳалли мушкилоти Афғонистон ва ғайра);

- таҳкими системаи амнияти минтақавӣ;

- иштирок дар равандҳои ҳамгирии минтақавӣ;

- гирифтани дастгирӣ аз шарикон ва созмонҳои байналхалқӣ барои ҳалли мушкилоти дохилӣ (иҷтимоӣ-иқтисодӣ, экологӣ) ва минтақавӣ (об ва энергетика).

Ҳамин тариқ, хусусиятҳои умумии иштирок ва фаъолияти Тоҷикистон дар доираи созмонҳои байналхалқӣ нишон медиҳад, ки Тоҷикистон давра ба давра ҳамкорихоӣ худро бо созмонҳои байналхалқӣ тақвият дода, ҳамкорихоро дар соҳаҳои мухталиф ба роҳ мондааст.

¹Ниг.: Концепсия сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бо қарори Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 январи соли 2015 таҳти рақами № 332 тасдиқ шудааст [Текст] // <https://mfa.tj/ru/main/view/988/kontseptsiya-vneshnei-politiki-respubliki-tadzhikistan>

Дар ин марҳила истифодаи прагматикии нерӯ ва имконияти созмонҳои байналхалқӣ барои ҳалли мушкилоти дохилӣ ва хориҷӣ бо истифода аз мақом, воситаҳо, имконот ва зарфиятҳои онҳо тақвият бахшида шуд.

Созмонҳои байналхалқӣ на танҳо ҳамчун заминаи байналмилалӣ барои муҳокима ва ҳалли баъзе масъалаҳои дохилӣ ва хориҷӣ амал мекарданд, балки ҳамчун яке аз муҳимтарин субъектҳои кӯмакрасон дар соҳаи иқтисодӣ, молиявӣ, гуманитарӣ, сармоягузорӣ ва грантӣ ба кишвар баромад менамуданд.

Дар асоси таҳлили ҳамкориҳо ва иштироки Тоҷикистон дар доираи фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ метавон тарҳҳои алоҳидаи ин фаъолиятро ҷудо намуд. Албатта, дар ягон ҳолат, ҳамкориҳо танҳо дар як тарҳ ё шакл амалӣ нагардида, мувофиқ ба мақсад ва шароити дохилии кишвар тағйир меёбад ва дигаргун мешавад. Лекин зарур аст, ки новобаста аз тарҳи мавҷудаи ҳамкориҳо, манфиатҳои давлатӣ ва миллӣ ба инобат гирифта шаванд, зеро дар ҳолати ба инобат нагирифтани манфиатҳои миллӣ ва давлатӣ рушд ва инкишофи тамоми муносибатҳо зери шубҳа бурда мешавад.

Албатта, зикр намудан бамаврид аст, ки дар ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ тарҳи ҳамкориҳои самаранок мушоҳида карда мешавад. Тоҷикистон бо СММ ва сохторҳои махсуси он, ИДМ, СҲШ, СААД ва созмонҳои байналхалқии молиявӣ ҳамкориҳои самаранокро ба роҳ мондааст. Масалан, иштирок дар фаъолияти ЮНЕСКО ба кишвар имкон дод, ки лоиҳаҳои гуногунро дар соҳаи фарҳанг, илм ва маориф оғоз ва таблиғ кунад, дар ҳифз ва маъмул гардонидани мероси фарҳангӣ саҳми назаррас гузорад. Иҷрои бомуваффақияти мақсад дар доираи як созмони байналхалқӣ ба ҳамкориҳо дар доираи дигар созмонҳо таъсири мусбат мерасонад. Бо назардошти мероси бойи таърихӣ ва фарҳангии халқи тоҷик, иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ЮНЕСКО фаъолтар мешавад. Худи ҳамин

чиз ба узвияти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо СААД, СҶШ, ИДМ, ҳамкорӣ бо созмонҳои молиявӣ, ба монанди БАТР, БҶ, БИР, БОР ва ғайра дахл дорад.

Дар асоси баррасии ташаккул ва инкишофи сиёсати хориҷӣ дар самти ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ, чунин хулосабарорӣ намудем:

- бо ғурупошии лагери сотсиалистӣ ва шикасти як қатор хусусиятҳои низоми Ялтиниву Подстамӣ барои кишварҳои тозаистиклол, ки дар натиҷаи чунин пошхурӣ ташаккул ёфтанд, аз як тараф мушкилоти ҷиддӣ пайдо шуданд, аз тарафи дигар онҳо имконият пайдо намуданд, ки ба таври мустақил самтҳои асосии сиёсати хориҷии худро бунёд намоянд;

- ворид гардидани кишварҳои хурд, ба монанди Тоҷикистон, ба системаи муносибатҳои байналхалқӣ бо мустаҳкам гардидани мавқеи созмонҳо ва ташкилотҳои байналхалқӣ алоқаманд аст. Дар фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ, асосан шароите ташаккул меёбад, ки дорои характери ғайринаждпарастӣ ва алоқамандии тамоми иштирокчиён буда, дар доираи ҳуқуқи байналхалқӣ амал менамояд;

- Тоҷикистон ба низоми муносибатҳои байналхалқӣ ворид гардида, дар арсаи байналхалқӣ худро ҳамчун давлати фаъол нишон додааст, ташаббусҳои мухталифи Тоҷикистон нисбати ҳалли масъалаҳои гуногун аз тарафи созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ ҷонибдорӣ гардидааст. Чунин ҳолат аз он шаҳодат медиҳад, ки Тоҷикистон дар асоси амалӣ намудани сиёсати хориҷӣ, ҳамчун давлати хурд дар арсаи ҷаҳонӣ ҷойгоҳи худро пайдо намудааст;

- дар асоси таҳлили хусусиятҳо, самтҳо, мазмуну мундариҷаи ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ метавон се марҳилаи ташаккул ва инкишофи чунин ҳамкориҳоро ҷудо намуд: 1991-2000; 2001-2015; 2016 – то ба имрӯз;

- дар марҳилаи солҳои 1991-2000 ҳамкориҳои Тоҷикистон асосан дар доираи ИДМ ба роҳ монда шуда, масъалаҳои нисбатан ҷиддӣ ҳал карда шудаанд. Илова бар ин, дар доираи ИДМ созмонҳои алоҳидаи минтақавӣ бунёд гардидаанд, ки Тоҷикистон дар доираи онҳо фаъолона иштирок менамояд;

- дар марҳилаи солҳои 2001-2015 созмонҳои байналхалқӣ дар расонидани кӯмакҳои байналмилалӣ фаъолона ширкат варзиданд. Дар доираи кӯмаки байналмилалӣ, Тоҷикистон ҳам бо кишварҳои мададрасон (донорҳои дучониба) ва ҳам бо созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ (донорҳои бисёрҷониба) ҳамкорӣ мекунад. Зарурати рушди устувори Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷалби фаълтари маблағҳои байналмилалии кӯмак ба кишварро тақозо мекунад, ки ин маънои корбурди бештар мақсаднок бо донорҳоро дорад;

- дар давраи сеюми ташаккули ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ асосан ба пешбурди ташаббусҳои байналмилалӣ, таҳкими системаи амнияти минтақавӣ; иштирок дар равандҳои ҳамгирии минтақавӣ; дастгирии созмонҳои байналмилалӣ барои ҳалли мушкилоти дохилӣ (иҷтимоӣ-иқтисодӣ, экологӣ) ва минтақавӣ (об ва энергетика) таваҷҷуҳ шудааст.

2.3. Масъалаҳо ва дурнамои ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ

Ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ ва пайвасти гардидани кишвар ба равандҳои глобалӣ, яке аз бахшҳои муҳимми сиёсати хориҷӣ ба ҳисоб меравад. Чунин ҳамкорӣ дар шароити глобализатсияи равандҳои хочагидориву иқтисодӣ, хатару таҳдидҳои амниятӣ, ба монанди терроризм ва экстремизм, имкониятҳои сиёсати хориҷиро дар самти ба даст овардани манфиатҳои миллӣ ва таъмини амнияти кишвар васеъ мегардонад. Дар шароити имрӯза Тоҷикистон аз ҷониби созмонҳои байналхалқии бонуфуз буда, алоқаҳои

дӯстонаро бо кишварҳои тамоми минтақаҳо мустаҳкам намуда истодааст. Дар кишвар 67 намоёндагии хориҷӣ, 20 созмони байналхалқии байниҳукумати ва 18 созмони ғайриҳукумати байналхалқӣ аккредитатсия карда шудаанд. Муносибатҳои Тоҷикистон бо ҷомеаи ҷаҳонӣ дар ҳамкориҳои бисёрҷониба дар доираи созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ, аз ҷумла, Созмони Милали Муттаҳид, Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, Созмони конفرонси исломӣ, Иттиҳоди Аврупо, Иттиҳоди давлатҳои мустақил, Созмони ҳамкории Шанхай, Созмони аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ таҷассум гардидааст. Дар чанд соли охир Тоҷикистон ба конвенсияҳои муҳими байналхалқӣ дохил шудааст.¹

Зикр намудан зарур аст, ки созмонҳои зикршуда бо Тоҷикистон ҳамкориҳои судмандро ба роҳ монда, дар бадастории сулҳу субот, таҳия ва амалӣ намудани лоиҳаҳои мухталифи барқарорсозии баъдичангӣ ва дастгирии инкишофи иқтисодиёти кишвар нақши муайян доранд.

Аъзогӣ дар созмонҳои байналхалқӣ имконият дод, ки Тоҷикистон дар фаъолияти ин созмонҳо фаъолона ширкат варзад, сиёсати дохилӣ ва хориҷии худро шакл диҳад ва муносибати худро нисбат ба ҳалли масъалаҳои актуалӣ ва глобалии ҷаҳони муосир баён намояд. Ҳамин тариқ, Тоҷикистон дар асоси принсипи сиёсати «дарҳои кушод» дар ҳалли масъалаи мухталиф, ба монанди мубориза бо ҷинояткорӣ ва терроризми байналхалқӣ, бо гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир, масъалаҳои демографӣ ва экологӣ фаъолона ширкат меварзад ва дар асоси ин принсип ҳамасола ҳамкориҳои Тоҷикистон бо кишварҳои минтақа ва ҷаҳон, ки асосан дар доираи созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ амалӣ мегарданд ва васеъ мешавад.

Иштироки Тоҷикистон дар фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ ба манфиатҳои сиёсӣ ва иқтисодии кишвар мувофиқ аст ва аз ин рӯ зарурати дар оянда дастгирӣ ва васеъгардонии ҳамкориҳо дар доираи созмонҳои

¹ Ниг.: Дипломатия Таджикистана: Вчера и сегодня. [Текст] - Т.1. – Душанбе, 2009. – С. 134.

мухталиф чой дорад. Дар доираи иштироки кишвар дар фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ, амалӣ намудани як қатор вазифаҳои муҳим, ба монанди ташаккули сифати нави идораи иқтисодиёт, ба роҳ мондани муносибатҳои самти иҷтимоӣ, бунёди шароити зарурӣ барои васеъ гардонидани ҳамкориҳои байналхалқӣ тариқи зиёд намудани гардиши воридотиву содиротии молу маҳсулот, васеънамоии ҳамкориҳои илмиву техникӣ ва саноативу технологӣ, бештар намудани сиёсати молиявию қарзӣ ва андозбандиву бучавӣ пеш гирифта шудаанд.¹

Лозим ба ёдоварист, ки Тоҷикистон дар замони соҳибистиқлолии хеш аз ҳамкорӣ бо созмонҳои байналхалқӣ манфиати зиёд бардоштааст. Созмонҳои байналхалқӣ бо фаъолияти хеш дар Тоҷикистон лоиҳаҳои мухталифи иҷтимоиро амалӣ намуда, бо ин роҳ ба рушди суботи сиёсӣ дар кишвар нақш гузоштаанд. Бешубҳа бо боварӣ метавон гуфт, ки ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ дар риштаҳои мухталиф барои кишвари мо аз аҳамияти зиёд бархӯрдор буд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти иҷтимоӣ ва сиёсии ҳамкорӣ бо созмонҳои мухталифи байналхалқиро эътироф намуда, минбаъд низ дар асоси ба эътибор гирифтани манфиатҳои миллий ба роҳ мондани муносибатҳои судмандро ҷонибдор аст. Аз он ҷумла дар Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 дар амалӣ намудани мақсадҳои мухталиф ҳамкорӣ бо шарикони рушд, ки созмонҳои байналхалқӣ аз ҷумлаи онҳо мебошанд, ёдовар гардидааст.

Чигунае ки дар боло зикр намуда будем, муносибат ва ҳамкориҳои Тоҷикистон дар ҳар давра вобаста ба заминаҳо ва масъалаҳои мавҷудаи ҳалталаб сурат гирифтааст. Агар дар як замон овардани сулҳ ва ё нигоҳдошти он муҳим доништа мешуд, пас дар давраи дигар барқарорсозии баъдичангӣ аҳамият дошт. Ё худ пас аз барқарории сулҳу субот масъалаҳои рушди иҷтимоӣ ва ислоҳоти сиёсӣ бештар муҳимият доштанд. Аз ин рӯ вазъи имрӯзаи ҳамкорӣ низ аз масъалаҳои мавҷуда

¹ Ниг.: Назаров Т.Н. Таджикистан: экономика, политика, международное сотрудничество. [Текст] / Т. Назаров. – Душанбе, 2001. – С. 3.

вобастагӣ дорад. Албатта Тоҷикистон дар ҳар сурат вобаста ба шароити мавҷудаи иқтисодиву иҷтимоӣ, сиёсӣ, геополитикӣ ва ғайра, ки бархоста аз манфиатҳои миллии кишвар мебошанд шакли ҳамкорихоро бо созмонҳои байналхалқӣ муқаррар менамояд. Дар ин замина мо масъалаҳои мавҷудаи иҷтимоӣ ва сиёсиро низ ёдровар шуданамон зарур аст. То ба имрӯз яке аз самтҳои ҳамкорӣ соҳаи рушди иҷтимоию сиёсӣ боқӣ мондааст ва ин тамоюл дар ояндаи наздик низ идома хоҳад ёфт.

Ба андешаи мо дар шароити кунунӣ масъалаҳои мухталифе аз қабيلي камбизоатӣ, бухронҳои экологӣ (масъалаи ҳифзи Арал ва пиряхҳои Тоҷикистон), ҳифзи захираҳои табиӣ, пешгирӣ ва муқовимат бо ҳар гуна падидаҳои номатлуб, мубориза бо ифротгароӣ ва терроризм, мубориза бо ҷинояткориҳои муташаккилона, таъмини амният ва суботи минтақавӣ, дастгирии ҳар гуна лоиҳаҳои иҷтимоӣ, мустаҳкамсозии ниҳодҳои демократӣ, рушду нумӯи ҷомеаи шаҳрвандӣ ва дигар ислохотҳои сиёсӣ метавонанд мавзӯи ҳамкории Тоҷикистон ва созмонҳои байналхалқӣ бошанд.

Дар ҳар сурат вазъияти имрӯзаи байналмилалӣ низ ба шаклгирии ҳамкорихои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ таъсир мегузорад. Дар ин самт авлавиятбахшӣ вобаста ба манфиатҳои миллии ва ҳолати рушди сиёсии минтақа ва ҷаҳон сурат мегирад. Барои мисол солҳои охир ба сари кудрат расидани толибон дар Афғонистон, мушкилоти моҳи январи соли 2022 дар Ҷумҳурии Қазоқистон, низои миёни Россия ва Украина то як андоза таваҷҷуҳи Тоҷикистонро ба созмонҳои амниятӣ аз он ҷумла СААД бештар намуд.

Дар ҳар сурат дар шароити имрӯза Тоҷикистон дар доираи ҳамкорӣ бо созмонҳои мухталифи байналхалқӣ метавонад тавозуни муносибатҳояшро бо давлатҳо ва минтақаҳои мухталифи олам таъмин намоянд. Барои мисол дар доираи СХШ барои кишвари мо муносибат ва ҳамкории гуногунҷанба бо Чин бештар мавриди назар аст. Дар доираи СААД Тоҷикистон бештар ба масъалаҳои амнияти минтақавӣ таваҷҷуҳ намуда, то як андоза наздикӣ ва шарикӣ худро бо Россия

бозгӯ карданӣ мешавад. Дар доираи СҲИ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷӯи муносибатҳои хубу ҳасана бо кишварҳои мусалмонӣ аст. Хусусан дар доираи ин созмон кишвари мо бештар ба масъалаҳои амният ва субот дар олами Ислом таваҷҷуҳ мекунад.

Яке аз ҷиҳатҳои муҳимми фаъолияти созмонҳои байналхалқиро дар самти рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ дар Тоҷикистон ба роҳ мондани лоиҳаҳои мухталифи тавонбахшӣ ташкил медиҳад. Агар дар солҳои аввали соҳибистиқлолӣ созмонҳои байналхалқӣ бештар ба расонидани кӯмаки башардӯстона машғул буданд, пас дар шароити имрӯза онҳо бештар ба лоиҳаҳои тавонбахшӣ рӯ овардаанд, ки тавассути он соҳибкорӣ хурду миёнаро миёни қишри осебпарзирӣ ҷомеаро дастгирӣ месозанд. Барои мисол Ассоциатсияи миллии бонувои соҳибкор, ки мақсади асосии он тавонмандсозии иқтисодии занон дар бозори меҳнат, мусоидат дар таъмини дастрасии занон ба захираҳо, таҳсилот, рушди малакаҳои бозории занон мебошад, дар 25 соли фаъолият дар ҳамкорӣ бо созмонҳои байналхалқии байниҳукуматӣ ва ғайриҳукуматӣ тақрибан 80 лоиҳаҳои тавонбахшии занонро амалӣ намудааст. Яке аз чунин лоиҳаҳо "Шуғли соҳибкорӣ баҳри тавонмандсозии занон", ки аз тарафи Агентии ИМА оид ба рушди байналмилалӣ (USAID) маблағгузори гардид, дар ҳамкорӣ бо Кумитаи кор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Хатлон дар солҳои 2014 ва 2018 роҳандозӣ гардид.¹

Мақсади асосии лоиҳа паст кардани камбизоатӣ тавассути тавонмандсозии занон бо шуғли соҳибкорӣ дар соҳаи кишоварзӣ ба ҳисоб меравад. Лоиҳа ба баробарии гендерӣ ва тавонмандсозии занон тавассути ҳавасмандкунӣ ва дастгирии занони ҳавасманд барои оғози тиҷорати худ, ташаббусҳои амнияти озуқаворӣ ва ғизодиҳии солиро барои оянда дастгирӣ мекунад. Ҳадафи ин иқдоми дар вилояти Хатлон

¹ Ниг.: Интернет сарчашма. URL: <https://nabwt.tj/zhenskoe-predprinimatelstvo-dlya-rasshirenie-prav-i-vozmozhnostey-zhenshin/> [Матн] (санаи мурочиат 15.04.2022)

афзоиши истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ва даромади мардону занон дар деҳот мебошад, ки аксарияти занон бо кишоварзӣ машғуланд.

Вазъи кунунӣ ва дурнамои ҳамкориҳои Тоҷикистон ва созмонҳои байналхалқиро мо метавонем аз ҷиғунагии масъалагузори кишвари мо дар доираи созмонҳои мухталиф дарёбем. Дар ин маврид мо ба он ҷиҳат таваҷҷуҳ менамоем, ки солҳои охир Тоҷикистон дар доираи созмонҳои байналхалқӣ ба ҳалли кадом масъалаҳо бештар таваҷҷуҳ намудааст.

Масъалаи ҷиғунагии ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ ҳамеша дар мадди назари Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Эмомалӣ Раҳмон мебошад. Барои мисол дар Паёми хеш ба Маҷлиси Олии санаи 22 декабри соли 2017 Пешвои миллат чунин зикр намуда буданд, ки Тоҷикистон ҷонибдори низоми ҷаҳонии одилона, бидуни ҷангу низоъ, густариши ҳамкориву шарикӣ баробар ва судманди ҳамаи кишварҳои олам, таъмини амнияти ҷаҳониву минтақавӣ бо роҳи созишу муколамаи созанда бар асоси Ойинномаи Созмони Милали Муттаҳид мебошад. Хусусан дар ҷардаи шуда буд, ки бо дарназардошти воқеияти кунунӣ ва бо мақсади таъмини амнияти устувор ҷиҳати пешгирӣ аз хатарҳои афзоюндаи терроризму ифротгароӣ ва дигар таҳдидҳои замони муосир мо Тоҷикистон омодааст ҳамкориҳои густурдаро бо созмонҳои байналмилалӣ ва кишварҳои шарик тақвият бахшем.¹

Дар шароити имрӯза Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳкими робитаҳо ва ҳамкориҳоро бо чунин созмонҳои байналхалқие чун СММ ва ниҳодҳои таҳассусии он, СҶШ, СААД, САҲА, Созмони ҳамкориҳои иқтисодӣ, СҶИ ва ҳамчунин бо шарикони рушд ва ниҳодҳои молиявӣ байналмилалӣ ва минтақавӣ эълон намудааст.²

¹ Ниг.: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, 22 декабри соли 2017, суроғаи дастрасӣ www.president.tj, [Матн] (санаи муроҷиат 10.12.2021).

² Ниг.: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» 26. январи соли 2021, URL: www.president.tj, санаи муроҷиат 20.05.2022.

Зикр намудан зарур аст, ки дар сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар доираи созмонҳои байналхалқӣ самти афзалиятнокро масъалаи амният, мубориза бо ҷинояткорӣ ва терроризм ташкил менамояд. Дар ин самт Тоҷикистон бо Созмони аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ ва Созмони ҳамкории Шанхай ҳамкориҳои судмандро ба роҳ мондааст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар тамоми самтҳои фаъолияти Созмони ҳамкории Шанхай иштирок менамояд. Дар иқтисодиёти Тоҷикистон СҶШ дар рушди корхонаҳои муштарак нақши муҳим дорад. Инчунин масъалаҳои амният ва бехатарӣ барои Тоҷикистон муҳим аст, зеро бо Афғонистон, ки сарчашмаи таҳдиду хатарҳо дар минтақа баррасӣ карда мешавад, сарҳади тулонӣ дорад. Тоҷикистон дар инкишофи ҳамкориҳои ҳарбӣ дар доираи СҶШ манфиатдор аст, зеро ин метавонад қобилияти муҳофизатии кишварро устувор намояд.

Тоҷикистон барои муттаҳид намудани кӯшишҳо дар сармоягузорӣ ва инкишофи иқтисодиёти Афғонистон баромад менамояд, ки ба инкишофи иқтисодиёти Тоҷикистон таъсири назаррас мерасонад. Чунин сармоягузориҳо пеш аз ҳама, ба шабакаҳои гидроэнергетикӣ ва нақлиётӣ амалӣ карда мешаванд, ки ҷавобгӯи манфиатҳои миллии Тоҷикистон аст.¹

Дар шароити имрӯза, муаллифони алоҳида ба Созмони ҳамкории Шанхай диққати махсус равона намуда, зикр менамоянд, ки ин созмон дар танзими ҳамкориҳои минбаъда нақши махсусро хоҳад дошт, зеро тамоми кишварҳои минтақа ба ин созмон ҳамчун аъзо ё ҳамчун назоратчӣ алоқаманд мебошанд. Ба он нигоҳ накарда, ки дар минтақа механизмҳои мухталифи ҳамкорӣ мавҷуданд, дар дурнамо, маҳз Созмони ҳамкории Шанхай метавонад кафолати амният ва бехатарӣ дар минтақа гардад, зеро ядрои онро ду кишвари бузург – Россия ва Хитой ташкил медиҳанд. Ин ду кишвари бузурги аъзои Созмони ҳамкории

¹Ниг.: Гусев Л. Деятельность Таджикистана в Шанхайской Организации Сотрудничества [Текст] / Л. Гусев. // Новое восточное обозрение. URL: <http://ru.journal-neo.com/node/14558> (дата обращения: 14.07.2021 г.).

Шанхай манфиатдоранд, ки дар минтақа амният ва устуворӣ ҳукмфармо бошад.

Дар ҳар як саммити Созмони ҳамкории Шанхай дарки масъалаҳои мухталифи минтақа ба даст оварда мешаванд. Дар Алма-Ато соли 1998 идома додани ҳамкориҳои дақиқ нисбати масъалаҳои амнияти минтақавӣ ва осиевӣ, ба роҳ мондани ҳамкориҳои дарозмуддат ва васеъ дар соҳаи савдо, иқтисодиёт, захираҳои энергетикӣ, инчунин муборизаи якҷоя бо сепаратизм, экстремизми динӣ, терроризми байналхалқӣ ва ҷинояткориҳои трансмиллӣ ба даст оварда шуд. Дар саммити Душанбе масъалаҳои калидии амният, муҳофизат, сиёсати хориҷӣ, иқтисодиёт, ҳифзи муҳити атроф ва фарҳанг баррасӣ карда шуданд.

Зикр намудан бамаврид аст, ки самти муҳимми фаъолияти Созмони ҳамкории Шанхай мубориза ба муқобили терроризм, сепаратизм, экстремизм ҳисобида мешавад. Аз ин рӯ, дар доираи фаъолияти ин созмон ба тариқи пайваста машқҳои зиддитеррористӣ гузаронида мешаванд.

Ҳамин тариқ, фаъолияти Созмони ҳамкории Шанхай ба мустаҳкам намудани боварии тарафайн ва дӯстӣ, васеъ гардонидани ҳамкории самаранок дар соҳаҳои сиёсӣ, савдо, иқтисодӣ, илмиву техникӣ, фарҳангӣ маориф, энергетика, нақлиёт ва экологияи байни кишварҳои аъзо, дастгирӣ ва таъминоти сулҳу субот, амният ва устуворӣ дар минтақа равона карда шудааст. Бояд таъкид намуд, ки бо мақсади беҳтар намудани фаъолият дар самти мубориза бо терроризм, сепаратизм, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ва яроқ, инчунин муҳоҷирати ғайриқонунӣ сохтори зиддитеррористии минтақавӣ бунёд карда шудааст. Бо таъсиси чунин як механизм, фаъолияти созмон дар ин самт самаранок мегардад.

Пас аз қувват гирифтани мубориза бар зидди терроризм ва ҷинояткориҳои байналхалқӣ, нақш ва мақоми Созмони аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ боло рафтааст ва барои ҳамкориҳои ҷадиду судманд фазои муфидро таъмин намудааст. Лозим ба ёдоварист, ки дар ояндаи наздик

мубориза бо терроризм ва ҷинояткориҳои байналхалқӣ ба сифати омили асосии ҳамкориҳои ҳарбӣ ва сиёсии давлатҳои аъзои ин созмон боқӣ мемонад. Маҳз аз ин хотир, имрӯз зарурате пеш омадааст, ки созмон фаъолияти худро дар самти зикршуда фаъол намояд.

Ҳамин тариқ, зикр намудан зарур аст, ки Созмони аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ метавонад ба таҳдид ва хатарҳои беруна самаранок мубориза барад. Таҳдидҳои дохилии кишварҳои аъзои ин созмон, асосан дар доираи механизмҳои дигари ҳамкориҳо дар самти амният ва беҳатарӣ ҳал карда мешаванд.

Тоҷикистон дар фаъолияти худ дар ҷаҳорҷубаи Созмони аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ аҳамияти афзалиятнок медиҳад, зеро ҳамкориҳо дар ин самт мувофиқи манфиатҳои миллии Тоҷикистон аст. Дар фаъолият дар доираи ин созмон Тоҷикистон имконият пайдо менамояд, ки бар зидди терроризми байналхалқӣ, ифротгароӣ, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир мубориза барад. Тоҷикистон дар сиёсати хориҷии худ манфиатдор аст, ки Созмони аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ дар амалияи сиёсӣ ба механизми муҳимми таъмини амният ва беҳатарии минтақа ва ҷаҳон мубаддал гардад.

Бунёд намудани созмон дар доираи ИДМ яке аз ҳодисаҳои муҳимми сиёсӣ дар ҳаёти давлатҳои аъзо доништа мешавад. Амал намудани ин созмон ба мустақкам намудани мавқеи сиёсии кишварҳои аъзо дар арсаи ҷаҳонӣ мусоидат намуда, устуворӣ ва беҳатариро дар арсаи минтақавӣ таъмин менамояд.

Дар дораи ин созмон кишварҳои аъзо ба таҳдид ва хатарҳои амнияти минтақавӣ муҳолифат нишон медиҳанд, чораҳои мушаххасро меандешанд, ки ба мубориза ба муқобили терроризми байналхалқӣ равона карда шудааст. «Дар ҳолати пайдо гардидани таҳдиди беҳатарӣ, ягонагии ҳудудӣ ва суверенитет нисбати як ё якчанд кишвари аъзо, ё таҳдид нисбати амнияти арсаи байналхалқӣ, кишварҳои аъзо дар муддати кӯтоҳтарин механизми маслиҳатҳои якҷояро бо мақсади

хамоҳангсозии мавқеи худ ва андешидани чорабиниҳо барои бартараф намудани таҳдиди бамиёномада, ба кор медароранд».¹

Ба самаранокии фаъолияти ин созмон нигоҳ накарда, дар фаъолияти он як қатор мушкилоте ҷой дорад, ки метавонад ба беҳтарсозии таъмини амният дар минтақа таъсири манфӣ расонад.

Якум, ин созмон ҳамчун созмони фрагментарӣ ва муҳолифати дохилидошта боқӣ мемонад, зеро як қатор унсурҳои он ба якдигар рақобат доранд. Дуюм, он ба нақши созмони амнияти дастачамъӣ даъво дорад, аз ин хотир зарур аст, ки дар инкишофи минбаъда ба рушди унсурҳои сиёсӣ диққат диҳад, чорабиниҳои огаҳнамоиро амалӣ намояд ва равандҳои гуфтушунидро ташкил намояд. Сеюм, ба ғайр аз қисмҳои ҳарбии Россия, ки ба қувваҳои тезамалкунанда вориданд, дигар қисмҳо ба тариқи зарурӣ тайёрии ҳарбӣ чангӣ надоранд.

Лекин зикр намудан муҳим аст, ки ба ин масъалаҳо нигоҳ накарда, созмон фазои васеъро барои ҳамкорӣ байни кишварҳои аъзо таъмин менамояд. Самти афзалиятноки фаъолияти созмон мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм боқӣ мемонад. Эҳтимолан дар оянда ин созмон дар мустаҳкам ва таъмин намудани амнияти минтақа нақши муҳимро иҷро менамояд. Лекин аз тарафи дигар, мустаҳкам ва устувор гардидани ин созмон ба пурқувват гардидани мавқеи Россия дар доираи ин созмон дар минтақа оварда мерасонад.

Мавҷудияти як қатор барномаҳои таъмини амният ва беҳатарӣ дар минтақа бо иштироки кишварҳои ғарб, то андозае тавозуни қуввахоро дар минтақа нигоҳ медорад. Лекин аз тарафи дигар, мавҷудияти чунин барномаҳо, ба таҳияи нақшаҳои умумии мубориза бо таҳдидҳо ва муқобилият ба хатарҳо бо иштироки созмонҳои дастачамъӣ таъсири манфӣ мегузорад.

Масъалаи дигар дар фаъолияти созмони мазкур риояи асосҳои ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад. Дар ҳуҷҷатҳои таъсисотӣ гузаронидани маслиҳатҳо ва мувофиқ намудани мавқеъҳо перомуни масъалаҳои

¹ Гришина М. ОДКБ: новые горизонты [Текст] / М, Гришина // Красная звезда, 2006г. 22 июня.

пайдошуда ва таҳдиду хатар нисбати кишвари аъзои созмон пешбинӣ шудааст. Лекин, чӣ тавре ки амалия нишон медиҳад, асосҳои ҳуқуқии фаъолияти созмон на ҳама вақт риоя карда шудаанд. «Пас аз 11 сентябри соли 2011 кишварҳои Осиёи Марказӣ, ки аъзои созмон ба ҳисоб мераванд, ба як ҳолате рӯ ба рӯ шуданд, ки коалитсияи зиддитеррористиро дар Афғонистон дастгирӣ намоянд, ё ин ки бетарафиро ишғол намоянд. Пас аз машваратҳо бо Россия ҷавоби мусбат дода шуд. Дар Қирғизистон ва Узбекистон базаҳои ҳарбии қувваҳои коалитсионӣ пайдо шуданд. Бо пайдо шудани зарурати воқеӣ ба машварат дар доираи Созмони шартномаи амнияти дастаҷамъӣ, кишварҳо шартномаҳои дугарафаро ба имзо расониданд. Дар алоқамандӣ бо чунин сурат гирифтани ҳолат, Президенти Белорусия, А.Лукашенко чандин маротиба эътирози хурро нисбати ҷой доштани қувваҳои ҳарбӣ дар ҳудуди аъзоёни Осиёи Марказии созмон изҳор дошт. Ӯ зикр намудааст, ки миёни аъзоёни созмон нисбати ҷойгир намудани қувваҳои ҳарбии СМШ машваратҳои пешакӣ гузаронида нашудааст, ба он нигоҳ накарда, ки чунин талабот дар асосҳои ҳарбии созмон нишон дода шудааст».¹

Дар шароити имрӯза, фаъолияти Созмони Аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ ба пурқувват намудани сарҳадоти ҷанубии иттиҳод равона карда шудааст. Тоҷикистон чандин маротиба изҳор дошт, ки ҳимояи сарҳадоти ҷанубӣ захираҳои зиёдро талаб менамояд. Хусусан пас аз ба сари қудрат расидани толибон дар Афғонистон мушкили сарҳади ҷанубии Тоҷикистон боз ҷиддитар гардид. То ба имрӯз ҳолатҳои алоҳидаи бархӯрди мусаллаҳона дар сарҳадҳои Ҷумҳуриҳои Тоҷикистон, Ӯзбекистон ва Туркменистон ба қайд гирифта шудаанд. Ба ҳар сурат алоқамандии толибон бо ҳар гуна созмонҳои хосияти террористӣ ва ифротгароӣ дошта ва дар як замон ҳамчун созмони террористӣ шуморида шудани он аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ масъалаи ҳифзи амнияти сарҳадоти кишвари моро боз ҳам муҳимтар гардондааст.

¹ ОДКБ: Ответственная безопасность / Под общей редакции И.Ю. Юргенса. [Текст] – М., 2011. –С.15.

Дар чаласаи охирини Созмони Аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ, ки санаи 16 сентябри соли 2021 дар шаҳри Душанбе баргузор гардид, кишварҳои аъзо изҳор доштанд, ки Тоҷикистонро дар пурқувват намудани ҳимояи сарҳадоти тоҷику афғон дастгирӣ менамоянд.¹ Диққати ҳаматарафа ба сарҳад, пеш аз ҳама, бо рафтани ҳарбиёни ИМА, шикасти ҳукумати ин кишвар ва ба қудрат расидани толибон алоқаманд аст.

Вазъияти сиёсӣ дар Афғонистон ва ҳолати амнияти минтақа, хусусан кишвари моро бештар нигарон намудааст. Аз ин хотир, имрӯз зарурат ба миён омадааст, ки сарҳадоти мазкур бо қувваҳои якҷояи аъзоёни созмон ҳимоя карда шавад. Дар ҳолати бад гардидани вазъияти сиёсӣ дар Афғонистон, он ба вазъи мамлакатҳои минтақа таъсири назаррас мерасонад, зеро:

- таъминоти амнияти минтақа саъйу кӯшиш ва сарчашмаву захираҳои зиёдро талаб менамояд;
- монеаҳо ва як қатор масъалаҳои дигар дар роҳи инкишофи иқтисодии минтақа пайдо мешаванд;
- лоиҳаҳои инфрасохтори энергетикӣ дар минтақа дар доираи шарномаҳои дутарафа ва бисёртарафа катъ мегарданд.
- имконияти мустаҳкам гардидани қувваҳои оппозитсионӣ дар мамлакатҳои минтақа дар асоси дастгириҳои беруна ба миён меояд.

Тоҷикистон ягонаи кишвари минтақа аст, ки метавонад аз вазъияти сиёсӣ дар Афғонистон бештар таъсир пазирад, ки чунин ҳолат бо доштани сарҳади тӯлонӣ бо ин кишвар шарҳ дода мешавад.

Маҳз аз ҳамин хотир, зарур аст, ки Тоҷикистон дар сиёсати хориҷии худ нисбат ба таъмин ва мустаҳкам намудани амният ҳамкориро бо кишварҳои минтақа дар доираи Созмони шартномаи амнияти дастаҷамъӣ идома диҳад. Мустаҳкам намудани амнияти кишвар бе таъмини амнияти тамоми минтақа ғайриимкон аст. Аз ин хотир,

¹Ниг.: Интернет сарчашма. Сомонаи расмии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон URL: <http://www.president.tj/node/26540> [Текст] (санаи мурочиат 12.10.2021).

Тоҷикистонро зарур аст, ки дар сиёсати хориҷии худ, асосан ба мустаҳкам намудани амнияти тамоми минтақа таваҷҷуҳ намояд.

Аз тарафи дигар, Созмони шартномаи амнияти дастаҷамъӣ дар шароити имрӯза наметавонад, ки ба таҳдиду хатарҳои ҷойдошта ба тариқи самаранок муқобилият нишон диҳад. Барои фаъолияти самаранокӣ ин созмон, зарур аст, ки муҳолифатҳои дохилии он бартараф карда шаванд ва ҷораҳои зарурӣ барои устувор намудани мавқеи ин созмон барои мустаҳкам намудан ва таъмини амнияти бехатарӣ дар минтақа андешида шаванд.

Ҳамин тариқ, зикр намудан зарур аст, ки дар солҳои охир бехтар гардидани системаи амнияти дар заминаи ҳамкорӣ дар доираи созмонҳои байналхалқӣ ба назар мерасад. Мубаддал гардидани Шартномаи амнияти дастаҷамъӣ ба Созмони аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ шаҳодати чунин бехтар гардидани системаи таъмини амният ба ҳисоб меравад. Аз тарафи дигар, устувор гардидани омилҳои ҳарбӣ сиёсӣ дар доираи Созмони ҳамкории Шанхай шаҳодати оғози ташаккули системаи амнияти минтақавӣ аст, ки устувории ҳарбӣ сиёсӣ, иҷтимоиву иқтисодиро кафолат медиҳад.¹

Равандҳои сиёсии солҳои охир, ба монанди ҳалалдор гардидани тавозуни стратегӣ дар ҷаҳон, паҳн гардидани навҳои гуногуни яроқи қатли ом, терроризми байналхалқӣ ва экстремизм кишварҳои Осиёи Марказиро маҷбур месозанд, ки масъалаҳои асосии амният ва бехатариро дар якҷоягӣ ҳал намоянд, зеро кишварҳои минтақа наметавонанд дар алоҳидагӣ ба чунин хатару таҳдидҳо муқобилият нишон диҳанд.

Ҳамин тариқ, Тоҷикистонро зарур аст, ки дар сиёсати хориҷии худ дар самти таъмини амният ва бехатарии кишвар бештар ба механизмҳои минтақавӣ ва байналхалқӣ такя намояд. Маҳз аз ҳамин хотир дар шароити имрӯза самти афзалиятноки сиёсати хориҷии Тоҷикистон

¹ Ниг.: Лаумулин М. Столкновение интересов в Центральной Азии на современном этапе. [Текст] / -М. Лаумулин. // Центрально-азиатское агентство политических исследований. – 2003. – С.156.

нисбат ба бартараф намудани масъалаҳои бехатарӣ ҳамкорӣ дар доираи фаъолияти созмонҳои байналхалқии таъмини бехатарӣ ва амният мебошад.

Дар шароити имрӯза Иттиҳоди Аврупо низ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ, хусусан бо Тоҷикистон, ҳамкориҳои худро тақвият бахшидааст. Масъалаҳои асосии ҳамкории Тоҷикистон бо Иттиҳоди Аврупо арзишҳои демократӣ, дастовардҳои илмиву техникӣ, масъалаҳои бехатарӣ ва амният ба ҳисоб мераванд.

Тоҷикистон дар асоси ҳамкориҳо дар соҳаҳои мухталиф бо кишварҳои алоҳида ва созмонҳои байналхалқӣ тавонистааст, ки шароити муфиди байналхалқиро дар рушд ва инкишофи соҳаҳои мухталифи ҷомеаи тоҷикистонӣ ва давлатдорӣ миллии хеш фароҳам оварад.

Дар шароити имрӯза Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ ҳамкориҳои худро бо назардошти манфиатҳои миллий ба роҳ монда, дар асоси чунин ҳамкориҳо масъалаҳои мухталифи дохилӣ ва хориҷии худро ҳал намудааст. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҳамкориҳои Тоҷикистон асосан барои ба даст овардани маблағгузориҳои соҳаи муайян, таъмин намудани амнияти миллий ва минтақавӣ, рушди соҳаи энергетика, амалӣ намудани ҳадафҳои стратегӣ равона гардидааст.

Таҳлилҳо якчанд бартариҳои иштироқи Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар доираи фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ нишон медиҳад. Яқум, Тоҷикистон ҳамчун як давлати хурд барои амалӣ кардани манфиатҳои миллий ва минтақавӣ худ бояд дар доираи бунёдҳои механизми муайян фаъолият намояд. Дуюм, таҳдидҳо ва хатарҳои мавҷудаи имрӯза барои таъмини амният ҳамкории ҳарбию сиёсиро бо давлатҳои минтақа тақозо мекунанд ва механизми муосири тақсимоли истеҳсолот ва меҳнат иштирокро дар созмонҳои минтақавӣ навъи ҳамгироӣ дар назар дорад. Сеюм, иштирок дар созмонҳои байналхалқӣ имкон медиҳад, ки захираҳои иловагӣ барои ноил шудан ба ҳадафҳо ва вазифаҳо дар

сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ ҷалб карда шаванд. Чорум, иштирок дар созмонҳои байналхалқӣ ба таблиғи масъалаҳои байналмилалии Тоҷикистон, аз ҷумла татбиқи ташаббусҳои минтақавӣ ва ҷаҳонӣ, ки дар дохили кишвар низ талабот доранд, мусоидат мекунад.

Дар раванди ташаккул ва таҳкими соҳибхитиёрии давлатӣ ва рушди кишвар ҳамчун субъекти байналмилалӣ Тоҷикистон роҳи хеле тӯлони ва душворро дар ҷустуҷӯи шаклҳои прагматикии фаъолият барои барқарор намудани робитаҳо бо институтҳои байналмилалӣ паси сар намудааст. Албатта, интизор шудан ва ҳатто бештар боварӣ намудан ба самаранокии ҳамаи он созмонҳои байналхалқие, ки кишварамон узви онҳо аст, хеле душвор аст, аммо тавре ки дар боло зикр кардем, намудҳои ҳавасмандгардони ширкат метавонанд гуногун бошанд:

- иштирок дар созмонҳои байналхалқӣ обрӯи кишварро баланд мебардорад;

- узвият дар созмонҳои байналхалқӣ ба ҳамгирии кишварҳои ширкаткунанда мусоидат мекунад;

- ҷустуҷӯи дастгирии байналмилалӣ ҳамчун роҳи қонунигардони фаъолият дар сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ;

- ҳалли мушкилот ва баҳсҳо – гирифтани кӯмак аз ҷомеаи ҷаҳонӣ дар ҳалли мушкилоти иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ иқтисодӣ, сарҳадӣ, нақлиётӣ ва ғайра.

Аз гуфтаҳои боло хулоса кардан мумкин аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ бо истифода аз имконот ва нерӯи онҳо барои ҳалли ҳадафҳо ва вазифаҳои ҳеш фаъолона иштирок хоҳад кард. Самаранокии иштирок қомилан аз ҳадафҳои вобаста хоҳад буд, ки кишвар дар ояндаи миёнамӯҳлат ва дарозмуддат дар назди худ гузоштааст.

Сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар самти ҳамкорӣ бо созмонҳои байналхалқӣ дар шароити имрӯза ва дар оянда метавонад аз омилҳои гуногуни дохиливу беруна вобастагӣ дошта бошад. Таҳлилҳо нишон

медиханд, ки Тоҷикистон дар инкишофи сиёсати хориҷии худ кӯшиш менамояд, ки муносибатҳои бисёрҷонибаи мавҷударо тақвият бахшида, манфиатҳои миллӣ ва давлатии хешро ҳамаҷониба ҳимоя намояд. Дар шароити имрӯза, Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар доираи «сиёсати дарҳои кушода» бо кишварҳои узви ИДМ, пеш аз ҳама, Федератсияи Россия ва кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ, Ҷумҳурии Халқии Хитой, Ҷумҳурии Ислонии Эрон, Афғонистон, Иёлоти муттаҳидаи Амрико, Иттиҳоди Аврупо, мамлакатҳои исломӣ ва дигар кишварҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳамкориҳои мутақобилан судмандро бунёд намуда, дар асоси манфиатҳои миллӣ ин муносибатҳоро амалӣ намуда истодааст.

Дар асоси ҳамкориҳои судманд бо созмонҳои мухталифи байналхалқӣ Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ мавқеи муайяно ба даст овардааст. Баргузориҳои ҳамоишҳои сарони давлатҳои се созмони қаламрави собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ – Иттиҳоди Давлатҳои мустақил, Иттиҳоди иқтисодии Аврусиё, Созмони аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ (5-6 октябри соли 2007), ҷаласаи навбатии Шурои сарони давлатҳои аъзои Созмони ҳамкориҳои Шанхай ва мулоқоти сечонибаи сарони давлатҳои Тоҷикистон, Афғонистон, Эрон (28 августи 2008), мулоқоти сечонибаи сарони давлатҳои Тоҷикистон, Афғонистон, Покистон ва ҷорҷонибаи Тоҷикистон, Афғонистон, Покистон ва Федератсияи Россия (30 июли 2009), Конфронси илмӣ байналмилалӣ бахшида ба 800 солагии Ҷалолиддини Румӣ (6-8 сентябри 2007), иҷлосияи 37-уми Шурои вазирони қорҳои хориҷии давлатҳои аъзои Созмони ҳамкориҳои исломӣ (май 2010) ва дигар вохӯрӣ ва ҷорабиниҳои муҳимми сатҳи оӣ дар Душанбе шаҳодати мавқеи муайя доштани Тоҷикистон дар арсаи ҷаҳонӣ аст.¹ Лозим ба ёдоварист, ки баргузориҳои чунин ҷорабиниҳо дар Душанбе ин дастоварди муҳимми сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар самти ҳамкориҳо бо созмонҳои байналхалқӣ дар давраи соҳибистиклолӣ мебошад.

¹ Ниг.: Аслов С. Эмомалӣ Раҳмон – асосгузори мактаби нави сиёсати хориҷӣ. [Матн] / С. Аслов // Эмомалӣ Раҳмон – Пешвои миллат. – Душанбе: «Маориф», 2016. – С. 23.

Яке аз муҳимтарин дастовардҳои муҳимми сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон тарғиб ва ташвиқи ғояҳо ва арзишҳои инсонпарваронаи дини ислом дар сатҳи ҷаҳонӣ ба ҳисоб меравад. «Бо воситаи тарғиби арзишҳои воло, асолат ва маърифати исломӣ, доир намудани ҳамошҳои илмиву фарҳангӣ доир ба мероси мутафаккирони Аҷам, аз қабили Мавлоно Ҷалолиддини Румӣ, Имоми Аъзам Тоҷикистон тавонист асолати аслии исломро ба ҷаҳониён муаррифӣ намуда, дар ҷаҳони ислом ба мавқеи сазовор ва арзишманд даст биёбад».¹

Зикр намудан бамаврид аст, ки узвияти Тоҷикистон ба Созмони умумиҷаҳонии савдо аз муҳимтарин дастовардҳои кишвар дар давраи муосири рушди муносибатҳои иқтисодии байналмилалӣ ба ҳисоб меравад. Узвият дар ин созмон имконият медиҳад, ки Тоҷикистон низоми шаффоф ва ба талабот ҷавобгӯяндаро ташаккул дода, роҳу воситаҳои рақобатпазирии молу маҳсулоти ватаниро таъмин намояд.

Эълон намудани соли 2003-юм ҳамчун Соли оби тоза дар асоси ташаббуси Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Иҷлосияи 55-уми Маҷмааи Умумии Созмони Милали Муттаҳид амалӣ гардидааст. Бахшида ба Соли оби тоза, дар шаҳри Душанбе Форуми байналхалқии оби тоза гузаронида шуд, ки дар он мубодилаи афкор ва ҳамкорӣ, ҷустуҷӯи муштараки роҳҳои ҳалли мушкилоти ҷойдошта ба роҳ монда шуд. Дар доираи ин форум чорабиниҳои махсус гузаронида шуданд, ки проблемаҳои ҷойдоштаи об дар миёни ҳукуматҳо ва намоёндагони ҷомеаи шаҳрвандӣ, олимон ва коршиносони шинохта мавриди баррасӣ қарор дода шуданд.

Дар шароити имрӯза Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо созмонҳои байналхалқӣ як зумра дастовардҳои муҳимро соҳиб шудааст. Аз ҷумла дастовардҳои муҳимми ин ҳамкориҳо ба таври зайланд:

¹ Мирзоев Н. Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон бунёдгузори дипломатияи навини Тоҷикистони соҳибистиклол [Текст] / Н. Мирзоев. // Эмомали Раҳмон – Пешвои миллат. – Душанбе: «Маориф», 2016. – С. 359.

- Тоҷикистон бо кишварҳои минтақаҳои гуногун миқдори зиёди ҳуҷҷатҳои дучониба ва бисёрҷонибаро ба имзо расонидааст, ки ҳамкорихоро дар соҳаҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ, ҳарбӣ ва техникӣ, тиҷоратӣ, амниятӣ ва бехатарӣ, илмӣ ва фарҳангӣ, тандурустӣ, маориф ва танзим менамоянд;

- Тоҷикистон бо зиёда аз 100 кишвар таъддули мол дорад, воридот ва содироти молу маҳсулот ба рушди иқтисодиёти кишвар таъсири назаррас мерасонанд. Зикр намудан зарур аст, ки Тоҷикистон соли 2013 аз ҷониби Комиссияи Ҷаҳонӣ аз соҳаҳои бонувуфоз – Созмони умумиҷаҳонии савдо гардид. Дар асоси ҳамкорихо ва муколамаҳо Тоҷикистон тавонист, ки шароити дохилии кишварро ба талаботи ин созмони бонувуфоз мувофиқ намояд;

- як қатор ташаббусҳои сиёсӣ Тоҷикистон, аз он ҷумла музокират ба ҳалли масъалаҳои мураккаби сиёсӣ ва иқтисодии Афғонистон, рушди ҳамкорихоҳои минтақавӣ, ҳал намудани муҳолифат ва зиддиятҳо бо роҳи гуфтушунӣ, истифодаи оқилонаи захираҳои обӣ, ҳамкорихоҳои судманд дар соҳаи энергетика, мубориза бо терроризм ва экстремизм аз тарафи ҷомеаи ҷаҳонӣ дастгирӣ ёфтаанд;

- ташаббусҳои Тоҷикистон дар соҳаи об, ки аз ҷониби Созмони Милали Муттаҳид дастгирӣ ёфтааст. Дар ин самт, бо ташаббуси Тоҷикистон Соли байналмилалӣ оби тоза (2013), Даҳсолаи амалиёти байналмилалӣ «Об барои ҳаёт» (2005-2015), Соли байналмилалӣ ҳамкорихо дар соҳаи об (2013), Даҳсолаи байналмилалӣ «Об барои рушди устувор» (2018-2028), пешниҳоди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи эълон намудани соли 2025 “Соли байналмилалӣ ҳифзи пиряхҳо” ва пешниҳод оид ба таъсиси Бунёди байналмилалӣ ҳифзи пиряхҳо таҳти сарпарастии Созмони Милали Муттаҳид иқдоми дигаре мебошад, ки татбиқи он метавонад барои омӯзиши фарогир ва пешниҳоди роҳҳои муассири ҳалли масъалаи обшавии шадиди пиряхҳо замина гузорад.

- дастовардҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо ЮНЕСКО ҷолиби диққат аст. Дар ин самт метавон ворид шудани шаҳраки қадимаи «Саразм» ба феҳрасти умумичаҳонии ЮНЕСКО, ворид гардидани «Шашмақом» ҳамчун шоҳкориҳои шифохӣ ва фарҳангии мероси ғайримоддӣи башариёт ба феҳрасти ЮНЕСКО–ро зикр намуд.

Сиёсати хориҷии ҳар як давлат дар шароити имрӯза бо назардошти инкишофи вазъи геополитикӣ ва геоиқтисодии ҷаҳон ба роҳ монда шуда, ба ҳимояи манфиатҳои миллӣ равона мегардад. Аз ин рӯ, зарурат пеш меояд, ки дар заминаи тағйироти муносибатҳо дар арсаи байналхалқӣ, давлати алоҳида заминаҳои амалӣ намудани сиёсати хориҷии ҳудро мукамал гардонад ё санадҳои нави ҳуқуқиро қабул намояд.

Бо назардошти вазъияти тағйирёбандаи геополитикӣ ва геоиқтисодӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон Консепсияи сиёсати хориҷиро таҳия ва қабул намуд, ки фаъолияти кишварро дар сиёсати хориҷӣ таҷассум намуда, самтҳо, роҳу воситаҳои ҳимояи манфиатҳои миллиро муайян кардааст. Чун аз қабули Консепсияи сиёсати хориҷӣ, дар арсаи ҷаҳонӣ дигаргуниҳои назаррас ба миён омадааст, зарурат пеш омад, ки ин санади муҳим мукамал ва аз нав таҳия ва қабул карда шавад.

Ҳамин тариқ, соли 2014 Консепсияи нави сиёсати хориҷии Тоҷикистон таҳия ва қабул карда шуд. Дар Консепсия принципҳои асосии сиёсати хориҷӣ ва манфиатҳои миллии кишвар дар ояндаи наздик ба тариқи зерин муайян карда шудаанд:

- ҳимоя ва таҳкими Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон ва таъмини амнияти миллии он; эҷоди навори амният ва ҳусни ҳамҷаворӣ дар тӯли марзҳои кишвар;

- инкишофи муносибатҳои боварӣ, дӯстӣ ва ҳамкорӣ бо тамоми кишварҳои олам дар асоси манфиатҳои мутақобила;

- фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди устувори иқтисодӣ ва тадриҷан баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум, таъмини амнияти иқтисодии кишвар;

- таъмини истиқлолияти энергетикии Тоҷикистон, дастёб шудан ба амнияти озуқаворӣ, раҳой аз бунбасти коммуникатсионӣ ва саноатикунони босуръати кишвар;

- таъмин ва ҳимояи ҳуқуқу озодиҳо, эътибор ва манфиатҳои шаҳрвандони Тоҷикистон дар дохил ва хориҷи кишвар;

- тақвияти шинохти мусбати Тоҷикистон дар ҷаҳон ба ҳайси давлати демократӣ, дунявӣ ва ҳуқуқбунёд;

- мусоидат ба фаъолияти созанда ва қонунии ҷамъиятҳои тоҷикон ва ҳамватанон дар кишварҳои дигар.

Дар ояндаи наздик, Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан кӯшиш менамояд, ки сиёсати хориҷии худро дар самтҳои мавҷуда пеш барад, онҳоро мукамал намуда, ба сатҳи сифатан нав ворид намояд.

Дар ояндаи наздик ҳифзи манфиатҳои стратегии кишвар, мақсади асосии сиёсати хориҷӣ боқӣ мемонад. Асосҳои концептуалии амалӣ гардидани ин мақсад, аз он ҷумла, бунёди шароити мусоид барои иқтисоди дохилии Тоҷикистон, таъмини пойдории истиқлолияти соҳибхотии давлат муайян гардидаанд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки амалӣ намудани сиёсати хориҷии гуногунсамта, ки дар муносибатҳои мутақобилан судманд бо кишварҳои мухталиф ва марказҳои сиёсату иқтисодии муосир таҷассум ёфтааст, ба таҳкими истиқлолияти давлатӣ, таъмини амнияти миллӣ, инкишофи сиёсату иқтисодии Тоҷикистон заминаи боэътимодно таъмин намудааст. Идомаи чунин як сиёсати гуногунсамта дар марҳилаи кунунии сиёсату иқтисодии инкишофи ҷаҳони муосир ҷавобгӯи манфиатҳои милливу давлатии Тоҷикистон аст.

Тоҷикистон минбаъд низ сиёсати хориҷии худро дар заминаи меъёрҳои ҳуқуқи байналхалқӣ ба роҳ мемонад. Риоя намудани меъёрҳои ҳуқуқи байналхалқӣ ба шаффофият ва эътирофи чунин сиёсати хориҷӣ мусоидат намуда, ояндабинии онро таъмин менамояд.

Вазъият ва дурнамои ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо созмонҳои байналхалқӣ баҳогузорӣ намуда, ба чунин хулосаҳо расидан мумкин аст:

- дар шароити имрӯза Тоҷикистон аъзои комилҳуқуқи созмонҳои байналхалқии бонуфуз буда, алоқаҳои дӯстонаро бо кишварҳои тамоми минтақаҳои олам мустаҳкам намуда истодааст. Дар кишвар 67 намоёндагии хориҷӣ, 20 созмони байналхалқии байниҳуқуматӣ ва 18 созмони ғайриҳуқуматии байналхалқӣ аккредитатсия карда шудаанд;

- аъзогӣ дар созмонҳои байналхалқӣ имконият додааст, ки Тоҷикистон дар фаъолияти ин созмонҳо фаъолона ширкат варзад, сиёсати дохилӣ ва хориҷии худро шакл диҳад ва муносибати худро нисбат ба ҳалли масъалаҳои актуалӣ ва глобалии ҷаҳони муосир баён намояд;

- Тоҷикистон дар замони соҳибистиклолии хеш аз ҳамкорӣ бо созмонҳои байналхалқӣ манфиати зиёд бардоштааст. Созмонҳои байналхалқӣ бо фаъолияти хеш дар Тоҷикистон лоиҳаҳои мухталифи иҷтимоию сиёсӣ ва иқтисодиро амалӣ намуда, бо ин роҳ ба рушди суботи кишвар нақш гузоштаанд;

- Тоҷикистон дар ҳар сурат вобаста ба шароити мавҷудаи иқтисодиву иҷтимоӣ, сиёсӣ, геополитикӣ ва ғайра, ки бархоста аз манфиатҳои миллии кишвар мебошанд шакли ҳамкориҳоро бо созмонҳои байналхалқӣ муқаррар менамояд;

- дар ҳар сурат дар шароити имрӯза Тоҷикистон дар доираи ҳамкорӣ бо созмонҳои мухталифи байналхалқӣ метавонад тавозуни муносибатҳояшро бо давлатҳо ва минтақаҳои мухталифи олам таъмин намоянд;

- яке аз ҷиҳатҳои муҳимми фаъолияти созмонҳои байналхалқиро дар самти рушди иҷтимоию иқтисодӣ дар Тоҷикистон ба роҳ мондани лоиҳаҳои мухталифи тавонбахшӣ ташкил медиҳад. Агар дар солҳои аввали соҳибистиклолӣ созмонҳои байналхалқӣ бештар ба расонидани

кӯмаки башардӯстона машғул буданд, пас дар шароити имрӯза онҳо бештар ба лоиҳаҳои тавонбахшӣ рӯ овардаанд;

- дар шароити имрӯза Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо созмонҳои байналхалқӣ як зумра дастовардҳои муҳимро соҳиб шудааст, ки ҷавобгӯи манфиатҳои миллӣ, амниятӣ, ҷуғрофӣ, тамаддунӣ, иқтисодиву иҷтимоӣ, эътирофи сиёсии давлат ва ҳалли мушкилоти мухталиф мебошад.

ХУЛОСА

I. Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Дар таҳқиқоти диссертатсионии мазкур масъалаи ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ дар соҳаҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ мавриди баррасӣ ва таҳлил қарор дода шудааст. Дар ҷараёни кор ба таври муттасил вазифаҳои гузошташуда ҳал гардида, фарзияи пешниҳодгардида исбот карда шуд.

Таҳлили бароҳмонда дар доираи вазифаҳои гузошташуда нишон дод, ки созмонҳои байналхалқӣ дар шароити имрӯза заминаи асосии ҳамкорӣ ва ҳамбастагии давлатҳо баромад намуда, самаранокии фаъолияти давлатҳоро дар арсаи байналхалқӣ таъмин менамоянд. Дар асоси таҳқиқоти мазкур муайян карда шуд, ки барои самаранок гардидани ҳамкориҳои давлатҳо дар доираи созмонҳои байналхалқӣ бартароф намудани як қатор муҳолифатҳо зарур мебошад. Дар ин самт таҳқиқи табиати бисёрҷонибаи сохторҳои байналхалқӣ аҳамияти муҳим пайдо менамоянд, зеро мутобиқ намудани манфиат ва талаботи тамоми аъзоёни сохтори байналхалқӣ ба баррасиҳои назариявӣ ниёз доранд.

Созмонҳои байналхалқӣ барои ҳамкориҳои байниҳукуматӣ имкониятҳои васеъро пешниҳод менамоянд. Дар асоси чунин муқаррарот тавсияи калидӣ нисбат ба ҳалли масъалаҳои мухталифи арсаи байналхалқӣ бояд дар раванди гуфтушуниди тамоми аъзоёни сохтори байналхалқӣ коркард гардад.

Дар натиҷаи таҳқиқи ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ байниҳукуматӣ, чунин хулосаҳо бароварда шуданд: ғояи бунёди ниҳоди алоҳидаи байналхалқӣ, ки метавонад ҳамкориҳои байни кишварҳоро танзим намуда, масъалаҳои мухталифи рушди ҷомеа, махсусан масъалаҳои амниятро ҳал намояд, аз давраи қадим аз тарафи файласуфон баррасӣ гардида буд, ки дар асрҳои миёна ва дар давраи Эҳё муқаммал гардидаанд. Танҳо дар нимаи дуюми асри XIX имконият пайдо гардид, ки созмонҳои байналхалқӣ дар соҳаҳои мухталифи фаъолият зухур намоянд. Як қатор муҳаққиқон ба намунаи

созмонҳои байналхалқӣ конференсия ва конгресҳои бузурги байналхалқии кишварҳои аврупоиро дохил менамоянд. Аввалин созмони байналхалқии сиёсӣ Лигаи Миллатҳо ба ҳисоб меравад, ки пас аз Ҷанги якуми ҷаҳонӣ бунёд карда мешавад, лекин наметавонад, ки вазифаҳои асосии худро иҷро намояд, ки ба Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ оварда мерасонад.

1. Дар сохтори муосири ҷаҳонӣ ва механизми амалӣ гардидани вазифаҳои хориҷии давлат созмонҳои байналхалқии байниҳукуматӣ, пас аз давлат, дуюмин субъекти ғаъол ба ҳисоб меравад. Тафовути назарраси созмонҳои байналхалқӣ аз давлат ба амалӣ намудани субъекти ҳуқуқии байналхалқӣ будан ва иҷро намудани салоҳиятҳо монета эҷод намекунад. Бе мавҷуди ҳудуд, аҳоли, ҳукумат ва истиқлолият, созмони байналхалқӣ аз ҳисоби сохтори дохилии худ вазифаҳои гузошташударо бомуваффақият иҷро намуда, ба ғаъолияти мутобиқи тамоми механизми амалинамоии вазифаҳои хориҷӣ мусоидат менамояд [3 - М].

2. Ба хотири, ки мақоми ҳуқуқии созмони байналхалқӣ аз доираи амали тартиботи ҳуқуқии миллии давлат берун аст, мустақилии созмон танҳо дар доираи тартиботи ҳуқуқии байналхалқӣ ва дар асоси ҳуқуқи байналхалқӣ таъмин карда мешавад [2 -М].

3. Вазифаҳои асосии созмонҳои байналхалқӣ ба вазифаҳои дохилӣ ва берунӣ ҷудо карда намешавад. Илова бар ин, дар байни вазифаҳои баррасишуда танҳо ду вазифа – вазифаи ғаврий ва иттилоотиро метавонанд тамоми созмонҳои байналхалқӣ бе маҳдудият иҷро намоянд. Вазифаи таҳияи меъёрҳо ва вазифаи назоратӣ муносибат ва амалияи ягонаи иҷроиро аз ҷониби созмонҳои байналхалқӣ надорад [1 - М].

4. Навъбандии созмонҳои байналхалқӣ, дар шароити имрӯза, хусусияти шартӣ дошта, дар асоси истифодаи нишондиҳандаҳои мухталиф амалӣ карда мешавад. Мувофиқи нишондиҳандаҳои мухталиф, ки дар навъбандии созмонҳои байналхалқӣ истифода мешаванд, як созмон ба якчанд навъ дохил карда мешавад. Албатта, навъбандии

созмонҳои байналхалқӣ имконият медиҳад, ки хусусиятҳо ва самтҳои фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ дар алоҳидагӣ муайян карда шаванд [4 - М].

5. Тоҷикистон ба роҳи соҳибистиклолии худ оғоз бахшида, кӯшиш менамуд дар ҷомеаи ҷаҳонӣ мавқеи худро пайдо намояд. Дар ин самт ба роҳ мондани муносибатҳо ва ҳамкориҳо бо кишварҳои гуногун, пеш аз ҳама, кишварҳои ҳамсоя аҳамияти бузургро касб намудааст. Дар муносибатҳои тарафайни Тоҷикистон бо кишварҳои дигар принсипи эҳтироми истиқлолият ва ягонагии ҳудудӣ, баробарӣ ва манфиатҳои тарафайн риоя мегардад. Дар ин радиф, барои Тоҷикистон ҳамчун давлати хурд асосан ду масъала ҷой дорад. Якум, ин мустақкам намудани истиқлолияти сиёсӣ аст, ки барои устувор намудани он доштани сиёсати хориҷии мустақил зарур аст. Аз ин хотир, Тоҷикистон пас аз ба даст овардани истиқлолият ба ташаккул ва инкишофи сиёсати хориҷии мустақил диққати махсус равона намуд. Дуюм, нигоҳ доштани устуворӣ ва амнияти минтақавӣ ҳамчун шартҳои асосии инкишофи минбаъдаи давлат ба ҳисоб меравад. Фаъолияти сиёсати хориҷии Тоҷикистон маҳз бо назардошти ин ду масъала ба роҳ монда шудааст [1-М].

6. Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ ҳамкориҳои фаъол ва муфидро ба роҳ монда, дар ин самт дар ҳалли масъалаҳои мухталифи байналхалқӣ ва минтақавӣ ширкат меварзад. Ҳамкориҳои Тоҷикистон дар доираи ҷунин созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ, ба монанди СММ, Иттиҳоди Аврупо, СААД, СҲШ, Бонки ҷаҳонӣ ва ғайра ба роҳ монда шудааст. Дар доираи ҳамкориҳо бо созмонҳои байналхалқӣ ва минтақавӣ масъалаи таъмини амнияти миллӣ, минтақавӣ ва байналхалқӣ, таъмини шароити инкишофи иқтисодиву иҷтимоии кишвар, густариш додани муносибатҳои фарҳангӣ ҳал карда мешаванд. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар фаъолияти худ дар доираи созмонҳои

байналхалқӣ ва минтақавӣ, кӯшиш ба харҷ медиҳад, ки манфиатҳои миллӣ ва давлатии худро ҳифз намояд [1 -М].

7. Пас аз соҳибистиқлол гардидан, Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибистиқлол озодии интихобро ба даст овард, роҳи мураккабро дар ҷустуҷӯи худмуайяннамоии миллӣ ва самтҳои бартаридоштаи сиёсати хориҷӣ тай намуд. Интихоби самтҳои фаъолияти хориҷӣ дар асоси манфиатҳои геополитикӣ, иқтисодӣ ва милливу арзишӣ муайян карда шудааст. Лекин барои Тоҷикистон, ҳамчун як давлати хурд зарур меояд, ки дар маркази барҳӯрди геополитикӣ ва иштирокчиёни пешбари сиёсати ҷаҳонӣ қарор дошта, доимо мавқеи тавозунро ишғол намояд. Интихоби самти фаъолияти хориҷии Тоҷикистон дар ҷустуҷӯи на танҳо шарикӣ боэътимод ва иттифоқчии содиқу вофодор, балки ҳимоятгар ва ҳомиву пуштибон асос ёфтааст. Стратегияи фаъолияти хориҷии давлатҳои хурд наметавонад ки мустақил бошад, зеро дастгириву пуштибонии иштирокчиёни пурқувват ва аҳамиятнок ҳамчун кафолати нигоҳ доштани суверенитет, ягонагии ҳудудӣ, амният ва инкишофи иқтисодиёт хизмат менамояд. Лозим ба ёдоварист, ки Тоҷикистон ҳамчун кишвари хурд наметавонад, ки роҳи ҳамроҳнашавӣ ё нейтралитетро интихоб намояд. Аз ин хотир, яке аз самтҳои фаъолияти хориҷии Тоҷикистон – ҳамкорӣ ва иштирок дар доираи созмонҳои байналхалқӣ муҳим арзёбӣ карда мешавад [4 - М].

8. Дар марҳилаҳои гуногун, ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ асосан хусусияти молиявиро доро буд. Аксарияти созмонҳои байналхалқӣ ба Тоҷикистон миқдори муайяни воситаҳои молиявиро ба таври кӯмак ва қарзҳои дарозмуддат пешниҳод намудаанд. Албатта, бо кӯмак намудан ё пешниҳод намудани қарзи имтиёзнок ва дарозмуддат созмонҳои байналхалқии молиявӣ дар назди Тоҷикистон шартҳои муайян мегузоранд, ки танҳо дар ҳолати иҷро гардидани онҳо кӯмаки молиявӣ расонида мешавад. Пас, дар чунин ҳолат метавон зикр

намуд, ки дар ҳамкориҳо бо созмонҳои байналхалқии молиявӣ то андозае манфиатҳои миллӣ ва давлатӣ халалдор мегарданд [1 - М].

II. Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳо

1. Нақш ва мақоми давлатҳои хурдро дар сиёсати ҷаҳонӣ чандон назаррас нест. Равандҳои ҷаҳонишавии муосир вазифаи асосии давлатҳои хурдро мутобиқгардӣ ва нафъе бардоштан аз ин раванд ташкил медиҳад. Раванди ҷаҳонишавӣ кишварҳои хурдро дар низоми муосири олам то як андоза ба истифодабарандагони ғайрифаъол, бозори кишварҳои қудратманд ва манбаи ашёи хоми онҳо табдил додааст. Аз ин рӯ, дар шароити имрӯзаи рушди глобалӣ аз Тоҷикистон тақозо мекунад, ки сиёсати мутавозини хориҷиро ба роҳ монда, ба масъалаи таҳкими истиқлолияти давлатии хеш ва таъмини худкифӣ таваччуҳи зарурӣ дошта бошад. Танҳо бо мустаҳкам намудани иқтисод ва боло бурдани худкифӣ метавонад хурдро аз таъсири манфии раванди ҷаҳонишавӣ дар амон нигоҳ дорад.

2. Созмонҳои байналхалқӣ барои иҷроиш ба давлатҳои алоҳида тавсияҳо медиҳанд, ки дар амалӣ намудани чунин тавсияҳо давлат озод аст. Лекин, мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки як қатор созмонҳои байналхалқӣ, ба хотири кӯмакҳои қарзӣ молиявӣ иҷроиши тавсияҳоро ба таври қатъӣ талаб менамоянд. Албатта, чунин ҳолатҳо дар муносибати байни давлат ва созмонҳои байналхалқӣ зиёд ба назар мерасанд, ки ба самаранокии сиёсати дохилӣ ва хориҷии давлати алоҳида таъсири манфӣ мерасонанд. Аз ин хотир, Тоҷикистонро зарур аст, ки дар ҳамкорӣ бо созмонҳои байналхалқӣ, ба таври доимӣ, ба ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва давлатӣ такя намуда, дар амалӣ намудани тавсияҳо эҳтиёткориро пеша намояд;

3. Истиқлолияти давлатӣ дар арсаи байналхалқӣ бо уҳдадориҳои он дар риояи истиқлолияти давлатҳои дигар алоқаи ногустанӣ дорад. Ин аломатҳо бешубҳа ҷанбаи берунаи истиқлолиятро тасниф менамоянд. Лекин чунин равандҳо, ба монанди ҷаҳонишавӣ ва ҳамгирии ҷаҳонӣ ба

таври ногузир ислоҳоти худро нисбати истиклолияти давлатӣ дар арсаи байналхалқӣ ворид менамоянд. На танҳо истиклолият дар муносибатҳои байналхалқӣ, балки мақоми олии доштан дар ҳудуди худ, ки хоси давлатҳо мебошад, бештар бо ҳуқуқҳои байналмилалӣ маҳдуд карда мешавад. Аз ин хотир, дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тақвияти фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ, ҳимоя ва тақмили истиклолияти давлатӣ бояд яке аз вазифаҳои аввалиндараҷаи Ҷумҳурии Тоҷикистон шуморида шавад.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда

Санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ

1. Бюллетень международных договоров. [Текст] - М., 1994. - №11. - 62 с.
2. Концепция внешней политики Российской Федерации [Текст] // Вестник посольства Российской Федерации в Республике Таджикистан. - Душанбе, 2000. - 25 с.
3. О Концепции информационной безопасности Республики Таджикистан [Текст] // Решения Президента и Правительства Республики Таджикистан. - Октябрь 2003 г. - Душанбе, 2004. - С. 229-259.
4. Сборник двусторонних договоров, соглашений и других нормативно-правовых документов в области военного сотрудничества, заключённых РФ в 1992-1993 гг. с государствами бывшего Союза ССР. Военное издательство. [Текст] – М., 1994. - 148 с.
5. Соглашение между Правительством РФ и Правительством РТ о порядке содержания и использования оптико-электронного узла «Нурек» системы контроля космического пространства [Текст] // Информационно-справочные материалы. 25-27 января. – М., 1998. – 27 с.
6. Соглашение о Коллективных миротворческих силах (КМС) и их материально-техническом обеспечении. 24 сентября 1993 г. [Текст] // Дипломатический вестник. - 1995. - №3. - С. 14-19.
7. Внешняя политика России: Сборник документов. 1993: В 2 кн. Кн. 1: январь-май / МИД РФ. [Текст] - М.: Международные отношения, 2000. - 536 с.

Монография ва дастурҳои илмӣ

8. Актуальные проблемы деятельности международных организаций: теория и практика / Отв. ред. Г. И. Морозов. [Текст] – М.: Международные отношения, 1982.

9. Алимов Р., Касымов Э., Лебедев М. Таджикистан-ООН: история взаимоотношений. Новый взгляд. [Текст] / Р. Алимов. – М.: Знак, 1995. – 128 с.
10. Алимов Р., Лебедев М., Шарипова Дж. Дипломатия Таджикистана. [Текст] / Р. Алимов. – Душанбе: МИД РТ, 1994. - 72 с.
11. Алимов Р. Таджикистан и Китай: курсом стратегического партнёрства. Международно-политические, экономические и гуманитарные измерения сотрудничества. [Текст] / Р. Алимов. – М.: «Весь Мир», 2014. - 382 с.
12. Асадуллаев И.К. Новые категории философии и философия политики. [Текст] / И. Асадуллаев. – Душанбе: Дониш, 2006. – 389 с.
13. Асадуллаев К., Додхудоева Л. Таджикистан и Соединённые Штаты Америки после 11 сентября (по итогам «круглого стола»). [Текст] / К. Асадуллаев – Душанбе: Шарқи озод, 2003. - 21 с.
14. Ахмеджанов Г., Султангалиева А. Идея Евразийского Союза для СНГ и Казахстана (попытка реинтеграции постсоветского пространства на принципах партнёрства) [Текст] / Г. Ахмеджанов // Казахстан и мировое сообщество. - 1995. - №1 (2). - С. 13-27.
15. Афанасьева О. В. Краткий очерк истории Лиги наций. [Текст] О, Афанасьева. – М., 1945.
16. Батлер С. Сталин и Рузвельт: великое партнерство. / Пер.с англ. [Текст] / С. Батлер. – М.: Эксмо, 2017. —672с.
17. Барышев А. П. Мировая политика и Организация Объединенных Наций. 1945– 2009. [Текст] / А. Барышев. – М.: АВИТИ, 2009. – 1340с.
18. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы. [Текст] / З. Бжезинский. – М.: Международные отношения, 1999. - 256с.
19. Бжезинский З. Ещё один шанс. Три президента и кризис американской сверхдержавы. [Текст] / З. Бжезинский. – М.: Международные отношения, 2007. - 240 с.

20. Блатова Н. Т. Международное право в документах. [Текст] / Н. Блатова. – М.: 1982.
21. Богатуров А. Д. Международно-политический анализ: Научное издание. [Текст] / А. Богатуров. – М.: Аспект Пресс, 2017. – 208 с.
22. Бобоев Ш.Д. Шанхайская организация сотрудничества в геополитической структуре Среднего Востока. [Текст] / Ш. Бобоев. – Душанбе: ООО «Контраст», 2011. - 268 с.
23. Борисов К. Г. Международные организации. [Текст] / К. Борисов. – М.: 1967.
24. Броунли Ян. Международное право. В 2-х кн. / Под ред. Г. И. Тункина. [Текст] / Ян. Броунли. – М: Прогресс, 1977.
25. Бутрос Г. Б. Непокоренная Организация Объединенных Наций: История отношений между Организацией Объединенных Наций и Соединенными Штатами Америки. / Пер. с англ. [Текст] / Б. Бутрос-Гали. – М.: XXI в. – Согласие, 2000. – 493с.
26. Валянский С. И., Калюжный Д. В. Третий путь цивилизации, или Спасет ли Россия мир? [Текст] / С. Валянский. – М.: Алгоритм, 2002.
27. Вельяминов Г.М. Международное экономическое право и процесс: Учебник. [Текст] / Г. Вельяминов. – М.: РАН, Волтерс Клувер, 2004. – 477с.
28. Вельяминов Г. М. Международное право: опыты. [Текст] / Г. Вельяминов. – М.: Институт государства и права РАН, Статут, 2015. – 1004 с.
29. Внешняя политика и дипломатия Российской Федерации / Под ред. А. Н. Панова. [Текст] – М.: Восток-Запад, 2010. – 752 с.
30. Гали Б. Б. Непокоренная ООН. [Текст] / Б. Гали. – М.: 21 век, 2000.
31. Ганюшкин Б.В. Дипломатическое право международных организаций. [Текст] / Б. Ганюшкин. – М.: Международные отношения, 1972.

32. Герчикова И.Н. Международные экономические организации: Регулирование мирохозяйственных связей и предпринимательской деятельности. [Текст] / И. Герчикова. – М.: Консалтбанкир, 2001. – 621с.
33. Глобальная перестройка / Отв. ред. А. А. Дынкин, Н. И. Иванова / ИМЭМО РАН. [Текст] – М.: Весь мир, 2014. – 528 с.
34. Горелик А. Перед сменой на капитанском мостике: Как непросто Нациям быть Объединенными [Текст] / А. Горелик // Россия в глобальной политике. – 2016. - №5.
35. Гришаева Л. Е. Россия и международные организации (1992 – 2015 гг.): учебное пособие. [Текст] / Л.Гришаева. – М.: МГУ им. М. В. Ломоносова, 2016. – 175 с.
36. Гришаева Л. Е. Россия и ООН: история и современность. [Текст] / Л.Гришаева – М.: Спутник+, 2007. – 500 с.
37. Громыко А.А. Уроки мировой политики. Порядок или правопорядок? [Текст] / А. Громыко. – СПб.: Нестор-История, 2016.
38. Гулдинг М. Организация Объединенных Наций: лидерство, реформы и миротворчество. [Текст] / М. Гулдинг. – М.: Московский центр Карнеги, 2007
39. Гафарлы М.С., Черников В.Д. Глубокий кризис экономики // Постсоветская Центральная Азия. Потери и обретения. [Текст] /М. Гафарлы. – М., 1998. - С. 37-58.
40. Геополитические проблемы ближнего зарубежья [Текст] // Элементы. Евразийское обозрение. - 1993. - №3. - С. 23-27.
41. Государства - члены ОИК. [Текст] - Астана: МИД Республики Казахстан, 2011. - 576 с.
42. Дефарж Ф. Основные понятия международной политики. [Текст] / Ф. Дефарж. – М., 1995.
43. Дипломатия Таджикистана: вчера и сегодня: В 2 т. / Под редакцией Х. Зарифи. [Текст] - Душанбе: Ирфон, 2009. - 296 с.
44. Дорога мира: Документы межтаджикских переговоров. [Текст] - Душанбе: ИА Президента РТ, 1997. - 236 с.

45. Достиев А. Таджикистан: от вооружённого противостояния - к миру и созиданию. [Текст] / А. Достиев. – Душанбе: Ирфон, 2006. – 252 с.
46. Дробот Г. А. Мировая политика. [Текст] / Г. Дробот. – М.: Юрайт, 2017.
47. Дубовицкий В.В. Внешняя политика Республики Таджикистан (1991-2010 гг.) // История таджикского народа: В 6 т. [Текст] / В. Дубовицкий. – Душанбе, 1998-2011. - Т. 6. - С. 615-669.
48. Европейский Союз и Таджикистан: состояние и перспективы сотрудничества: Материалы конференции. 15 мая 2003 г. [Текст] - Душанбе: РТСУ, 2003. - 284 с.
49. Зарифи Х. Многовекторная дипломатия Таджикистана. [Текст] / Х. Зарифи. – Душанбе: ООО «Офсет», 2010. - 352 с.
50. Зарифи Х., Сатторов А. Таджикистан - Китай: становление государственной границы. История и современность [Текст] / Х. Зарифи. - Душанбе: Ирфон, 2014. - 704 с.
51. Иванов И.С. Новая российская дипломатия. Десять лет внешней политики страны. [Текст] / И. Иванов. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2002. - 382 с.
52. Иванов И.С. Внешняя политика России в эпоху глобализации: Статьи и выступления: ОЛМА - ПРЕСС, [Текст] 2002. - 415 с.
53. Исингарин Н.К. 10 лет СНГ. Проблемы, поиски, решения. [Текст] / Н. Исингарин – СПб.: Палада-медиа, СЗРЦ «Русич», 2001. - 400 с.
54. История международных отношений и внешняя политика Таджикистана (1917-2008 гг.) / Автор - составитель: М. Гульджонов. [Текст] – Душанбе: Нодир, 2009. - 224 с.
55. Каюмов Н.К., Умаров Х.У. Глобализация экономики и внешнеэкономические связи Таджикистана. [Текст] / Н. Каюмов. – Душанбе: Деваштич, 2005. - 192 с.
56. КОРТУНОВ С.В. Современная внешняя политика России: стратегия избирательной вовлечённости. [Текст] / С. КОРТУНОВ. – М.: Изд. дом Гос. ун-та - Высшей школы экономики, 2009. - 604 с.

57. КОРТУНОВ А.В. Возможности ООН в поддержании мира на территории бывшего СССР. [Текст] / А. КОРТУНОВ. // Хрестоматия «Внешняя политика и безопасность современной России. 1991 – 2002». – М.: МГИМО, 2002.

58. Кулагин В.М. Международная безопасность. [Текст] / В. Кулагин. - М.: Аспект Пресс, 2007. - 318 с.

59. Маккиндер Хэлфорд. Географическая ось истории (текст) [Текст] / Х. Маккиндер // Дугин А.Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. - М., 1997. - С. 343-348.

60. Мамадазимов А. Новый Таджикистан. Вопросы становления суверенитета. [Текст] / А. Мамадазимов. – Душанбе: Шарки озод, 1996. - 172 с.

61. Маргиев В.И. Международные организации: Теоретические аспекты. [Текст] / В. Маргиев. – Майкоп, 2001.

62. Масов Р.М. Таджики: история национальной трагедии. [Текст] / Р. Масов. – Душанбе: Ирфон, 2008. - 536 с.

63. Масов Р.М. Таджики: вытеснение и ассимиляция. [Текст] / Р. Масов. – Душанбе: Дониш, 2003. - 224 с.

64. Масов Р.М. Таджики: история с грифом «совершенно секретно». [Текст] / Р. Масов. – Душанбе: Шарки озод, 1995. - 232 с.

65. Махонина С. Военно-политическое сотрудничество между Россией и Таджикистаном в 1993-1999 годы. [Текст] / С. Махонина. - Душанбе: РИА «Статус», 1999. – 134 с.

66. Международные отношения: теории, конфликты, движения, организации / П. А. Цыганков, Г. А. Дробот, М. М. Лебедева. [Текст] – М.: Инфра – М, 2016.

67. Международные отношения и мировая политика: учебно-методический комплекс / Под ред. П. А. Цыганкова. [Текст] – М.: Политическая энциклопедия, 2014. – 639 с.

68. Морозов Г. И. Международные организации: некоторые вопросы теории. [Текст] / Г. Морозов. – М., 1974.

69. Мутагиров Д. З. История и теория международных отношений. Международные политические институты. [Текст] / Д. Мутагиров. – М.: Издательство Юрайт, 2018.

70. Назаров Т.Н. Таджикистан: экономический рост, интеграция и региональное сотрудничество. [Текст] / Т. Назаров. – Душанбе: УИ МИД РТ, 2004. - 284 с.

71. Назаров Т.Н. Таджикистан: экономическое сотрудничество и безопасность. [Текст] / Т. Назаров – Минск: РУП «Белполиграф», 2003. - 264 с

72. Назаров Т., Сатторзода А. Современная таджикская дипломатия. [Текст] / Т. Назаров – Душанбе: Ирфон, 2006. – 224 с.

73. Организация центрально-азиатского сотрудничества: формирование, эволюция, перспективы. [Текст] - Душанбе: Сурушан, 2005. - 175с.

74. Панарин И. Первая мировая информационная война. Развал СССР. [Текст] - СПб.: Питер, 2010. - 256 с.

75. Рахмонов Э. Независимость Таджикистана и возрождение нации: В 8 т. [Текст] Э. Рахмонов. – Душанбе: Ирфон, 2006-2010. - Т. 1. - 480 с.

76. Пластун В., Андрианов В. Наджибулла. Афганистан в тисках геополитики. [Текст] / В. Пластун. – М.: Русский биографический институт, Агентство «Сократ», 1998. - 240 с.

77. Примаков Е.М. Годы в большой политике. [Текст] / Е. Примаков. – М.: Коллекция «Совершенно секретно», 1999. - 448 с.

78. Примаков Е.М. Минное поле политики. [Текст] / Е. Примаков. – 2-е изд. - М.: Молодая гвардия, 2006. - 362 с.

79. Примаков Е.М. Мир без России? К чему ведёт политическая близорукость. [Текст] / Е. Примаков. – М.: ИИК «Российская газета», 2009. - 239 с.

80. Примаков Е.М. Мысли вслух. [Текст] / Е. Примаков. // Российская газета, 2011. - 207 с.

81. Проект «Россия». - М.: Эксмо, 2008. - 384 с.
82. Рахматуллаев Э. Миротворчество ООН в Таджикистане и перспективы превентивной дипломатии в Центральной Азии. [Текст] / Э. Рахматуллаев – М.: ЗАО «АСТИ – Издат», 2001. - 230 с.
83. Рахмонов Э. Тысяча лет - в одну жизнь: Сборник выступлений, речей, интервью и статей. [Текст] / Э. Рахмонов. – Душанбе: Ирфон, 2003. – 520 с.
84. Россия - Таджикистан: горизонты сотрудничества / Составители: И.У. Саттаров, С.А. Буторов, Н.И. Нурова, К.О.Магомедов. [Текст] - Душанбе: МИД РТ, Посольство РФ в РТ, 2007. - 124 с.
85. Сабуров А.З., Сайидзода З.Ш. Информационное измерение внешнеполитического процесса в Таджикистане (1993-1995 гг.). [Текст] / А. Сабуров – Душанбе: НИАТ «Ховар», 2007. - 68 с.
86. Саидов З. Ш. Внешняя политика Республики Таджикистан на современном этапе. [Текст] / З. Саидов. – Душанбе: Авасто, 2006. - 560 с.
87. Саидов З.Ш. Основные внешнеполитические интересы Таджикистана на рубеже веков. - 4-е, доп. изд. [Текст] /З. Саидов. - Душанбе: ООО «Контраст», 2011. - 624 с.
88. Сайидзода З.Ш., Сабуров А.З., Саидов Ф.З. Республика Таджикистан: информационное и внешнеполитическое измерения. [Текст] / З. Сайидзода. – Душанбе: Иттилоот ва муошират, 2009. - 154 с.
89. Сатторзода А. Актуальные проблемы внешней политики Таджикистана (Многовекторность в действии). [Текст] / А. Сатторзода. – Душанбе: Фонд им.Ф.Эберта, 2014. – 520 с.
90. Селянинов О.П. Дипломатические отношения государств: принципы, формы и методы. [Текст] / О. Селянинов. – М.: МГИМО - Университет, 2004. - 312 с.
91. Сталин как геополитик (к 45-летию со дня смерти И.В. Сталина). Геополитические ценности и интересы Российской Федерации: Стенограмма расширенных заседаний Комитета Государственной Думы по вопросам геополитики. 1996-1998 гг. [Текст] – М., 1998. - 145 с.

92. Сухомлинов В., Шалаев Г. Дорога к согласию: Документальное повествование о Президенте Республики Таджикистан Эмомали Рахмонове. [Текст] / В. Сухомлинов. – М.: ИД «Собеседник», 2002. - 160 с.
93. Таджикистан - Китай: Сборник основных документов (1992-2007 гг.) / Автор - составитель: Р. Алимов. [Текст] – Пекин: Международная жизнь, 2008. - 164с.
94. Таджикистан - ООН: Выступления, документы и материалы. 1993 - 2000 годы /Автор - составитель: Р.К. Алимов. [Текст] - М.: Международные отношения, 2001. - 376 с.
95. Токаев К. Внешняя политика Казахстана в условиях глобализации. [Текст] / К. Токаев. – Алматы: ОАО «САК» - НП ПИК «GAUHAR», 2000. - 584 с.
96. Токаев К. Преодоление. Дипломатические очерки. [Текст] /Т. Токаев. – Алматы: ОАО «САК» - НП ПИК «GAUHAR», 2003. - 656 с.
97. Токаев К. Свет и Тень. Очерки казахстанского политики. [Текст] / К. Токаев. – М.: Восток - Запад, 2008. - 544 с.
98. Умаров Ф. Республика Таджикистан и мусульманский мир: особенности сотрудничества. [Текст] / Ф. Умаров. – Душанбе: Ирфон, 2011. - 184 с.
99. Усмонов И.К. Миростроительство в Таджикистане. [Текст] / И. Усмонов. – Душанбе: Деваштич, 2006. - 160 с.
100. Фаттоев С.С. Социально-политический конфликт и особенности его проявления в государствах СНГ (на материалах Таджикистана). [Текст] / С. Фаттоев. – Душанбе: Шарки озод, 2005. - 292 с.
101. Формирование позитивного имиджа России через взаимодействие с многосторонними международно-политическими институтами / Отв. ред. В.Г. Барановский. [Текст] – М.: ИМЭМО РАН, 2008.

102. Холикназар Х. Деятельность Республики Таджикистан в процессе становления и развития ШОС. [Текст] / Х. Холикназар. – Душанбе: Ирфон, 2014. - 384 с.
103. Чжоу Ихуан. Дипломатия Китая. [Текст] / И. Чжоу. – Пекин: Межконтинентальное издательство Китая, 2005. - 188 с.
104. Шалыганов Ю.В. Проект «Россия». Четвёртая книга: Большая идея. [Текст] / Ю. Шалыганов. – М.: Эксмо, 2010. - 320 с.
105. Шарипов С.И. Политические процессы в таджикском обществе: Сборник статей 1998-2011 гг. [Текст] / С. Шарипов. – Душанбе: ЦСИ при Президенте РТ, 2011. - 376 с.
106. Шарифзода А., Косими З. Эмомали Рахмон и мировое сообщество / Под ред. Э. Рахматуллоева. [Текст] / А. Шарифзода. – Душанбе: Ирфон, 2011. - 372 с.
107. Шibaева Е. А. Специализированные учреждения ООН. [Текст] / Е. Шibaева. – М.: Международные отношения, 1966.
108. Шibaева Е.А. Право международных организаций. [Текст] / Е. Шibaева. – М., 1986.
109. Юлдашев К. Эмомали Рахмонов - основатель дипломатии и внешней политики суверенного Таджикистана. [Текст] / К. Юлдашев. – Душанбе: Ирфон, 2001. – 30 с.
110. Цыганков П.А. Теория международных отношений. [Текст] / П. Цыганков. – М.: Гардарики, 2003

Мақолаҳои илмӣ

111. Абдулло Р.Г. Таджикистан - США: взаимопонимание и бесконфликтность отношений [Текст] / А. Абдулло. // Центральная Азия: Внешний взгляд. Международная политика с центрально-азиатской точки зрения. - Бишкек: ИД «Принтхаус», 2009. - С. 438-447.
112. Барбасов М. Интеграция государств Евразийского экономического сообщества в ВТО [Текст] / М. Барбасов. // Центральная Азия и Кавказ. - 2001. - №2 (14). - С. 30-37.

113. Боск И., Олимова С. Трудовая миграция из Таджикистана. //Международная организация по миграции. [Текст] / И. Боск. – Душанбе: Научно-исследовательский центр «Шарк». - 2003. - июль. - С. 37-54.
114. Гришаева Л. Е. ООН: формально существующая или реально действующая. [Текст] / Л. Гришаева // Дипломатическая служба, - 2018. - №1. – С. 76-83.
115. Гришаева Л. Е. ООН вступает в восьмое десятилетие. [Текст] / Л. Гришаева // Вестник Московского городского педагогического университета, - 2017. - №4.
116. Гришаева Л. Е. ООН: новый генсек, старые проблемы [Текст] / Л. Гришаева // Вестник Дипломатической академии МИД РФ, - 2017. - №1.
117. Гришаева Л. Е. Системный кризис ООН. [Текст] / Л.Гришаева // Дипломатическая служба. -2015. - №2.
118. Гришаева Л.Е. Россия и ООН XXI века: новые приоритеты [Текст] / Л. Гришаева // Обозреватель. - 2007. - №5.
119. Джалилов М.Х., Сафаров Б.Б. Таджикистан и Россия: культурное сотрудничество на современном этапе [Текст] / М. Джалилов // 200 лет Министерству иностранных дел России и 10 лет со дня установления дипломатических отношений между Россией и Таджикистаном: Материалы научно-практической конференции. 11-12 мая 2002 г. – Душанбе. - 2002. - С. 11-17.
120. Джамалова М., Джамалова Д. Русский язык в Таджикистане: проблемы и перспективы [Текст] / М. Джамалов // Таджикистан и Россия: проблемы безопасности в Центральной Азии: Материалы Международной научной конференции. 14-15 июня 2001 г. - Душанбе. - 2001. - С. 24-27.
121. Дробот Г. А. Роль международных организаций в мировой политике: основные теоретические подходы [Текст] / Г. Дробот // Вестник МГУ. Серия 18. Социология и политология. - 1999. - №1.

122. Дубовицкий В.В. Геополитические константы Республики Таджикистан [Текст] / В. Дубовицкий // Интеграция Таджикистана в мировое сообщество: Материалы 3-й Международной научно-практической конференции. 21-22 мая 1997 г. - Душанбе. - 1997. - С. 141-143.

123. Дубовицкий В.В. Национальные интересы Таджикистана в рамках персяязычного мира [Текст] / В. Дубовицкий // Таджикистан и современный мир. - 2003. - №2. - С. 65-67.

124. Дубовицкий В.В. Подведение итогов, осознание перспектив [Текст] / В. Дубовицкий // Таджикско-российские отношения на современном этапе: состояние и перспективы: Материалы «круглого стола». 4 марта 2002 г. - Душанбе. - 2002. - С. 14-24.

125. Дубовицкий В.В. Таджикско-российские отношения: история, нынешнее состояние, перспективы [Текст] / В. Дубовицкий // Центральная Азия: Внешний взгляд. Международная политика с центрально-азиатской точки зрения. - Бишкек: ИД «Принтхаус», 2009. - С. 412-424.

126. Исингарин Н.К. Проблемы интеграции в СНГ. [Текст] / Н. Исингарин. – Алматы: Атамура, 1998. - 216 с.

127. Исламова Г. Евразийское экономическое сообщество: цели, задачи, перспективы [Текст] / Г. Исламова. // Центральная Азия и Кавказ. - 2001. - №1 (13). - С. 153-157.

128. Зайцева О.П. Возникновение и развитие межправительственных организаций [Текст] / О. Зайцева // Вопросы истории, - 1976. - № 12. С. 58-74.

129. Коровин Е.А. О международной организации мира и безопасности [Текст] / Е. Коровин // Пропагандист. - 1944. - № 22. -С.18-26.

130. Кошлаков Г. Некоторые аспекты современного состояния экономических взаимоотношений между Российской Федерацией и Республикой Таджикистан [Текст] / Г. Кошлаков // 200 лет Министерству

иностранных дел России и 10 лет со дня установления дипломатических отношений между Россией и Таджикистаном: Материалы научно-практической конференции. 11-12 мая 2002 г. - Душанбе. - 2002. - С. 58-61.

131. Коэн А. США, страны Центральной Азии и Кавказа: проблемы и перспективы взаимоотношений [Текст] / А. Коэн. // Центральная Азия и Кавказ. - 2000. - №2 (8). - С. 35-38.

132. Лавров С.В. Задачи российского председательства в СНГ и императивы современной международной ситуации [Текст] / С. Лавров // Новые инициативы в год председательства России в СНГ: Международный экономический форум государств-участников СНГ. 5 марта 2010 г. – М., - 2010. - С. 25-30.

133. Левин Д.Б. О международной организации безопасности [Текст] / Д. Левин // Известия Академии наук СССР. Отделение экономики и права. - 1945. - № 1. С. 3-9.

134. Мамадазимов А. Развитие таджикско-китайских отношений в современных условиях [Текст] / А. Мамадазимов. //Центральная Азия: Внешний взгляд. Международная политика с центрально-азиатской точки зрения. - Бишкек: ИД «Принтхаус», 2009. - С. 390-400.

135. Най Дж. С. Взаимозависимость и изменяющаяся международная политика [Текст] / Дж. Най // Мировая экономика и международные отношения. - 1989. - № 12.

136. Олимова С. Взаимодействие России и Таджикистана: стратегическое партнёрство [Текст] / С. Олимова. // Таджикистан-Россия: проблемы безопасности в Центральной Азии: Материалы Международной научной конференции. 14-15 июня 2001 г. - Душанбе. - 2001. - С. 112-117.

137. Паламаренко Р. Ю. Трактовки понятия «межправительственная организация» отечественными и зарубежными учеными: общее и особенное // Социально-гуманитарные знания. – 2015. - № 6. - С.114 – 121.

138. Парамонов В. Формирование геополитической ситуации в Центральной Азии - внешние факторы [Текст] / В. Парамонов // Центральная Азия и Кавказ. - 2000. - №1 (7). - С. 14-21.

139. Петров Н., Мирзоев А. У нас общие интересы [Текст] / Н. Петров // Огонёк: Спецвыпуск по Республике Таджикистан. - 2001. - С. 4-8.

140. Сатторзода А. Республика Таджикистан и государства Центральной Азии: проблема региональной взаимозависимости [Текст] / А. Сатторзода // Центральная Азия: Внешний взгляд. Международная политика с центрально-азиатской точки зрения. - Бишкек: ИД «Принтхаус», 2009. - С. 458-470.

141. Средний Восток в системе геополитических координат: прошлое, настоящее, будущее: Материалы международной научной конференции. 16 марта 2005 г. [Текст] - Душанбе: РТСУ, 2005. - 352 с.

142. Стратегия национальной безопасности США в следующем столетии [Текст] // Зарубежное военное обозрение. - 1997. - №4. - С.3-8.

143. Струговец В. У терроризма нет национальности. Отряд боевиков терроризирует Киргизскую Республику [Текст] / В. Струговец // Пограничник Содружества. - 1999. - №7 -9 (17). - С. 12-17.

144. Уткин А.К. Американская стратегия для XXI века [Текст] / А. Уткин // США и Канада: экономика, политика, культура. - 1999. - №7. - С. 17-24.

145. Ушаков Н.А. Россия - Центральная Азия: экономическое взаимодействие в новых геополитических условиях [Текст] / Н. Ушаков // Восток и Россия на рубеже XXI века. - М., 1998. - С. 34-48.

146. Шарипов А.Л. Таджикско-российские отношения: состояние и перспективы [Текст] / А. Шарипов // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. - 2002. - №3. - С. 51-54.

147. Шарипов С. Россия и геополитические интересы региона в контексте национальной безопасности Таджикистана [Текст] / С. Шарипов. //Таджикистан-Россия: проблемы безопасности в Центральной

Азии: Материалы Международной научной конференции. 14-15 июня 2001 г. - Душанбе. - 2001. - С. 17-22.

148. Шигагин О.Р. Геополитические интересы России в период глобального передела мира [Текст] / О. Шигагин // Русский геополитический сборник. - 1997. - №2. - С. 17-21.

Автореферат ва диссертатсияҳо

149. Абдурахмонов А.А. Развитие внешней политики Республики Таджикистан со странами СНГ: Автореферат кандидатской диссертации. [Текст] / А. Абдурахмонов. – Душанбе, 2007. - 21 с.

150. Белов Е.В. Исторический опыт переговорного процесса по урегулированию межтаджикского конфликта (1993-1997 гг.): Кандидатская диссертация. [Текст] / Е. Белов. – Душанбе, 1999. - 229 с.

151. Вельяминов Г. М. Конференция ООН по торговле и развитию и правовое урегулирование международной торговли: Автореферат дис. ... канд. юрид. наук. [Текст] / Г. Вельяминов – М.: 1970. – 25 с.

152. Гришаева Л. Е. Генезис участия России в деятельности ООН: приоритетные направления (1945 - 2007): дис. ... доктора ист. наук: 07.00.15. Дипломатическая академия МИД РФ. [Текст] / Л.Гришаева. – М., 2008. – 456 с.

Сарчашмаҳо бо забони хориҷӣ

153. Carr E.H. The Nemesis of Utopianism [Text] / E. Carr // Security Studies (A Reader) / Ed. by Ch.W. Hughes, Lai Yew Meng. L.; N. Y.: Routledge, 2011.

154. Clive Archer. International Organizations. [Text] / A. Clive, Routledge, 2014. -200p.

155. David Armstrong, Lorna Lloyd, John Redmond. International Organisation in World Politics. [Text] / A,David –Macmillan Education UK, 2004. -280p.

156. Glaser Ch. Realists as Optimists: Cooperation as Self-Help [Text] / Ch,Glaser // International Security. Vol.19.-№3.1994–1995.

157. Ian Hurd. International Organizations: Politics, Law, Practice. [Text] / H. Ian – Cambridge University Press, 2017. -375p.
158. James D. Armstrong, Lorna Lloyd, John Redmond. From Versailles To Maastricht: International Organization in the Twentieth Century. [Text] / D. James -Palgrave Macmillan, 1996. -321p;
159. Kegley Ch. World Politics: Trend and Transformations. [Text] / Ch. Kegley, Belmont: Tomson Higher Educations, 2007. P. 138.
160. Keohane R.O. International Theory and the Realist Challenge After the Cold War [Text] / R, Keohane // Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate / Baldwin D. (ed.). N. Y.: Columbia University Press, 1993.
161. Keohane R. O. International Institutions: Two Approaches [Text] / R. Keohane // International Studies Quarterly. 1988. № 32. -P.381.
162. Lieber Frances. On Civil Liberty and Self-Government (1853). [Text] / F. Lieber, Indianapolis, 2009;
163. Martin L.L. Coercive Cooperations: Explaining Multilateral Economic Sanctions. [Text] / L. Martin, Princeton University Press, 1992.
164. Volker Rittberger, Bernhard Zangl. Internationale Organisationen: Politik und Geschichte. [Text] / R. Volker – Springer-Verlag, 2013. -346p.
165. Wright Q. A Study of War. [Text] / Q. Wright, Chicago: University of Chicago Press, 1942. Vol. 2. P. 781.

ИНТИШОРИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАЧАИ ИЛМӢ

I. Мақолаҳои илмӣ дар маҷаллаҳои тақризшавандаи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

1–М. Рустамзода З.Р. Нақши васоити ахбори оммаи давлатҳои Аврупо дар ташаккули имичи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / З.Р.Рустамзода // Ахбори ДДҲБСТ. баҳши илмҳои сиёсатшиносӣ. – Хучанд, 2020. – №2 (84).– С. 168-175.

2–М. Рустамзода З.Р. Созмонҳои байналхалқӣ ва истиқлолияти давлатӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ [Матн] / З.Р.Рустамзода // Ахбори ДДХБСТ. Бахши илмҳои сиёсатшиносӣ. – Хучанд, 2020. – №4 (85). – С. 122-128.

3–М. Рустамзода З.Р. Давраҳои асосии ташаккул ва инкишофи созмонҳои байналхалқӣ [Матн] / З.Р.Рустамзода // Паёми ДМТ. – Душанбе, 2021. - №6. – С. 53-59.

4–М. Рустамзода З.Р. Баъзе масъалаҳои рушди соҳаҳои иҷтимоӣ - сиёсӣ дар ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ. [Матн] / З.Р.Рустамзода // Ахбори ДДХБСТ. Бахши илмҳои сиёсатшиносӣ. – Хучанд, 2022. – №2 (85). – С. 154-159.

II. Мақола ва фишурдаи интишорот дар маҷмӯаи маводи конференсияҳо

5–М. Rustamzoda Z.R. International organizations and state independence in conditions of globalization [Text] / З.Р.Рустамзода // Сборник научных статей по итогам работы Международного научного форума “Наука и инновации – современные концепции”. – Москва: Инфинити, 2021. – С. 124-131.

6–М. Рустамзода З.Р. Асосҳои назариявии таҳқиқи созмонҳои байналхалқӣ [Матн] / З.Р.Рустамзода // Маводи конференсияи илмӣ - амалии олимону профессорон ва муҳаққиқони ҷавон таҳти унвони «Илм ва инноватсия дар низомии татбиқи ҳадафҳои Стратегияи миллӣ» бахшида ба 30-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Рӯзи илми тоҷик. – Хучанд, 21-24 апрели соли 2021, ДДХБСТ. – С.250-255.

7–М. Рустамзода З.Р. Давраҳои асосии ташаккул ва рушди созмонҳои байналхалқӣ [Матн] / З.Р.Рустамзода // Маводи конференсияи илмӣ – амалӣ таҳти унвони “Нақши СҲШ дар иқтисодиёти байналмилалӣ: 20 соли ҳамкориҳои судманд ва дурнамо” бахшида ба 20 – солагии таъсисёбии СҲШ. – Хучанд, 2021. – С.224-232.

8–М. Рустамзода З.Р. Мафҳум ва принципҳои асосии амнияти иттилоотии кишварҳои узви Созмони ҳамкории Шанхай [Матн] / З.Р.Рустамзода // Маводи конференсияи илмӣ – амалӣ таҳти унвони «Иқтисодиёти рақамӣ: ҳолат ва дурнамо» бахшида ба 30-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 20-солагии Созмони ҳамкории Шанхай. 27.10.2021, ДДҲБСТ. – С.365-370.

9–М. Рустамзода З.Р. Масъалаҳои рушди соҳаҳои иҷтимоӣ-сиёсӣ дар ҳамкории Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқӣ [Матн] / З.Р.Рустамзода // Маводи конференсияи илмӣ – амалии профессорон, омӯзгорон ва муҳаққиқони ҷавони ДДҲБСТ бахшида ба эълон гаштани солҳои 2022-2026 “Солҳои рушди саноат” ва Рӯзи илми тоҷик. Бахши сиёсатшиносӣ, ДДҲБСТ. – Хучанд, 2022. – С. 220-225.